

МАУП

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля
Української Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Приватного акціонерного товариства “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Збірник наукових праць

Випуск 4

Матеріали засідання круглого столу

**“УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В ПЕРІОД
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ”**

**(присвячується Дню української
писемності та мови)**

УДК 811
ББК 812
3 41

Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – Вип. 4. – 176 с.

У збірнику наукових праць “Українська мова і нація” вміщено статті, виголошені на засіданні круглого столу “Українська мова і нація: перспективи розвитку в період глобалізаційних процесів в Україні та світі”. Авторами статей розкрито широке коло мовних проблем: державна мовна політика України в контексті процесів європейської інтеграції; українська мова у ході сучасних реалій глобалізації; нормативно-правові документи щодо мовної політики в Україні на сучасному етапі; мовне середовище учнівської та студентської молоді: виклики сучасності та ін.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення сучасної мовної ситуації в Україні: науковцям, викладачам, студентам, учням та вчителям загальноосвітніх шкіл.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Білий Л. Г., директор Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент.

Відповідальний секретар: Олійник В. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Парандій В. О.	директор Хмельницького економіко-правового коледжу МАУП, кандидат історичних наук.
Мельник Р. М.	кандидат філологічних наук (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);
Петрушенко О. О.	кандидат філологічних наук, доцент (Хмельницький економічний університет).
Гундерук Л. М.	кандидат психологічних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП)
Вашеняк І. Б.	кандидат історичних наук, доцент (проректор з наукової роботи Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти)
Костенко Д. В.	доктор філософії в галузі державного управління (Хмельницький інститут МАУП)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 3 від 29 жовтня 2013 р.)

© Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Білий Л. Г. ВСТУПНЕ СЛОВО.....	7
Парандій В. О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	8
Григоренко О. П. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ У 1950–1970-х РОКАХ.....	13
Гундерук Л. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОВЛЕННЄВОГО СПРИЙМАННЯ.....	22
Дубина Л. Г. ЗАГОВОРІТЬ, ЩОБ ВАС ПОЧУЛИ.....	26
Коцюк В. Д., Бабій Н. В. ПОНЯТТЯ СЛЕНГУ. ЙОГО МІСЦЕ В МОЛОДІЖНІЙ ЛЕКСИЦІ.....	29
Матвіюк К. І. ВАСИЛЬ СТУС – ВЕЛИКИЙ СИН СВОГО НАРОДУ.....	34
Григоренко О. П. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х РОКІВ.....	38
Костенко Д. В. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	48
Петрик Т. М. МОВА І КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	51
Прус О. В. МОВА ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	58
Рева Л. Г. СПРОБА ВІДТВОРЕННЯ КОЛЕКТИВНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРТРЕТА УКРАЇНЦЯ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА»).....	61

Григоренко О. П.
СТВОРЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ І АКТИВІЗАЦІЯ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ.....87

Олійник В. В.
ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ І ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....101

Григоренко О. П.
РОЛЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ
ЖИТТІ КРАЇНИ.....103

Григоренко О. П.
УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕСІЙ І
ДИСКРИМІНАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ
ДЕРЖАВИ (1920-1980 рр.).....109

Гринькова Ю. В.
МОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ:
ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ.....122

Яцюк О. М.
СПЕЦОПЕРАЦІЯ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....125

Сердуніч Л. А.
МАТИМЕМО ВЛАСНУ ГІДНІСТЬ – МАТИМЕМО РІДНУ МОВУ127

Тернецька М. А.
УКРАЇНСЬКА МОВА І ПРОЦЕС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....136

Добровольська О. В.
МОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ:
ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ.....141

Хрущ А. І.
УКРАЇНСЬКА МОВА У ХОДІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ...144

Кучеров Г. Г., Коцюк В. Д.
ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ПРОСВІТНИЦЬКИХ ОСЕРЕДКІВ
ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1906–1907 РР.).....147

Матвіюк К. І.	
ДАВНЯ МОВНА ВІЙНА ПІД НОВИМИ ГАСЛАМИ.....	154
Трембіцький А. М., Трембіцька О. І.	
СТЕПАН РИНДИК ПРО УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРНУ МОВУ	161
Сердунич Л. А.	
РІДНУ МОВУ ТРЕБА ВІДЧУВАТИ.....	173
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	174

ПЕРЕДМОВА

5 листопада 2013 року до Дня української писемності та мови в Хмельницькому інституті МАУП проведено засідання круглого столу “Українська мова і нація: перспективи розвитку в період глобалізаційних процесів в Україні та світі”. На круглому столі порушувалися мовні питання, що є болючими та актуальними в наш час.

На сучасному етапі державотворення постає надзвичайно важлива проблема щодо утвердження української мови як державної, як одного з основних націєтворчих, державотворчих чинників. Її виконання має бути одним із пріоритетних завдань держави.

Нині у нашій державі в умовах глобалізаційних процесів виникають найзапекліші дискусії та політичні спекуляції саме навколо мовних проблем.

Усі ми, українці, повинні жити вірою в те, що національна мова як головний носій і виразник народного духу не знівелюється, а окріпне, посяде заслужене багатостраждальною історією свого розвитку почесне місце єдиної державної, справді рідної для українців, такої, що живе в наших душах та мовленні.

Вашій увазі пропонуються наукові статті сучасних українських науковців, зокрема істориків, політологів, філологів, культурологів, юристів та ін., в яких розкриваються різні погляди на актуальні мовні проблеми.

Висловлюємо щиру вдячність усім учасникам засідання круглого столу, всім небайдужим українцям, яких турбує доля сучасної української мови, і які прагнуть долучитися до її розвитку і сприяти її поширенню та процвітанню.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Л. Г. Білий,

директор Хмельницького інституту МАУП,

кандидат педагогічних наук, доцент

Мова є найважливішим засобом людського спілкування та інтелектуального розвитку особистості, визначальною ознакою держави, безцінною і невичерпною скарбницею культурного надбання народу.

Історичний досвід більшості європейських народів свідчить про те, що мова як важливий показник національної ідентичності була і залишається об'єктом державної підтримки та регулювання. Послідовне вирішення мовних питань, зміцнення державного статусу української мови передбачає стимулювання процесу побудови заможної та демократичної України.

У системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення єдності держави і зміцнення української державності. Пріоритетом державної мовної політики України є утвердження і розвиток української мови.

У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витоки її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними цеглинами будівлі національної ідентичності. Одночасно українська мова створює той мовний простір, який є природним середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців.

Ми повинні пам'ятати, що загроза українській мові є тотальною загрозою національній безпеці України та самому існуванню української нації й української держави.

Громадяни України повинні володіти українською мовою як мовою свого громадянства та використовувати її у сферах публічного спілкування. Знання української мови є неодмінною умовою набуття громадянства України.

В. О. Парандій,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

*«Мова – це не просто спосіб спілкування,
а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти
духовного життя народу, його історична пам'ять,
найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика,
мелодика, фарби буття, сучасна художня,
інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу.
Мова – це доля нашого народу, і вона залежить від того,
як ревно ми всі плекатимемо її»
(О. Гончар)*

До мовної культури належить перш за все повага до мови, її соціальна та особиста цінність, висока культура, мовна поведінка як у навчальному закладі, так і в професійній діяльності та у повсякденному житті. Почуття мовного патріотизму перед країною, суспільством, шанобливе ставлення до рідної мови, культури не повинні втрачати значення. Стан традиційної загальнолюдської моралі, культури мови не повинні викликати подив у представників різних поколінь.

Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Щоб бути зразковим, мовлення має характеризуватися такими найважливішими ознаками: правильністю, змістовністю, послідовністю, багатством, точністю, виразністю, доречністю та доцільністю.

З найстаріших часів з XI ст. в Україні в письменстві призначеному для народу та в діловодстві починають писати українською мовою, мовою, зближеною до народної. Нова українська книжна мова починає свідомо ширитися в XVI ст. Правда вчені того часу тяжіли до старої церковної мови та вважали, що тільки нею можна писати про поважні речі. Та живе життя, як писав Михайло Грушевський «все-таки брало перевагу над мертвою церковною мовою, народна мова входила все більше в книжне уживання, і заносилося на те, що поруч старої церковної мови розвинулися дві живі народні літературні письменські мови – одна великоруська, друга українська».

Перші друковані книжки рідною українською мовою почали з'являтися наприкінці XVIII ст., але їх було дуже мало. Коли ж у XIX ст. українське письменство стало ставати на ноги, уряд силою стримував його, залишаючи привілей для великоруської мови. Так 1863 р. видано першу

заборону на українські книжки, а в 1876 р. вийшов Емський указ, яким було заборонено українську мову, дію указу було скасований тільки в 1906 році.

Генеральною конференцією ЮНЕСКО проголошено Декларацію принципів міжнародного культурного співробітництва, в якій зазначено, що кожна культура володіє гідністю та цінностями, котрі слід поважати та захищати. Розвиток власної культури є правом та обов'язком кожного народу.

Знання і розуміння зазначених положень щодо правового регулювання мовної поведінки можливе лише за умови підвищення правової культури громадян. Отже, високу культуру мовлення людини визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності.

Культура мовлення – це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, побажання, прощання, запрошення тощо. Неабияке значення має й тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему. Уважність, чемність і ввічливість – основні вимоги мовного етикету.

Ділова сфера – одна з основних життєво необхідних галузей діяльності людства. Саме за допомогою ділових паперів документів, листів встановлюються офіційні, службові, ділові контакти між закладами, підприємствами, установами, державами, а також налагоджуються приватні стосунки між людьми. Ділове спілкування потрібно вести державною мовою, повсюдно впроваджуючи українську мову, розширюючи її застосування в соціальній сфері нашої держави.

Українська мова є виразом сутності українського народу, одним з головних засобів існування його духовності та розвитку його культури. Використання української мови в суспільному й державному житті не повинно звужуватись. З відродженням української державності повинен чітко бути визначений і статус української мови шляхом прийняття відповідних актів для розширення сфери її використання та реального перетворення на мову інформації, освіти, культури.

8 серпня 2012 року Президент України Віктор Федорович Янукович підписав Закон № 5029-VI «Про засади державної мовної політики» і вже 10 серпня 2012 року Закон набув чинності після опублікування у газеті «Голос України».

Новий Закон, на жаль, не досконалий та містить у собі багато недоліків, що не є дивним, адже його прийняття, як і сам Закон суперечить Конституції, Основному закону країни.

Дія нового закону розповсюджується на 18 мов: російську, білоруську, болгарську, вірменську, гагаузьку, ідиш, кримськотатарську, молдавську, німецьку, новогрецьку, польську, ромську (циганську), румунську, словацьку, угорську, русинську, караїмську і кримчацьку.

У ст. 10 Конституції України вказано, що єдиною державною мовою на всій території України є українська. Законом України «Про засади державної мовної політики» передбачено визнання регіональних мов на обласному рівні, тобто Закон встановлює, що державною мовою є українська мова, але в порушення ст. 10 Конституції істотно розширює використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цих мов не менше 10% від населення певного регіону, а в окремих випадках й менше 10%. Так, частина 7 ст. 7 Закону зобов'язує громадян, які проживають на території, де функціонує регіональна мова або мова меншин, розвивати та використовувати таку мову – «У межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини, здійснення заходів щодо розвитку, використання і захисту регіональної мови або мови меншини, передбачених цим Законом, є обов'язковим для місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій, підприємств, їх посадових і службових осіб, а також громадян – суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб».

Закони повинні писатися для народу та бути на сторожі інтересів громадян України. Проте Верховною Радою України не було взято до уваги, що більшість громадян України проти нововведень.

Так, вказаний Закон зазнав критики у висновках багатьох установ країни: Головного науково-експертного управління Верховної Ради України (23.05.2012), парламентських Комітетів – з питань культури й духовності (23.09.2011), з питань бюджету (03.11.2011), Міністерства фінансів України (09.09.2011), Міністерства юстиції України (27.09.2011). Окрім того, не підтримали цей законопроект також профільні установи НАН України: Інститут мовознавства (16.09.2011), Інститут української мови (22.09.2011), Інститут політичних і етнонаціональних досліджень (22.09.2011), Інститут літератури імені Тараса Шевченка, Інститут держави й права (05.09.2011), Український мовно-інформаційний фонд (09.09.2011), а також Академія наук вищої школи України (16.09.2011) та Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка (вересень 2011 року). Окрім цього, в суспільстві не вщухають протести, проводяться масові акції на підтримку рідної мови.

Вищезазначений Закон містить 17 помилкових посилань на неналежну статтю Закону. В тексті Закону 17 разів дано посилання на частину 3 ст. 8 Закону України «Про засади державної мовної політики», в якій мали бути прописані критерії використання регіональних мов або мов національних меншин. Однак у частині 3 ст. 8 Закону жоден критерій не вказаний. Лише частиною 3 ст. 7 Закону передбачено умови використання регіональних мов.

Також, на нашу думку, однією із вад Закону є те, що у ньому мова розглядається не як одна із найважливіших етнонаціональних ознак, а як територіальна ознака, що не узгоджується з теорією етносу та нації. Окрім того, незважаючи на те, що в Конституції України термін «російська мова»

вживається в єдиному контексті з терміном «мови національних меншин України», у Законі простежується тенденція наділити російську мову особливим статусом, відмінним від статусу інших мов національних меншин.

З приводу наданих прав регіональним мовам новим Законом є і інша думка: Законом не розширюються, а звужуються права російської мови. Це пояснюється, тим, що у 13-ти із 27-ми регіонів України, відповідно до Закону, може бути запроваджено російську мову як регіональну. Захисники російської дивляться по-іншому: вони наголошують, що таким чином у 14-ти областях їхня мова втратить будь-які права.

З прийняттям нового Закону другу мову дозволяється використовувати у роботі місцевої влади, судочинстві, в освіті, науці, оформленні документів, теле- та радіомовленні, кінопрокаті, рекламі. Відтепер телеканалам та радіостанціям надано повну мовну свободу та право самостійно обирати мову, при цьому контролювати, скільки часу витрачається на мовлення якою мовою, ніхто не зможе, а отже російська мова скоро заповнить ефіри телеканалів та радіостанцій.

Крім цього, хочеться звернути увагу на низку інших неоднозначних питань, пов'язаних із реалізацією Закону України «Про засади державної мовної політики». Одне з них – мова публікації новоприйнятих нормативно-правових актів. Зокрема, ст. 10 закону передбачає, що акти вищих органів державної влади ухвалюються державною мовою й офіційно публікуються державною, російською та іншими регіональними мовами або мовами меншин. А отже виникає проблема, бо юридичне застосування даної норми є невідомим: як ця норма вплине на порядок набрання чинності новими законами (якщо вони публікуватимуться різними мовами), а також яким чином ця норма реалізовуватиметься в усіх офіційних джерелах: «Офіційному віснику України», «Урядовому кур'єрі», «Голосі України», «Відомостях Верховної Ради України», «Офіційному віснику президента України».

Рішення про прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики» було занадто поспішним. Сподіваємось, що влада дослухається до громадян своєї країни та знайде компроміс.

65,1% опитаних громадян вважають прийняття закону про мовну політику передвиборчим кроком Партії регіонів. Про це свідчать результати опитування, оприлюднені Центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

24% респондентів трактують прийняття цього закону як турботу про потреби російськомовних громадян України, а 10,9% опитаних відповісти не змогли. Крім того, 43,6% опитаних виступають за те, щоб українська мова була єдиною державною, 25% – за надання російській мові офіційного статусу в деяких регіонах.

При цьому 23,9% респондентів вважають за необхідне зробити російську другою державною мовою, а 2% виступають за російську мову як єдину державну в Україні, а українську – як мову, що може офіційно використовуватися в деяких регіонах.

0,4% опитаних вважають за необхідне зробити російську єдиною державною і залишити українську мову лише для спілкування. 5,1% на це запитання відповісти не змогли.

Дослідження проводилося з 16 по 25 червня 2012 року, у його межах було опитано 2009 осіб старших за 18 років, що проживають у всіх областях України. Статистична похибка не перевищує 2,3%.

Як повідомлялося раніше, дослідження КМІС, проведене у лютому цього року показало, що 28% українців підтримують надання російській мові статусу державної.

Між тим, російська мова не входить до TOP-10 пріоритетів українців. Про це свідчать результати соціологічного дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Проаналізувавши зміст нового законопроекту, можна стверджувати, що мета його полягає у витісненні української мови як державної регіональними мовами, зокрема російською. За законопроектом декларується державною мовою – українська, але фактично, якщо всі положення наберуть чинності, українська мова зникне з телебачення, радіо, преси.

Мовна ситуація в Україні складна. Немає жодної іншої європейської країни, де мова етнічної меншини набула б такого ж поширення, що й державна мова, – а державна була б на певних територіях мовою меншості населення. Причину цього можна знайти в історії України. Від середини XVII ст. схід України, що був частиною Російської імперії, зазнавав русифікації. За часів СРСР цей процес поширився на всю територію України.

Наслідком цього є нинішня двомовність країни, хоча в деяких регіонах говорять і кількома іншими мовами. Громадяни України мають розуміти, що українська мова є єдиною державною, а мова народу – це його святыня, що вимагає священного ставлення до себе.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ У 1950–1970-х РОКАХ

Протягом майже всієї історії розвитку людського суспільства докорінні зрушення і перетворення, які відбувалися в ньому, а також будь-які непорозуміння, незгоди чи спірні питання вирішувалися двома способами: насильницьким, часто із застосуванням зброї, або мирним, шляхом переговорів, пошуком взаємоприйнятних рішень, що задовольняли б обидві сторони.

Марксистська теорія класової боротьби на практиці означає, по суті, не що інше, як широке використання насилля. «Комуністи вважають за ганьбу приховувати свої погляди і наміри, – писали Маркс і Енгельс у «Маніфесті комуністичної партії». – Вони відкрито заявляють, що їх цілі можуть бути досягнені тільки насильственным поваленням всього існуючого суспільного ладу. Нехай пануючі класи тремтять перед Комуністичною Революцією» [1, с. 441]. Енгельс залишив разуче визначення поняття «революція», до здійснення якої вони з Марксом закликали пролетаріат. «Революція, – писав він, – є, безперечно, найбільш авторитарна річ, яка тільки можлива. Революція є акт, в якому частина населення нав'язує свою волю другій частині за допомогою рушниць, штиків і гармат, тобто засобів надзвичайно авторитарних. І якщо перемігша партія не хоче втратити плоди своїх зусиль, вона повинна вдержувати своє панування за допомогою того страху, що його викликає у реакціонерів її зброя [2, с. 295].

Ідеї насильства при розв'язанні соціальних проблем знаходили своїх прихильників і в тогочасній Росії. Всупереч позиції багатьох видатних російських соціал-демократів – Г. Плеханова, Ю. Мартова та інших – В. Ленін формував партію особливого типу – з жорстокою дисципліною, по суті, воєнізованою структурою, партію, яка була б здатна революційним, насильственным, авторитарним шляхом захопити владу. Марксистсько-ленінські ідеологи визнавали справедливим і доцільним використання насильницьких методів не тільки у класовій боротьбі, а й побудові «світлого майбутнього». Це наочно стало помітним протягом багатьох десятиріч після здійснення жовтневого перевороту, під час якого більшовики силою зброї захопили владу в країні. А влада, завойована силою, може утримуватися тільки насильницьким способом. Для цього вожді революції, здійсненої в Росії, що була досить демократичною державою, встановили диктатуру, яку В. Ленін визначав «... як нічим не обмежену, ніякими законами, ніякими абсолютно правилами не зв'язану владу, що безпосередньо на насильство спирається» [3, с. 364].

Свого часу відомий політичний діяч Л. Троцький зазначав: «Ніде репресії, чистки, придушення і всі інші види бюрократичного хуліганства в цілому не досягли таких страшних розмірів, як на Україні, в боротьбі з могутніми прихованими силами в українських масах, що прагнули більшої свободи і незалежності» [4, с. 7]. Період радянського комуністичного режиму вкарбувався історичну пам'ять українського народу як доба тоталітарної руйнації, безперервного терору і насильства.

З найжорстокішої в історії людства Другої світової війни Україна вийшла зруйнованою і знекровленою. В роки війни яскраво проявився патріотизм українців, їх готовність до останньої краплі крові захищати рідну землю. Але правлячий тоталітарний режим навіть і не прагнув гідно оцінити подвиг народу у боротьбі проти чорних сил фашизму. Навпаки, своєрідним салютом Перемозі стало нове посилення репресій. Прояви оригінального мислення або національної самосвідомості, найменше ігнорування пропагандистських стереотипів, ухиляння від регламентованих стандартів у формах вияву культу особи Сталіна, критичний підхід до будь-яких явищ суспільного життя – все це викликало звинувачення в українському буржуазному націоналізмі і, як наслідок, вело до морального та фізичного знищення діячів культури.

Чергову атаку на українську культуру започаткував виступ газети «Правда» в липні 1951 р. з редакційною статтею «Проти ідеологічних перекручень в літературі». Як привід було використано давній (написаний ще в 1944 р.) і добре знаний в республіці вірш В. Сосюри «Любіть Україну», що з'явився у журналі «Звезда» в російському перекладі. «Правда» знайшла «кримінал» у таких строках поета:

«Любіть Україну, як сонце любіть,
як вітер, і трави, і води ...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.
Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її вічно живу і нову,
і мову її солов'їну».

В. Сосюра звинувачувався у націоналістичних збоченнях, оскільки, мовляв, оспівував не радянську, не соціалістичну, а «якусь одвічну Україну». У статті таврувалася позиція М. Рильського, який свого часу доброзичливо відгукнувся на цей вірш, а також всього правління Спілки письменників України, яке не дало йому «принципової партійної оцінки». Майже негайно погромну редакційну статтю «Правди» підтримала кількома гострими публікаціями газета «Радянська Україна». В листопаді відбувся пленум ЦК Компартії України, на якому засудили за «націоналістичні збочення» не тільки В. Сосюру, а й І. Вільде, С. Воскресенка, Л. Забашту, Л. Смілянського, Ю. Яновського та багатьох інших митців. Нагніталася

атмосфера страху та підозрілості. За багатьма ознаками, готувалися нові масові репресії. Але 5 березня 1953 року тоталітарна система влади лишилася без свого вождя.

Із смертю Сталіна розпочався період різноманітних експериментів і кроків – від несміливих, вкрай обережних до більш рішучих, спрямованих на пошуки шляхів подолання канонів тоталітаризму, що панував у радянському суспільстві. Найбільш сміливий крок у викритті зlodіянь сталінізму зробив один з найбільш найближчих співробітників Сталіна М. Хрущов на XX з'їзді КПРС. Залишаючись переконаним прибічником тоталітаризму, він обстоював більш істотні кроки в напрямі розрядки міжнародної напруженості, підвищення матеріального добробуту населення, ослаблення регламентації культурного життя. Відомий письменник і публіцист І. Еренбург знайшов для цього вдалий термін, що став загальноживаним: «відлига».

Саме з ініціативи М. Хрущова було ліквідовано концтабори, в результаті чого за кілька років сотні тисяч жертв сталінських репресій повернулися в Україну. Зокрема, до 1957 р. дістали змогу повернутися до своїх осель 65534 оунівці і «бандпособники», яким пощастило вижити [5, с. 15]. Одні з них повернулися до рідних осель і сімей, інші ж не змогли розшукати своїх близьких, також репресованих у ті роки як «члени сімей ворогів народу». У душах багатьох вмерло не все те краще, що надихало їх, чобітьми табірних охоронців не було розчавлено почуття людської гідності. Проте всі, хто повернувся після багаторічних поневірянь і нелюдських умов життя, були люди з покаліченою долею. Навіть їхній вигляд сіяв у молодого покоління певну зневіру в справедливості та соціальній захищеності.

Намагаючись поживити суспільно-політичне життя з великим розмахом у 1954 р. відзначили 300-річчя «возз'єднання» України з Росією. Кам'янець-Подільську область було перейменовано на Хмельницьку. Обласний центр Проскурів став Хмельницьким [6, с. 1]. Всюди відбувалися урочисті збори, фестивалі, конкурси. Для творчої інтелігенції критика культу особи була ковтком свіжого повітря у затхлій атмосфері тоталітаризму. Українська культура збагатилася новими творами О. Гончара, П. Панча, Ю. Мушкетика, Н. Рибак, С. Людкевича, М. Стельмаха, Г. Тютюнника, поетичними збірками А. Малишка, М. Рильського, В. Сосюри, кіносценаріями О. Довженка. У 1953 р. дебютував яскравий поет Д. Павличко. У 1957–1958 рр. заявила про себе молода талановита поетеса Л. Костенко, в 1962 р. побачили світ перші книжки М. Вінграновського, І. Драча, В. Симоненка. Покоління шестидесятників вступало у творче життя упевнено і вагомо. Їх творча і просвітницька діяльність сприяла формуванню громадянської і національної свідомості багатьох людей.

В часи «відлиги» започаткувався дисидентський рух. Рішучих і безкомпромісних людей з числа тих, хто над усе цінував особисту і

національну свободу, не влаштовували здійснювані М. Хрущовим косметичні удосконалення тоталітарного ладу. В Україні його діячі ще в середині 1950-х років виступали проти придушення радянськими військами народної революції в Угорщині, згодом у день перевезення тіла Шевченка з Санкт-Петербурга в Україну (22 травня) проводили біля його пам'ятника в Києві маніфестації. Молодий адвокат, випускник Московського державного університету Л. Лук'яненко заходився організувати «Українську робітничо-селянську спілку», яка ставила метою вихід України з складу СРСР, що мав бути здійснений (на відміну від тактики ОУН) мирними засобами. У січні 1961 р. Л. Лук'яненко і п'ятьох його однодумців було заарештовано. Звинувачений у зраді Батьківщини Л. Лук'яненко був засуджений до розстрілу. Пізніше цей вирок замінили довгостроковим ув'язненням. В 1961 р. на судовому засіданні розглядалася справа членів «Українського національного комітету», створеного у Львові. З 20 підсудних – в основному робітників заводів – двох розстріляли [7, с. 6].

Влада жорстко придушувала подібні інакомислення. Найбільших утисків від партійно-державного апарату в ті роки зазнала художня інтелігенція України. У 1958 р. було знищено весь тираж забороненої книги поезій Д.Павличка «Правда кличе», в якій автор викривав ідеологічне фарисейство, бюрократизм, всякі перекручення сталінської доби. Вище партійне керівництво звинуватило у «формалістичних викрутасах» М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко. Твори молодих поетів, які прагнули виступити на захист загальнолюдських засад, не друкувалися. На початку 1960-х років у зв'язку з підвищенням цін на продукти харчування в ряді міст відбулися робітничі заворушення. Тогочасне кремлівське керівництво розправилося з ними звичними насильницькими методами. Особливо наочно це виявилось в Новочеркаську, де 2 червня 1962 р. війська розстріляли мирну семитисячну демонстрацію. Було вбито 24 і поранено 30 чоловік. 105 її учасників засуджено до різних строків ув'язнення, а 7 – до розстрілу. Чимало жертв було при збройному придушенні робітничих заворушень у Донецьку, Артемівську, Краматорську та деяких інших містах України [8, с. 2].

В 1964 р. після усунення від владного керма М. Хрущова до влади прийшли неосталіністи на чолі з Л. Брежнєвим. Не наважуючись відкрито відщуритися від спадщини ХХ з'їзду КПРС, вони обрали тактику боягузливого замовчування навіть тих злочинів, які стали надбанням гласності при М. Хрущові. З інтелектуальною допомогою наближених до нього суспільствознавців Л. Брежнєв запровадив новий категоріальний термін – «розвинутий соціалізм». Активно пропагувалася думка про те, що суспільство, яке вступило у смугу розвинутого або зрілого соціалізму, прогресує таким чином, що зникають майже всі відмінності між людьми (в усякому разі – класові, майнові, національні, освітні).

Брежньєвщина стала об'єктивним наслідком усього попереднього розвитку тоталітарної радянської суспільно-політичної системи. Л. Брежньєв починав свою партійну кар'єру в Україні. В 1930-х роках, заповнюючи анкети, він ще називав себе українцем. Українське походження не завадило йому, коли він став генсеком, проводити в Україні, як і в інших національних республіках, відкрито русифікаторську лінію. Тут під приводом боротьби проти націоналізму значно посилюлися репресії. Менше ніж через рік після приходу до влади Л. Брежньєва слухняне керівництво республіки вирішило довести свою лояльність Москві тим, що дало дозвіл на проведення у серпні-вересні 1965 р. в ряді міст України – Києві, Одесі, Феодосії, Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку – численних арештів. Жертвами їх стали насамперед діячі української культури, представники інших груп інтелігенції, а також студенти, робітники. Вони виступали проти припинення деєталінізації, відстоюванні громадянських, у тому числі національних прав. Однак репресивні заходи тільки прискорили оформлення дисидентського руху.

У цьому русі дедалі виразніше заявляла про себе його національна (за інтерпретацією властей – буржуазно-націоналістична) складова. Усім інакомислячим, затриманим у нашій республіці, інкримінувалася антирадянська націоналістична діяльність, бо на Україні звинувачення в націоналізмі ніколи не потребувало особливих доказів. Тому й штампувалися один за одним розпорядження про арешти, відбувалися численні несправедливі і, як правило, закриті судові процеси, відправлялися по етапу у далекі північні табори або психлікарні один за одним сини й дочки України, по суті, цвіт її нації. Проте, насправді, дисиденти не займалися ворожою націоналістичною діяльністю, а протестували проти політики русифікації, здійснення на практиці теорії злиття націй, що проповідувалося й директивно насаджувалося ідеологічною верхівкою. Це були спроби захистити духовні цінності і матеріальну культуру українського народу, добитися, щоб він став дійсним господарем на своїй землі. Акцентувалася також увага на необхідності покінчити з епохою насильства, страху, свавілля і брехні. Причому все це робилося в рамках діючого тоді законодавства.

Відповіддю властей на природні вимоги людей були хвиля за хвилею масові арешти. Наприклад, після арешту в 1965 р. були засуджені до різних строків тюремного ув'язнення брати М. і Б. Горині (викладач і мистецтвознавець), літературний критик І. Світличний, слюсар Львівського електровакуумного заводу І. Гель, художник П. Заливаха, викладач Луцького педінституту Д. Іващенко, вчитель з Феодосії М. Масютко – учасник штурму Берліна – та багато інших. В цілому в 1965 р. за вільне слово і незалежну думку було заарештовано кілька десятків найталановитіших представників молоді генерации української інтелігенції та інших соціальних верств. У вересні того року, виступаючи в кінотеатрі

«Київ», І. Дзюба, В. Стус, В. Чорновіл, Ю. Бадзьо та інші картали реакційні сили, які перейшли у наступ. Це був перший громадянський політичний протест проти перших масових політичних арештів у Радянському Союзі післясталінського часу [9, с. 33].

Отже, хрущовська «відлига» зробила свою справу. Чимало людей, насамперед з числа інтелігенції, вже не мовчали. Вони надсилали скарги у різні радянські й міжнародні інстанції на свавілля правоохоронних органів, вимагаючи проведення судових процесів, зверталися до керівництва республіки з проханням розібратися у безчинствах, що мали місце, тощо. Зокрема, велика група творчої інтелігенції – 78 чол., серед яких мовознавець З.Франко (онука І. Я. Франка), літературознавець М. Коцюбинська (небога М. М. Коцюбинського), поет І. Драч, літературний критик І. Дзюба та інші – звернулася у 1966 р. до прокурора УРСР В.Нікітченка з проханням роз'яснити суть вини заарештованих у 1965 р. їхніх друзів і знайомих, а також дозволити бути присутніми на судових процесах. 10 членів Спілки художників України звернулися у квітні 1966 р. до Верховного суду УРСР з клопотанням переглянути справу талановитого художника П. Заливахи. Тоді ж кінорежисер С. Параджанов, композитори, заслужені діячі мистецтв УРСР В. Кирейко і П. Майборода, письменник Л. Серпілін, поетеса Л. Костенко, поет І. Драч і член-кореспондент АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР, лауреат Ленінської і Державної премій авіаконструктор О. Антонов звернулися до ЦК Компартії України і ЦК КПРС з вимогою, щоб відповідні державні органи публічно роз'яснили причини масових арештів 1965 р. й забезпечили відкритий розгляд справ як гарантію справедливості.

За виступи проти політичних арештів, турботу про долю ув'язнених значна частина прогресивно налаштованої інтелігенції була звільнена з роботи, виключена з партії, а згодом і самі опинилися в радянських концтаборах. В наступні роки продовжувалися репресивні заходи щодо діячів післясталінського національно-культурного відродження. Ціла низка звинувачень висувалася на адресу О.Гончара після публікації у 1968 р. його роману «Собор». Дісталось й тим, хто встиг позитивно оцінити цей твір. Тодішній перший секретар Дніпропетровського обкому Компартії України можновладний О. Ватченко, пізнавши себе в одному з негативних персонажів роману, розгорнув проти його автора шалену кампанію цькування. Кінець кінцем О. Гончару довелося залишити посаду керівника Спілки письменників України. З іншими літераторами та журналістами поводитися значно суворіше. Сміливий виклик ідеологічній машині, яка ретельно перемішувала всі нації, кинув своєю книгою «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюба. Відповіддю властей стали заборона друкуватися, а згодом його арешт. В той же час опальний академік А. Сахаров доклав багато зусиль для пропаганди положень цієї праці і допоміг перекласти її англійською мовою.

У січні 1972 р. в різних містах України знову пройшла серія арештів «українських буржуазних націоналістів». В цих умовах правлячу верхівку СРСР перестав влаштовувати перший секретар ЦК Компартії України П. Шелест, який користувався українською мовою в офіційному спілкуванні і виявляв піклування про розвиток української культури. Незважаючи на те, що він був одним з тих, хто всіляко вихваляв Л. Брежнєва, запевняв його у своїх вірнопідданських почуттях, у травні 1972 р. його замінили В. Щербицьким. Він належав до так званої «дніпропетровської групи» клієнтів Л. Брежнєва. Він став одним з найближчих сподвижників генсека й служив йому вірою та правдою. За його володарювання особливою непримиренністю у боротьбі з українськими дисидентами, «носіями націоналізму» відзначилися ідеолог-каратель, секретар ЦК КП України В. Маланчук і голова КДБ України В. Федорчук. Із Спілки письменників України тоді виключали кожного, хто насмілювався висловлювати власні думки. Таких митців виключали також з лав партії, інколи висилали за межі країни, як «націоналістів» і «антирадянщиків», запроторювали у концтабори. За ґратами опинилися І. Дзюба, В. Лісовий, І. Калинець, Ір. Калинець, Л. Плющ, І. Світличний, Н. Світлична, Г. Снегирьов, В. Стус, В. Чорновіл, О. Бердник, В. Рубан, Ю. Литвин, Ю. Бадзьо, М. Руденко, О. Тихий, В. Марченко та інші представники української інтелігенції.

У той період страху, неправди і лицемірства за свої переконання зазнавали адміністративних покарань і переслідувань окремі українські вчені, які ігнорували кон'юнктурні міркування, дотримувались високих моральних принципів. Вони не тільки бачили дедалі зростаючі суспільні біди, а й відкрито виступали проти самовихваляння, догматизму в науці. Нестандартно підходили до вивчення минулого українського народу історики О. Компан, О. Апанович, М. Брайчевський, Я. Дзира. Ряд науковців Інституту філософії АН УРСР було звинувачено в так званих «антирадянській, націоналістичній агітації та пропаганді» і засуджено до різних строків тюремного ув'язнення та заслання. Чимало людей інтелектуальної праці, інших чесних громадян України було безпідставно спалюжено, перемолото жорновами репресивних заходів. Деякі з них змушені були залишити Батьківщину й поповнити еміграційні кола.

Хто відбував строк ув'язнення, і ті, хто перебував по цей бік тюремних ґрат, не припиняли своєї боротьби. Вони неодноразово надсилали звернення до вищого керівництва країни, до громадської думки України і Союзу, до Організації Об'єднаних Націй. У 1976 р. літератор О. Бердник написав відкритого листа Л. Брежнєву, в якому зазначав, що КДБ узурпував конституційні прерогативи влади, багато людей зазнають поневірянь внаслідок бездушного ставлення до них численних бюрократів, злочинна діяльність яких призводить до розвалу економіки країни, руйнування свідомості народу. Він пророчо передбачив, що майбутні роки стануть роками жорстоких катастроф, наслідки яких не можна буде ліквідувати

навіть шляхом скликання надзвичайного з'їзду партії чи введення надзвичайного становища [10, с. 14].

У 1976 р. в Києві була створена група сприяння виконанню Гельсінкських угод. Її фундаторами були літератори М. Руденко, О. Бердник, генерал П. Григоренко, юристи Л. Лук'яненко та І. Кандиба, інженер М. Маринович, вчителі О. Мешко та О. Тихий, біолог Н. Строката, колишній студент М. Матусевич. Група збирала матеріали про невиконання рішень цієї міжнародної конференції в умовах радянської дійсності, виступала на захист політв'язнів, підтримувала зв'язок з московськими правозахисниками, в тому числі з академіком А. Сахаровим. Крім того, вона захищала права українського народу, допомагала колишнім репресованим та сім'ям політв'язнів. У 1976–1985 рр. до групи вступили 36 осіб. Всі вони згодом були заарештовані й більшість засуджена. З них у неволі загинули О. Тихий, Ю. Литвин, В. Марченко та В. Стус. Ще на 10 років (після 15 років перебування у таборах) подовжено строк ув'язнення Л. Лук'яненка. Опинившись у різних концтаборах та на засланні, члени групи продовжували відстоювати право людини на свободу слова, виступали за надання Україні дійсної незалежності [11, с. 6].

Високо оцінив громадянську позицію ряду українських письменників всесвітньо відомий вчений, академік А. Сахаров. Він, зокрема, виступив на захист В. Стуса – не тільки талановитого поета, а й благородної, кришталево чесної, сміливої людини, який кидав у вічі тюремникам: «Довіку не буде із мене раба!». В.Стус народився в с. Рахманівці, що на Вінниччині. По закінченні філологічного факультету Донецького педагогічного інституту переїхав до Києва, де вступив до аспірантури Інституту літератури АН України. Він є автором 6 поетичних збірок, перекладів, літературознавчих досліджень. В. Стус зайняв активну громадянську позицію, різко виступаючи проти репресій з боку влади. Загибель А. Горської 1970 р. визначає його остаточний вибір: у прощальному слові над могилою А.Горської В. Стус звинуватив у її смерті каральні органи СРСР. Цього йому не подарували. За сфабрикованим звинуваченням поета заарештували. Вирок – 5 років ув'язнення і 3 – заслання. У камері попереднього ув'язнення В.Стус написав нову поетичну збірку «Час творчості...», яка стала початком нового стилю, нової поетичної мови митця. Вийшовши на волю 1979 р., В. Стус очолив другий склад Української Гельсінкської групи, за що 1980 р. його було заарештовано вдруге. У листі, адресованому 12 жовтня 1980 р. «учасникам Мадридської наради для перевірки Хельсінкських угод, головам держав-учасниць Хельсінкського акту», А. Сахаров розцінив вирок, винесений В. Стусу, як ганебний вчинок радянської репресивної системи й закликав письменників усього світу, своїх колег-вчених, усіх, кому дорога людська гідність, виступити за його скасування і за звільнення всіх незаконно засуджених [12, с. 3]. На жаль, його заклик не було почуто. На волю В. Стус більше не

вийшов. Загинув у карцері табору ВС-389/36 Пермської області Росії. 1989 р. поета було перепоховано у Києві.

Суспільно-політична активність різних верств населення проявлялася в тому, що в суспільстві не тільки назрівало напруження, а й частіше відбувалися робітничі виступи. Так, у 1973–1977 рр. мали місце заворушення на окремих підприємствах Дніпропетровська, Дніпродзержинська та Києва. У 1981 р. – Прип'яті (Київська обл.), Києві [13, с. 143]. Під час цих подій органи КДБ і МВС діяли звичними каральними методами, хоча існуванню радянського політичного ладу робітничі виступи не загрожували. Ставало очевидним, що така політика загрожувала соціальним вибухом величезної сили. У середині 1980-х років навіть вищому керівництву партії і держави стало зрозуміло, що втілення в життя більшовицьких ідей привело країну до кризового стану. Суспільно-політичні процеси 1950–1970-х років в Україні, що характеризувалися поступовим зростанням опору насильству, всезаборонству, обмеженню прав і свобод людини в нових політичних умовах наближали час демократії, що зумовило розвал радянської імперії і утвердження незалежної Української держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест комуністичної партії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 4.
2. Енгельс Ф. Про авторитет // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 18.
3. Ленін В. І. До історії питання про диктатуру // Повне зібрання творів. – Т. 41.
4. Шляхи до цивілізованої державності України: політологи розмірковують, дискутують («круглий стіл») // Український іст. журн. – 1992. – № 8.
5. Кульчицький С. В. Новітня історія України // Український іст. журн. – 1991. – № 10.
6. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 16 січня 1954 р. // Радянське Поділля. – 1954. – 17 січ.
7. Курносів Ю. О. Насилля – головний аргумент більшовизму // Український іст. журн. – 1992. – № 1.
8. Комсомольская правда. – 1991. – 27 квіт.
9. Трибуна. – 1991. – № 4.
10. Україна. – 1990. – № 9.
11. Вільне слово. – 1990. – № 7.
12. Літературная газета. – 1990. – 22 серпня.
13. Жуковский А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1991.

Л. М. Гундерук,
кандидат психологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОВЛЕННЄВОГО СПРИЙМАННЯ

Численні дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених засвідчують, що мовленнєве сприймання є неоднорідним і багатоплановим процесом. Складність цього психічного явища обумовлюється, насамперед, тим, що, будучи, з одного боку, процесом безпосереднього чуттєвого пізнання, воно, з іншого боку, через специфічність свого об'єкта – мовленнєвого повідомлення, є процесом другосигнального відображення дійсності, тобто процесом розкриття опосередкованих словами зв'язків і відносин [1].

Проблеми сприймання мовлення досліджували, зокрема, О. Лурія, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Дж. Міллер та інші. Вони пропонували різні теоретичні підходи до сприймання як різних мовленнєвих одиниць, так і мовлення взагалі в процесі міжлюдської комунікації. В ході досліджень зверталася увага на різні фактори, що впливають на сприймання мовлення, зокрема – емоційний стан (М. Вітт, Е. Носенко), індивідуальні когнітивні настановлення (В. Адмоні) членів комунікації.

Сприймання мовлення можна розглядати як процес розкриття зв'язків і відносин, що опосередковуються за допомогою слів. Цей процес називають ще осмисленням. Осмислення ж може бути як позитивним, так і негативним. Позитивним результатом процесу осмислення в акті мовленнєвого сприймання є розуміння, тоді як негативний результат його виражається в нерозумінні. Нерозуміння не є наслідком того, що процес осмислення не відбувається – це лише його негативний результат, котрий свідчить, що процес осмислення не досяг рівня, адекватного ситуації спілкування. Розуміння, що є органічною складовою процесу мовленнєвого сприймання явищ, являє собою послідовність проміжних рішень або одномоментне рішення на кшталт інсайту в процесі осмислення.

Предметно-сміслові відповідності, що встановлюються в процесі осмислення, виражаються в мовленнєвому повідомленні засобами мови, яка, по суті, є соціально-історичною опрацьованою системою визначень. Саме ж мовленнєве сприймання визначається як опосередкований процес відображення предметів та явищ дійсності в їх зв'язках і відносинах.

Отже, мовленнєве сприймання, будучи опосередкованим за будовою і соціальним за генезом, за своєю природою є смисловим сприйманням. Сприймаючи мовлення, людина співвідносить сказане з дійсністю, зі своїми знаннями про неї, зі своїм досвідом. Вона може відновлювати пропущені елементи, черпаючи інформацію зі своєї свідомості. У процесі сприймання людина є активною, вона висуває гіпотези стосовно подальшого змісту і здійснює смислові заміни.

На думку О. Леонтьєва, сприймання мовлення – складний і багатомірний процес, хоча в принципі він відбувається за тими ж законами, що й будь-яке інше сприймання [5]. Усі теорії сприймання мовлення, що існують на цей час, вчений класифікує за двома найсуттєвішими, з його точки зору, параметрами. Першим є моторний або сенсорний принцип сприймання, другим – його активний або пасивний характер. Так звані «моторні» теорії наголошують, що в процесі сприймання мовлення людина виокремлює значення моторних сигналів, необхідних для створення повідомлення, подібного до почутого [2]. «Сенсорні» теорії (хоч О. Леонтьєв зауважує, що їх у чистому вигляді не існує), не заперечуючи однозначно основних аспектів «моторних» теорій, все ж вважають основним механізмом сприймання мовлення – співставлення сигналу з еталоном за акустичними ознаками [5].

Представники московської психолінгвістичної школи поєднували основні постулати обох теорій. Зокрема, той же О. Леонтьєв у одній зі своїх праць стверджував, що мовленнєве сприймання – це активний процес, який відбувається за обов'язкової участі моторної, а саме мовнорухової ланки [5].

Донині не існує загально визнаної теорії сприймання мовлення попри численні спроби її створити. Хоча багато вчених погоджуються, що для смислового сприймання мовлення характерна ступінчастість, рівневість. Сприймання фізіологічно представлене складною функціональною системою, найістотнішою рисою якої є те, що вона, як правило, спирається на складну динамічну констеляцію (послідовність) ланок, розміщених на різних рівнях нервової системи [4].

Показовим у психологічному плані є принцип виокремлення рівнів смислового сприймання мовленнєвого повідомлення, запропонований С. Фессенден ще 1955 року [10]. Перший рівень – отримання інформації (звуки, факти, думки). На цьому рівні ще не здійснюється аналізу, не даються оцінки інформації. Другий рівень – ідентифікація виокремлених із загального фону об'єктів сприймання. Третій рівень – інтеграція (об'єднання, співвіднесення) одержаної інформації з досвідом, який людина вже має. Цей рівень може бути як неусвідомлюваним, так і контрольованим свідомістю – осмисленим видобуванням інформації з минулого досвіду. Четвертий рівень – це вирахування нового методу схожості і різниці. На цьому рівні оцінюється сприйнята інформація. П'ятий рівень інтерпретації є продовженням суб'єктивно-оцінного опрацювання сприйнятої інформації з виявленням загального змісту, підтексту тощо. Шостий рівень – подальше опрацювання підтексту наступного висловлювання, наміру. Тобто, на цьому рівні передбачаються, прогнозуються певним чином подальші дії. Сьомий рівень – інтроспективна оцінка всього процесу.

По-суті, в цьому переліку відображається загальнопсихологічний підхід до інтерпретації слухового сприймання, хоча тут не враховуються аспекtnі характеристики мовленнєвого повідомлення.

Досить популярною у вітчизняних психологів є модель сприймання, запропонована ще в 1960-х роках Л. Чистович [5]. Вона уявляє процес розпізнання людиною мовлення інших таким чином. Звуки мовлення записуються в пам'яті як набір характеристик за їх ознаками: голосні записуються з маркерами, що позначають міру наголошення. Після сприймання наголошеного складу намічається умовна межа слова, і людина знаходить те слово, що підходить. Якщо рішення приймається, відмічаються межі відрізка, включеного в слово, скорочується словник подальших виборів. Отже, відрізки повідомлення, більші, ніж склади, набувають нового акустичного параметра – ритміки. Дослідник припустила існування в нервовій системі спеціальних схем (блоків) для виявлення таких явищ, як шум з максимумом енергії в певній ділянці спектру, поштовх (вибух), пауза, формантний перехід з певними властивостями тощо. У ході перцепції мовленнєвого сигналу ці схеми продукують символи, що позначають акустичні явища.

В цілому схема розпізнання наділена пам'яттю. Оскільки обсяг оперативної пам'яті обмежений, то можна припустити, що існує оптимальна тривалість фрази, при якій розбірливість буде максимальною. Якщо ж фраза характеризується значною тривалістю, то спостерігаються пропуски, пов'язані з нестачею часу на поточний перегляд і встановлення символу. Тобто, якщо фраза довга, то образ слова втрачається, і тоді рішення про нерозпізнану частину фрази може прийматися лише «за здогадом», на основі тільки лінгвістичних ймовірностей, без обмеження ознаками слова і, як наслідок, з великою ймовірністю помилки.

Значну роль у сприйманні окремих сегментів відіграє контекст. Тому прийняття рішень про слово і, скажімо, фразу відбувається на вищому рівні, ніж прийняття рішень про фонему і склад.

Механізми сприймання висловлювань вдало описала І. Зимня [3]. Вона, зокрема, з'ясувала, що стратегія сприймання класу висловлювань і тактика сприймання окремого висловлювання дуже відрізняються, оскільки залежать від лінгвістичних і психологічних характеристик певного висловлювання чи класу висловлювань. Дослідниця наголошує, що механізм сприймання може значно залежати від індивідуального досвіду реципієнта. І, нарешті, вона вважає, що сприймання окремого висловлювання залежить від сприймання цілісного тексту.

Сам механізм сприймання мовленнєвого висловлювання, за І. Зимньою, можна описати так: на основі ототожнення слова приймається рішення про смислову ланку (синтагму, дослівне сполучення), потім – про зв'язки між смисловими ланками, після цього настає фаза «смислоформування», яка полягає для слухача в узагальненні результату всієї цієї перцептивно-мисленнєвої роботи і переведенні його (результату) на одну цілу, неподільну одиницю сприймання – загальний смисл сприйнятого повідомлення [3]. Як вказувала у своїх працях І. Зимня,

сприймання певного висловлювання значно залежить від сприймання цілісного тексту.

На результат сприймання мовлення впливає його емоційність [2; 7]. Сприймаючи мовленнєве повідомлення, людина співвідносить сказане з дійсністю, зі своїм досвідом. Вона може відновлювати пропущені елементи, черпаючи інформацію зі своєї свідомості. В процесі сприймання людина активна, висуває гіпотези стосовно подальшого змісту і здійснює смислові заміни.

Отже, сприймання змісту мовлення в цілому являє собою процес видобування смислу, що міститься за зовнішньою формою мовленнєвих висловлювань. О. Леонтьєв, вважаючи, що процес сприймання мовлення відбувається за тими ж законами, що й будь-яке сприймання взагалі, зробив спробу класифікувати всі відомі в цій галузі теорії. Але загальновизнаною ця класифікація не стала, оскільки й донині не існує загальної теорії сприймання мовлення, з якою б погоджувалась, принаймні, більшість дослідників.

Загальновизнаною є думка про ступінчастість (або багаторівневість) сприймання, а також трактування процесу сприймання мовлення як ієрархічної системи, характерною властивістю якої є рух від нижчого сенсорного до вищого понятійного цілісного рівня.

Отже, сучасна психологічна наука ще не виробила однозначного уявлення про одиницю, механізми і структуру мовленнєвого сприймання. Це пояснюється не стільки труднощами розробки адекватних методів досліджень, скільки складністю самої проблеми сприймання мовленнєвих повідомлень в ході комунікації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания. – СПб. : Наука, 1994. – 160 с.
2. Витт Н. В. Эмоциональная регуляция в речемыслительных процессах // Психологический журн. – 1988. – № 3. – С. 52-61.
3. Зимняя И. А. Смысловое восприятие речевого сообщения // Смысловое восприятие речевого сообщения в условиях массовой коммуникации. – М. : Наука, 1976. – 250 с.
4. Ланге Н. Н. Психологические исследования. – Одесса. – 1893.
5. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М. : Смысл, 1997. – 335 с.
6. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. – М. : Наука, 1965. – 430 с.
7. Лурия А. Р. Язык и сознание. – Изд-во МГУ, 1998. – 336 с.

Л. Г. Дубина,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЗАГОВОРІТЬ, ЩОБ ВАС ПОЧУЛИ

*Якщо мова не є правильна,
то вона не означає того, що має означати;
коли ж вона не означає того, що має означати,
то не буде зроблене те, що має бути зроблене.*

Конфуцій

Об'єктивною потребою часу є опанування культурою і технікою професійного мовлення. Під професійним мовленням слід розуміти процес обміну думками у певній галузі знань, функціональну дійсність мови в усіх її матеріальних і ситуативних формах.

Професійне мовлення людини свідчить про її духовний, інтелектуальний розвиток, внутрішню культуру. Дослідниками встановлено, що представник ділового світу протягом дня вимовляє близько 30 тисяч слів. Уміння правильно говорити – це не віяння моди, а нагальна потреба часу. Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складній професійній ситуації та в контактах з представниками своєї галузі.

Первинною формою існування мови, її реалізації є усне мовлення, яке виражається за допомогою звуків і являє собою процес говоріння.

Українське усне мовлення стало сьогодні засобом широких ділових контактів – у трудовому колективі, на зборах, нарадах, конференціях, з'їздах, а також під час бесід, переговорів з діловими партнерами тощо. Ця широта суспільних функцій стає основою для розвитку та вдосконалення усної літературної мови. Недостатній рівень культури усного ділового мовлення може стати причиною значних економічних втрат. Відомий економіст Г. Карпукін стверджує, що держава на міжнародних переговорах мала значні, мільйонні втрати через неправильно або неточно складені заявки, неточності в патентній формулі, мовне безкультур'я ділових людей. Сьогодні вносять пропозиції про те, щоб до характеристики ділових якостей людини додавати ще й мовну характеристику: вміє чи не вміє чітко та лаконічно висловлювати свої думки.

Живе усне переконливе мовлення – важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на слухача. Правильне, унормоване усне мовлення може забезпечити швидкість взаєморозуміння між учасниками комунікативного акту.

У сучасному світі є багато шкіл, центрів, факультетів і кафедр, які займаються проблемами риторики, ораторського мистецтва, ділової

комунікації, мистецтва вести полеміку, дискусію тощо. Всесвітньо відомі імена Поля Сопера, Дейла Карнегі та їх послідовників, які формують риторичну культуру політиків, бізнесменів, юристів, рекламних агентів, учителів, акторів. Українську школу мистецтва публічного мовлення представляють сьогодні вчені Г. Сагач, Л. Мацько, Н. Бабич, Н. Чибісова та інші. Видатними українськими риториками минулого були Ф. Прокопович, Г. Кониський, Г. Сковорода. Професор риторики Києво-Могилянської академії Ф. Прокопович вважав риторику «царицею душ», «княгинією мистецтв» і вказував на такі її функції, як соціально-організаційну (засіб агітації), культурно-освітню, а також одержання знань, збудження почуттів, формування громадської думки та ін.

Прагматично-інформаційне ХХІ ст. зараховує риторику до соціально активних наук, що мають забезпечити ефективну передачу інформації через канал мови, формувати гуманістично орієнтовану мовну особистість, толерантний мовний клімат у суспільстві. Одного неточного, невдало сказаного слова або хоча б погано вимовленого слова іноді досить, щоб зіпсувати усе враження. «Головна складність в оволодінні усним мовленням, – наголошують автори сучасних посібників з ділової мови, – полягає у необхідності визначити на слух, інтуїтивно доцільність чи недоцільність того чи іншого слова, звороту, інтонації, манери мови у кожному конкретному випадку».

Відомий вислів, який приписують Сократові, «Заговори, щоб я тебе побачив» свідчить про те, що високий рівень культури усного, зокрема професійного, мовлення є яскравим свідченням високої загальної культури людини. Видатний український педагог В. Сухомлинський вважав мовну культуру «життєдайним коренем культури розумової, високої, справжньої інтелектуальності». Боротьба за чистоту усного мовлення, вправність і культуру вислову, за збагачення усного мовлення, за вільне оперування різноманітними словесно-виражальними засобами, боротьба за чіткість, виразність та економність ділової мови – основне завдання, яке ставить сьогодні вища школа перед студентом – майбутнім фахівцем у галузі економіки, банківської справи, психології, педагогіки чи будь-якого іншого фаху.

Неодмінною умовою успіху є дотримання загальних вимог, які визначають рівень культури усного ділового мовлення:

1. Ясність, недвозначність у формулюванні думки.
2. Логічність, смислова точність, небагатослівність мовлення.
3. Відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення.
4. Співмірність мовних засобів та стилю викладу.
5. Різноманітність мовних засобів (багатство лексики в активному словниковому запасі мовця).
6. Самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, зіставленнях, у побудові висловлювань.

7. Виразність дикції, відповідність інтонації мовленнєвій ситуації.

Цілком очевидно, що ці вимоги мають базуватися на бездоганному знанні норм літературної мови, передусім тих, що реалізуються в усній формі; чутті мови як здатності людини відчувати належність слова до певного стилю, доречність чи недоречність його вживання в певній ситуації.

Вони пов'язані з ерудицією і світоглядом людини, культурою мислення, ступенем оволодіння технікою мовлення, психологічною та комунікативною культурою мовця.

Отже, можна стверджувати, що вмів говорити та людина, яка висловлює свої думки ясно, вибирає аргументи та мовні засоби, які найбільш доцільні, надає їм найбільш переконливого оцінного характеру.

Задля практичного оволодіння переконливістю мовлення варто скористатися основними правилами переконання, сформульованими відомими філософами Гомером, Сократом, Аристотелем, Паскалем та ін.

Так, великий Гомер головною умовою переконання вважав надійність і міць доказів та тактику їх викладу. Ще в античні часи з'явилося відоме Перше правило Гомера, яке і досі не втратило своєї актуальності: якщо хочете переконати опонента, починайте з сильних доказів, а закінчуйте найсильнішими. Між ними можуть знайти своє місце і другорядні та побічні докази, але сила початку і кінця, за таких умов, буде вражаючою.

Друге правило належить Сократу: якщо хочете отримати позитивну відповідь на важливе для вас питання, то отримайте перед тим схвальні відповіді на кілька простих і стислих запитань. За таких умов лояльність до найважливішого для вас питання, а можливо і позитивне його розв'язання, скоріш за все, будуть вам гарантовані.

Третє правило було сформульоване Аристотелем: докази переконливі в тому разі, коли вони є істинними та доводяться так, що стають ясними і безсумнівними. Тоді у співбесідників не виникає потреби у подальших запитаннях – все зрозуміло і так.

Четверте правило належить Аристотелю: переконливість залежить і від людських якостей оратора. Добропорядність, зазвичай, викликає довіру, людина, що не користується повагою інших людей, кредиту довіри не має. «Ми більше і скоріше віримо людям хорошим», – писав Аристотель. Зрозуміло, що добропорядність оратора не є доказом чи переконанням, але вона є кращим провідником для них, оскільки, безсумнівно, сприяє довірі до тих доказів, якими він переконує інших людей.

П'яте правило – Паскаля: не зазіхайте на гідність співбесідника, краще дайте йому можливість зберегти своє реноме. Паскаль Блез вважав, що так легко і швидко ніщо не обеззброює, як умови почесної капітуляції. «Не така вже добродійна істина, як зловредна її видимість», – говорив Ларошфуко. Якщо ви виявите лояльність і толерантність до співбесідника, то у відповідь отримаєте те саме, а можливо й більше.

Шосте правило – Карнегі: ви можете досягти переконливості, якщо подивитесь на докази очима своїх опонентів. Це допоможе вам вибудувати логіку доказів, викликати зацікавленість, а за необхідності довести, що ваша пропозиція якимось чином задовольняє потребу співрозмовника. Вияв емпатії, тобто співпереживання до співбесідника дозволить краще зрозуміти його душу, хід думок, емоційний стан.

Сьоме правило переконливості мовлення: якщо хочете бути переконливим, то тримайтеся впевнено, не принижуйте імідж і статус ані свій, ані свого співбесідника. Пам'ятайте, що гідність і впевненість самі по собі теж не є доказами, проте, здебільшого, вони є побічними супутниками правоти, а тому, зазвичай, додають переконливості.

Безперечно, до названих вище правил і умов можна було б додати ще кілька, адже їх кількісний і якісний склад залишається неповним, тому що в практичній справі переконання опонента завжди знайдеться щонайменша дрібниця, деталь, подробиця, яка не врахована теоретиками. У цьому зв'язку хотілося б нагадати слова Ларошфуко: «Справжнє красномовство – це вміння сказати все, що потрібно, і не більше, ніж потрібно».

Заговоріть, щоб вас почули
Й поважні гості з чужини,
Хай намілюються вони
Красою мови-дивини,
Якої ще ніде не чули.
Виразна і м'яка вимова,
Стрімка, як течія ріки,
Тож розмовляйте залюбки,
Хай запанує навіки
У нашім краї рідна мова!

В. Д. Коцюк,

декан факультету денної форми навчання

Хмельницького інституту МАУП,

кандидат історичних наук

Н. В. Бабій,

викладач кафедри теорії та практики туризму

Хмельницького інституту МАУП

ПОНЯТТЯ СЛЕНГУ. ЙОГО МІСЦЕ В МОЛОДІЖНІЙ ЛЕКСИЦІ

Сленг – міський соціолект, виниклий з аргю (слова та вирази, що обмежено вживаються в мові окремих соціальних груп, як правило малозрозумілі, або й зовсім незрозумілі для решти суспільства; один з різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка якої-

небудь вузької замкненої соціальної або фахової групи, незрозуміла для сторонніх [5]) різних замкнених соціальних груп (правопорушників, крамарів, ремісників, в'язнів, бурсаків-учнів, вояків, інтернет-спільноти), як емоційно забарвлена лексика низького й фамільярного стилю, поширена серед соціальних низів і певних вікових груп (ремісничої, шкільної молоді) міст. Інколи під сленгом розуміють викривлене, ненормативне, вульгарне мовлення, коли предмету надають принизливої оцінки. На відміну від аргю, сленг/жаргон має в основі літературну мову або іншомовні вкраплення [8].

Лексичний склад нашої, як і будь-якої іншої, мови містить велику кількість сленгових утворень, що відповідають певним соціальним та професійним групам людей. Упродовж часу, коли наша мова перебувала під впливом тоталітарної системи, визнавався єдиний стандарт літературної мови. Проте існування різноманітних діалектизмів, сленгізмів тощо доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно живе і розвивається.

На Заході період так званого «жаргонного вибуху» вже минув (увінчавшись зокрема «Механічним апельсином» Берджеса [6]), тоді як до України хвиля інтересу до субмов докотилась лише порівняно недавно. Досі в наукових колах почасти домінує розуміння молодіжного соціодіалекту як «мовного хуліганства». Дослідженням цього питання займаються нині лише окремі мовознавці, хоча сама тема надзвичайно багатогранна [2].

Сленг доволі поширене явище, він є засобом спілкування у найрізноманітніших прошарках населення і сягає своїм корінням у сиву давнину. Адже і століття тому різні соціальні групи мали свій стиль мовлення, притаманний саме цій групі. Крім того, розповсюдженим видом сленгу є сленг професійний, що побутує у мовленні людей певного фаху чи роду занять. У XVIII–XIX ст. на Полтавщині, де кобзарювання було досить поширеним явищем, сліпі бандуристи мали свій власний сленг, який називався «лебійською мовою» і був незрозумілий навколишнім, але при уважнішому розгляді бачимо, що його легко було вивчити, оскільки він ґрунтувався на певних закономірностях перекручування слів, хоча були й окремі сленгові новоутворення. Деякі номінації лебійської мови фігурують у сучасному молодіжному сленгу, зазнавши певних деформацій [2].

Загалом межа між живою, розмовною мовою та сленгом була і є дуже рухливою, перехідною. Часто статус слова змінюється, і те, що, скажімо, у 60-х, 70-х, 80-х роках XX ст. вважалося сленгом, тепер стало частиною повсякденного словника людей. Мова дуже чутлива до змін у політиці, ідеології, науці, духовній культурі, тому й сленг, як один із її складників, надзвичайно швидко зазнає змін. Так, сленг молоді 50-60-х рр. фактично не зрозумілий сучасному молодому поколінню. Сленг кожної історичної епохи відображав риси часу. Сленг 60-х був наслідком підвищеного інтересу до наркотиків, популярної музики, постійної евфорії. Сленг 70-х містив велику

кількість епітетів, що стосувалися невдах: «wally», «nurd» тощо. У сленгу 80-х переважали слова, що стосувалися грошей та роботи [2].

Єдиного і всеосяжного визначення сленгу немає і дотепер. Неодноразові спроби розмежувати сленг і загальноновживану лексику або сленг і нецензурну мову не дали результатів. Дефініції сленгу, які намагаються нашвидкуруч скомпонувати у ході наукових дебатов, часто виявляються помилковими. Таким чином, у різних словниках і посібниках ми можемо зустріти безліч визначень для сленгу, таких як: «нецензурна мова», «мова неписьменних і безпутних людей», «поезія простої людини».

Класифікувати сленг можна за різними ознаками. Наприклад, за стилістичними ознаками слова сленгу (жаргону), можна поділити на звичайні, тобто нейтральні, та згрубілі (нецензурна лексика) [4].

Важливим чинником у творенні сленгової лексики є спорідненість інтересів осіб, які формують різновид цього ненормативного утворення. За цією ознакою лексичні одиниці молодіжного сленгу можна поділити на такі, що вживаються:

- у середовищі людей, що мають справу з комп'ютерами. У даному колі найчастіше використовуються жаргонні слова англomовного походження. Це викликано насамперед тим, що англійська є мовою комп'ютерних технологій. У процесі роботи з комп'ютерною технікою деякі слова перейшли до української розмовної лексики. Так, у даній сфері можна почути слова: апгрейд (поліпшення, модернізація комп'ютера), батони (клавіші), масдай (крайній ступінь невдоволення), сидюк (дисковод та диски CD-ROM), юзер (користувач) [4];

- свої сленгові новотвори мають люди, які цікавляться автомобілями. Найпоширенішими лексемами цієї групи є назви різноманітних автомобільних деталей та іншого обладнання: бублик, баранка (кермо), тачка (автомобіль), резина, скати (шини) тощо;

- у середовищі підлітків, які захоплюються музикою, часто вживають такі слова: вертушка (CD-програвач), саундтрек (мелодія, що супроводжує відеофільм), сингл (CD з меншою, ніж на альбомі, кількістю пісень), солянка (збірний концерт).

Власний сленг мають книголюби, газетярі, спортсмени та ін. До того ж у кожній з названих груп можна виділити підгрупи. Наприклад, спортивний сленг поділяється на сленг футболістів, хокеїстів, плавців та ін.

Отже, можна зробити висновок, що практично кожна група людей, яких об'єднують спільні інтереси, має свій особливий тип мовлення, який реалізується у сленгових новоутвореннях і є притаманним лише цій групі. Це свідчить про те, що молодіжний сленг не є цілісною системою і включає в себе загальномолодіжний жаргон, що характеризує мову певного покоління, і спеціальні молодіжні жаргони.

Молодіжний сленг є неоднаковим відповідно до спілкування. Кожне з таких середовищ має свої відмінності і сленг озвучує реалії життя саме у

цьому оточенні. Наприклад, у студентському середовищі побутують такі лексичні одиниці: друшляти (прогулювати пари), гуртак, братська могила (гуртожиток), Степанида, стіпуха (стипендія) тощо.

У сленговому мовленні школярів трапляються слова, що відображають шкільні буденні явища та проблеми: хвіст (заборгованість), шпора, шпаргалка (зрозуміло і без пояснення), плавати (погано знати матеріал), йти на шпорах (списувати), врубитись (зрозуміти), засипатись (не скласти іспити).

Окремим видом жаргонної лексики є кримінальний сленг, що вживається у відповідному середовищі, хоча завойовує позиції у розмовно-побутовому мовленні інших суспільних верств. Тут часто трапляються такі лексеми як: бивень (розумово відстала людина), дядя (начальник тюрми), дока (знаюча людина), квасити (пити спиртне), качок (масивна людина), мусор (міліціонер) та ін. Отже, як бачимо, сленг – явище дуже поширене.

Молодіжний сленг – це окремий пласт національної мови, який відображає певною мірою рівень культури, освіченості, розвитку суспільства. У наш час він контрольований маскультурою, під вплив якої потрапляють різні категорії молоді [5].

Багато молодих людей не належать до якогось соціального або професійного угруповання, і все ж постійно послуговуються сленгом. Частина з них – це неосвічена молодь, яка просто не знає норм літературної мови. Інші ж добре володіють літературною українською мовою, але свідомо використовують сленг.

Причиною цього може бути протест молоді проти узвичаєних норм, вічний конфлікт «батьки-діти», непорозуміння зі старшим поколінням, незадоволення дійсністю. Усе це сприяє появі негативно оцінних сленгових неологізмів і активному їх поширенню.

З іншого боку, мова сленгу – це реквізит молодості, як і катання на роликів, ковзанах, масові рок-концерти, легковажність і безтурботність. Це своєрідна форма самовираження і свободи. Це, знову ж таки, різновид молодіжної культури [2].

Відзначають три бурхливі хвилі в розвитку молодіжного сленгу в Україні [7]:

- 20-ті роки. Перша хвиля пов'язана з появою величезної кількості безпритульних у зв'язку з революцією і громадянською війною. Мова учнів, підлітків та молоді забарвилася безліччю «блатних» слів, почерпнутих у них.

- 50-ті роки. Друга хвиля пов'язана з появою «стиляг».

- 70–80-ті роки. Третя хвиля пов'язана з періодом застою, що породила різні неформальні молодіжні рухи і «хіпуюча» молодь створила свій «системний» сленг як мовний жест протистояння офіційній ідеології.

Нині на розвиток молодіжного сленгу великий вплив має комп'ютеризація. Передача сенсу, ідеї, образу при появі комп'ютера

отримала додаткові можливості в порівнянні з листом і печаткою. За рахунок цього інтернет-сленг проникає в молодіжну мову. Він лаконічний, буває скороченнями та своєрідною символікою. Спостереження за середовищем людей, чия професія пов'язана із використанням комп'ютерів і особливо – мережі Інтернет, показують, що саме в цій сфері відбувається найбільш активне створення неологізмів, до того ж існують всілякі граматичні, фонетичні та графічні інновації. Комп'ютерний жаргон – це віртуозна гра для людей, яким тісно в межах нормованої літературної мови. Проте, хай як би прагнули носії жаргону до самобутньої яскравості мовлення та відмінності його від нормалізованої української мови, все ж нововведення відбуваються всередині системи мови і будуються за законами української мови [3].

Певний вплив на молодіжний сленг має також англіцизм як різновид іншомовного запозичення. Англійська мова все більше й більше входить у наше життя і просто не може оминати таке явище, як молодіжний сленг, впливаючи на формування нових лексем. Проте, слід зазначити, що вплив англійської на молодіжну субмову є закономірним явищем. Виникнення англломовних сленгізмів є результатом не лише експансії самої англійської мови (через вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, захоплення англломовною музичною культурою, інтенсифікація міжнародних зв'язків), а й результатом популяризації західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси – часто спостерігається механічне перенесення англійських лексем на український ґрунт [2].

Дуже часто компонентом сленгу стають нецензурні слова, причому окремі з них вживаються не лише в негативному, а й у позитивному плані (саме так вважають молоді люди, що користуються сленгом). Таким чином, специфікою саме українського сучасного сленгу можна вважати обмежене використання (залучення) внутрішньомовних ресурсів через обмежене послуговування українською мовою у живому спілкуванні мешканців міст [2].

Молодіжне мовлення останнього десятиліття відрізняється особливою різкістю, брутальністю. Вживання інвективи, жаргонів, сленгу стало нормою. Психологи, лінгвісти, культурологи говорять про «емансипацію мата». З ненормативної лексики майже остаточно знято табу. Тому потрібно привернути увагу громадської думки до проблеми поширення вживання ненормованої лексики серед молоді. У системі навчальних закладів мають діяти дискусійні клуби з культури мовлення; вивчати основні причини вживання лихослів'я; дати знання молодим людям з риторики, що є «вінцем освіченості», наукою моральності, виховання, спілкування.

Загалом треба зазначити, що розвиток українського молодіжного сленгу в численних його галузях промовисто засвідчує активне функціонування української мови в багатьох сферах життя.

Дослідження сленгу – не лише науково корисне, а й доволі цікаве для фахівців – мовознавців, студентів, аспірантів. Елементи українського молодіжного сленгу можуть виступати чинником зацікавлення студентів українською мовою і науковими дослідженнями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наук. запис. Філологічні науки. – 2002. – № 20. – С. 14-18.
2. Кочубей А. В. Студентський жаргон як мовне явище / А. В. Кочубей, М. О. Войтенко // Вісн. Нац. ун-ту водного господарства та природокористування. – 2009. – № 3 (47). – С. 181-189.
3. Лихачев Д. С. Арготические слова профессиональной речи / Д. С. Лихачев // Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М., 1964. – С. 311-359.
4. Ткач Л. М. Лінгвістичний феномен молодіжної культури / Л. М. Ткач // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2011. – № 10. – С. 267-274.
5. Апро [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Апро>.
6. Ентоні Берджес. Механічний апельсин [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://read24.ru/pdf/entoni-berdjes-mehanichniy-apelsin.html>.
7. Молодіжний сленг [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Молодіжний_сленг.
8. Сленг [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Сленг>.

К. І. Матвіюк,

*голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини
(м. Хмельницький)*

ВАСИЛЬ СТУС – ВЕЛИКИЙ СИН СВОГО НАРОДУ

Я хочу донести своє бачення В. Стуса як громадянина, як захисника українців, як великого Сина свого народу.

Вважаю, що маю що сказати в цьому плані, бо його життя проходило на наших очах, ми були його сучасниками, до того ж в один із важких періодів його життя мені судилося перебувати разом з ним. Це були

Мордовські табори для політв'язнів, де Василь відбував свій перший термін покарання.

Життя – це велике таїнство створене Богом і дароване людині. Це величне вогнище, яке потрібно постійно підтримувати і оберігати. Щоб вогнище не згасло, людині потрібно постійно трудитися, щоб добувати їжу, забезпечити організмові захист від холоду і постійно захищатися від нападників. В. Стус не був у цьому світі лише споживачем.

«Якби було краще жити, я б віршів не писав, а робив би коло землі», - зізнається про себе Василь. І в цьому мені бачиться його велич, як Людини. Він не мріє бути ні завойовником, ні повелителем, ні прожити в розкоші за рахунок інших. Він хотів би взятись за важку працю коло землі, бо що є важливіше чи величніше, ніж вирощувати основу життя – хліб.

Але кращого життя не бачилось. В цьому світі ще діють хижацькі закони і один етнос різними способами прагне підкорити собі іншого і захопити його територію. Одним із таких способів є нищення мови корінного народу з подальшим витісненням із його території.

Наша українська мова стояла вже на порозі знищення і потребувала захисту. І тому В. Стус поступав на філологічний факультет Донецького педагогічного інституту. По закінченню вчителює, далі вступає до аспірантури інституту літератури АН УРСР.

На той час Російська імперія готувала завершальний удар по самобутності українського народу: повна русифікація і знищення самої назви «українець». Було оголошено, що в силу «історической неізбежності» створюється «новая історическая общность – советский народ». Цьому протистояти окремі сміливці вже не могли, потрібно було піднімати на спротив широкі маси українців. І В. Стус береться за цю роботу.

В 1965 році під час перегляду і обговорення фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» посеред зали підвівся В. Стус і закликав: «Хто проти відродження сталінізму – прошу встати!». Через якусь мить піднялася вся зала. Це був не просто сміливий вчинок в часи так званої «радянської дійсності», це був відчайдушний і зухвалий вчинок, бо тільки одиниці наважувалися відкрито виступити проти колоніального режиму, знаючи, що попереду неминучі репресії і нічого більше, крім репресій.

Вже через день В. Стус був виключений з аспірантури.

В січні 1972 року його кидають до в'язниці. В таборі він вибирає найдостойнішу форму поведінки – ходити на повний зріст з підкресленим почуттям власної правоти і з презирством до своїх катів. Як писала в ті часи уманська поетеса Ольга Діденко:

«Поете, не вмирай!

Ти наче Бог, ти можеш рай зробити з болота,

Ти долі не корись, ти відсіч долі дай,

Мерзоті ти скажи: мерзота!»

В. Стус не вступав у розмови з табірним начальством, і коли ті зверталися до нього, він відповідав: «Ви злочинці проти людства, вас повинен судити міжнародний трибунал».

Одного разу Василя привели в кімнату до начальника відділу КДБ Дубравлягу полковника Дротенка, який навістив табір.

- Вот ви, Стус, не хатіте с нами разгаварівать, - звертається полковник КДБ.

- Так ви ж..., почав був В. Стус.

Дротенко його перебиває:

- Знаєм, знаєм, - ми банда.

Все це ніколи не проходило безкарно. Сюди ж участь Василя в усіх акціях протесту, і в результаті він, приписаний до 17-ї зони, майже весь час перебував на 19-й, де були карцер і ПКТ (приміщення камерного типу) – місце додаткового покарання.

Я був дещо причетний до зберігання кількох віршів В. Стуса. Серед них був і відомий «Як добре те, що смерті не боюся». Одна строчка трималась у пам'яті так: «Що жив, любив і набирався скверни». Для нас, колишніх комсомольців, ця строчка була звична, адже ж як можна було жити в СРСР і не «набиратися скверни». З часом я звернувся по ланцюжку передачі віршів: «Хлопці, якась невідповідність, нестиківка. Поведінка Василя не відповідає «Жив, любив і набирався скверни». І згодом я отримав відповідь – це сталася помилка при усній передачі вірша. У першоджерелі написано: «Що жив, любив і не набрався скверни». І я свідчу, що його позиція, його поведінка були саме такими.

Іноколи я чую чийсь виступ, де говориться, що Стусові було важко переносити неволю – далеко від друзів, безлюбимої роботи...

Це викликає гірку посмішку, бо життя Василя в таборі – це фізичні муки розп'ятого Хреста. На нестерпні болі у шлунку табірні санчастина видавала анальгін і новокаїн, але ці препарати не допомагали. Допомагав вікалін (здається, такі чорні таблетки). Так ось, вся система охорони табору була поставлена «в руж йо», щоб цей препарат не потрапив в зону.

В 1979 році В. Стус повертається із заслання. Політичні процеси в СРСР почали розвиватися досить швидко. Лідери компартії переконались, що відгородившись від світу, імперія по всьому безнадійно відстає і рухається швидше назад у печери, ніж у «светлое будущее». То ж змушені були контактувати зі світом.

В 1976 році СРСР підписує із західними країнами дуже вигідні для себе Гельсінські угоди. Разом з ними СРСР підписав і прикінцевий Акт цих угод, де зобов'язався дотримуватися прав людини. Дотримуватись ніхто не збирався, всі були певні, що обмануть західні країни, як це було не раз в минулому. Але створюється громадський комітет (Українська Гельсінська Група) по сприянню і контролю виконання Гельсінських угод. Відкрилася можливість на весь світ заявити про наше право на свободу і свою

суверенну державу. Комуністичний режим настільки збісився, що геть скинув із себе маску демократа і почав жорстоко карати людей, які вступали в цю групу (УГГ) В. Стус вступає і члени УГГ, розуміючи, що для нього це смертельно, що це його Голгофа. Він пише про цей свій крок: «У Києві я довідався, що людей, близьких до Гельсінської групи репресують найбрутальнішим чином... Бачачи, що група фактично залишилась напризволяще, я вступив до неї, бо просто не міг інакше. За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь якого я мушу обставати до загину...».

Його засуджують на 10 років таборів особливо суворого режиму і 5 років заслання.

На самому передньому краї національної боротьби він обстоює свій народ і гине в цій боротьбі на початку вересня 1985 року.

Значимість В. Стуса далі потрібно шукати в значимості Української Гельсінської Групи, яку однозначно вважають провісницею відновлення нашої державності. Саме після цих жертв політв'язнів у світі утвердився погляд на СРСР як "імперію зла" і це зумовило розпад самої імперії, а відтак і здобуття незалежності.

Як великий Син свого народу В. Стус на повний зріст постає у листі до М. Коцюбинської. Бачачи, які нові можливості відкриваються для українців у боротьбі за незалежність і як потрібні люди-борці, він пише:

«Інше скажу: моя поезія, мої переклади чи літературні статті – то грішне заняття».

«Бо коли перший ряд виліг, треба заступати іншим».

«Я знаю своє: надто катастрофічне існування мого народу, щоб можна було сидіти, склавши руки».

В. Стус. Т. 6. Книга 2. - с. 126.

Все велике бачиться на відстані. Геніальність і пророцтво стверджуються у свідомості пересічного українця тоді, коли це пророцтво починає збуватися. Так я не погоджувався із В. Стусом і В. Чорноволом, коли вони ще в 1974 році говорили, що Україна здобуде незалежність порівняно скоро, але до влади прийдуть мерзотники і кримінальні елементи.

Вірю, що все більше і більше українців будуть усвідомлювати, що В. Стус наш геній, наш пророк, що він Великий Син свого народу. Він знав ціну собі і своєму народові. Свого часу він сказав: «У мене загострене, може навіть хворобливо загострене почуття справедливості, яку я завжди хотів бачити повною і ідеальною. Я вважаю, що така справедливість повинна бути в нашій країні, яка для народів всього світу мусить правити за взірцем».

Вірю, що народ, який продемонстрував всьому світові на практиці демократичний устрій і дав світові першу Конституцію, може стати взірцем для світу.

Але просто вірити і нічого не робити самому – це занапастити будь-яку справу. Свого часу Римська імперія настільки прогнила духовно і

морально, що це загрожувало всьому людству. Христос прийняв муки і смерть, щоб врятувати людей. І життя справді відродилось, але завдяки тому, що кожний віруючий у Христа прийняв на себе часточку Його мук, що кожний віруючий хоч трохи наслідував Його вчення.

У нас сьогодні схожа ситуація. І Україна воскресне, і українці можуть стати взірцем для інших народів якщо:

- кожний з нас не буде лише спостерігачем, не буде склавши руки сидіти коло вогнища, яке підтримують інші;
- кожний щось зробить, аби впорядкувати свій дім – Україну;
- кожний стане на захист своєї землі і своєї культури;
- кожний, хоча б часточку візьме на себе тієї справи, за яку В. Стус віддав життя.

На самий останній випадок, якщо ти не воїн, то хоча б збережи своє здоров'я, кинь себе труїти ніотином, алкоголем і наркотиками.

Створи сім'ю, в якій народяться і виростуть троє дітей.

Інакше в історії народів, які можуть зайняти наше місце, про нас залишиться лише ганебна згадка: «тут раніше, впродовж кількох тисяч років жили українці, Але вони виродились, стали нікчемними і припинили своє існування».

Список використаних джерел та літератури:

1. В. Стус. Палімпсест. Вибр. – К. : Вид-во “Фант”, 2005.
2. В. Стус. Твори. В 6 т. – К., 2012. – Кн. 2.
3. В. Чорновіл, Б. Пенсон, М. Хейфец. Вячеслав Чорновіл – зековський генерал. – К. : Вид-во “Такісправи”, 1991.
4. Поле відчаю і надії // Альманах. – 1994.
5. В. Овсієнко. Світло людей. – К.-Харків, 2005. – Кн.. 1.
6. К. Матвіюк. І ми цей шлях пройшли. – Харків : Вид-во “Права людини”, 2010.

О. П. Григоренко,

*доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х РОКІВ

Проголошення України незалежною державою стало можливим значною мірою тому, що у другій половині 1980-х рр. суспільство, отримавши під час «перебудови» обмежений дозвіл влади проявляти громадянську активність, скористалося цим шансом для відстоювання своїх інтересів, тривало і послідовно нехтуваних керівництвом держави. Зміни в

радянському суспільстві назрівали впродовж тривалого періоду, а найбільш інтенсивно почали відбуватися з приходом до владного керма в СРСР нового керівника - М. Горбачова. На пленумі ЦК КПРС у березні 1985 р. було проголошено наміри влади здійснити ряд реформ. Зміст курсу, запропонованого енергійним генсеком, виражала формула: через прискорення соціально-економічного розвитку країни - до нового якісного стану радянського суспільства. Паралельно з реформуванням економіки відбувався складний процес суспільно-політичних зрушень. На XXVII з'їзді КПРС (лютий 1986 р.) було висунуте гасло «широкої демократизації й гласності», яке перетворилось на потужний каталізатор радикальних суспільних змін. «Гласність» означала забезпечення певної відкритості державних установ та існування дозованої інформаційної свободи. Демократизація мала на меті під контролем партії подолати синдром відчуження населення від держави, активізувати його громадянську активність, розширити соціальну базу перебудови [1, с. 919–920]. Уже влітку 1988 р. на XIX партійній конференції було порушене питання про необхідність реформування радянської політичної системи. Проголошувався курс на створення правової держави, розвиток парламентаризму, поглиблення демократичних перетворень.

Однак зміна гасел у союзному центрі ще не означала зміни політики на місцях, зокрема в УРСР, де до кінця 1980-х рр. все залишалося по-старому. На противагу наростанню нових суспільно-політичних тенденцій, у республіці проводився жорсткий консервативний курс. Як результат – відсутність серйозних зрушень в економічному та соціальному житті, відставання від загальносоюзних перебудовних процесів, загроза екологічної катастрофи (із головним акцентом на Чорнобилі), негативне ставлення Комуністичної партії України до новостворюваних громадських організацій, учасники яких вказували на соціальні, екологічні проблеми, посилення політики русифікації та, відповідно, звуження сфери побутування української мови, штучне обмеження доступу до інформації про сучасне й минуле України, - усе це сколихнуло українське суспільство.

Масовий громадсько-політичний рух в другій половині 1980-х рр. починався з виникнення численних неформальних груп, об'єднань, організацій, які зароджувалися в республіці, як і повсюдно у СРСР, уже на початковому етапі «перебудови». Якщо на кінець 1986 р. такі угруповання тільки де-не-де виникали і не мали достатньої сили й ресурсів для розвитку (їх відразу ж виявляли, проводячи з учасниками руху відповідну профілактичну роботу), то з 1987 р. кількість неформальних об'єднань (в т.ч. й таких, що привертати до себе увагу влади) збільшується. Існували різноманітні причини, які спонукали людей до об'єднання за інтересами: літератори групувалися з метою захисту своїх авторських прав від «редакційно-видавничої мафії», що чинила перешкоди публікуванню їхніх творів; молодь об'єднувалася під впливом ідей пацифізму; громадяни, які

усвідомлювали політичну кризу системи, порушення прав людини у СРСР, шукали своїх однодумців серед населення з метою пропаганди ідей про необхідність зміни державного і суспільного устрою на основі запровадження самоуправління трудящих без участі рад і партійних органів; захисники довкілля об'єднувалися для збереження екології та ін. Якщо наприкінці 1988 р. кількість культурно-історичних, суспільно-політичних, екологічних, спортивних та інших самодіяльних груп, об'єднань, організацій становила кілька тисяч, то вже на червень 1989 р. – зросла до понад 47 тис. [2, с. 556].

Для реалізації інтересів і відстоювання своїх позицій більшу можливість отримували громадяни, діяльність яких не суперечила проголошеному курсу КПРС, законам і Конституції УРСР, і спрямовувалася на підтримку «перебудови». Ті ж групи, організації, об'єднання, у середовищі яких лунала відкрита і різка критика влади за безгосподарність та надмірне адміністрування, потрапляли під пильний нагляд із боку системи, а їх учасники підлягали обов'язковій профілактиці та «виховному впливу» за «неправомірність» поведінки.

Серед учасників неформальних об'єднань і клубів за інтересами активну роль відігравали особи, звільнені від подальшого покарання за антирадянську діяльність. Тобто, члени суспільства, засуджені системою протягом 1972–1983 рр. до кримінальної відповідальності за статтями 62 (антирадянська агітація і пропаганда) і 187 (наклеп на радянський державний і суспільний устрій) Кримінального кодексу УРСР. Повертаючись у Київ та інші міста республіки окремі з них, розглядаючи своє дострокове звільнення як вимушену поступку влади, здійснену під тиском Заходу, розгорнули кампанію з реабілітації політв'язнів і продовжили активну громадську діяльність, керуючись переконаннями, що в нових умовах необхідно використовувати для цього легальні можливості шляхом створення самодіяльних колективів, товариств з охорони пам'яток культури, захисту екологічного середовища та ін. Попри пильний контроль із боку партійних і державних органів, активну профілактичну роботу органів КДБ, у республіці сформувався ряд організацій і об'єднань, які твердо відстоювали свої позиції та вели перед у формуванні громадської думки. Їх члени використовували різноманітні заходи, що могли сколихнути населення: проводили мітинги та зібрання, відвідували засідання різноманітних об'єднань, порушуючи на них гострі питання сьогодення.

Наприкінці 1988 р. найбільш небезпечними для себе влада вважала діяльність активістів Українського Гельсінського союзу, Української асоціації незалежної творчої інтелігенції, Комітету захисту української католицької церкви, Українського культурологічного клубу, Українського демократичного союзу, оскільки, мовляв, «спекулюючи на ідеях перебудови, вони робили спроби до вироблення під виглядом обговорення соціально-політичних, екологічних, історичних та інших питань єдиної

платформи, об'єднання на її основі і створення в країні політичної опозиції» [3, с. 7].

Як реакція суспільства на жакливий екологічний стан у республіці, спричинений Чорнобильською катастрофою, у 1987 р. зародилася асоціація «Зелений світ». У жовтні 1989 р. відбувся її перший установчий з'їзд, на якому було проголошено намір створити Партію зелених України. 23 жовтня 1987 р. у Львові в клубі Львівського лісотехнічного інституту під час зібрання представників творчої інтелігенції і молоді міста виникло неформальне об'єднання культурницько-етнографічного характеру – «Товариство друзів Лева». У січні 1988 р. при Будинку вчених АН УРСР створено українознавчий клуб “Спадщина”, в якому об'єдналися здебільшого співробітники академічних інститутів. Своїм завданням вони ставили просвітницьку роботу, підвищення рівня історичних, соціально-політичних знань, популяризацію української культури, участь в охороні пам'яток історії і культури, захист навколишнього середовища, змістовне проведення дозвілля. Поступово на засіданнях клубу почали порушуватися неоднозначні питання з історії України, про сферу функціонування української мови, відродження національної самосвідомості, стан і перспективи «перебудови» в республіці. Березень 1988 р. позначився створенням товариства «Громада» – самодіяльного історико-культурного об'єднання студентської молоді Київського державного університету. Згідно зі статутом, організація ставила за мету сприяти збереженню і розвитку української культури, відродженню національної самосвідомості, поширенню української мови, збереженню історичних і архітектурних пам'яток, збереженню природи.

В цьому ж році відновила свою діяльність правозахисна організація – Українська Гельсінська група, до складу якої входили Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, З. Красівський, М. Горинь, О. Мешко, О. Матусевич, В. Шевченко, П. Скочок, В. Барладяну, Б. Горинь, П. Січко, В. Січко, В. Стрильців, Я. Лесів, П. Розумний, С. Сапеляк, І. Зісельс, Н. Муратов, Н. Матусевич. Згодом на її базі утворилася Українська Гельсінська спілка, очолювана В. Чорноволом, М. Горином, З. Красівським. У «Декларації принципів» УГС, оприлюдненій 7 липня, першим серед основних було проголошено «відновлення української державності». Причому, «будучи суб'єктивно схильними до радикальних дій», керівники УГС своє завдання розуміли «не в демонструванні нашої рішучості й радикальності, а в поширенні самостійницької ідеї та пробудженні громадян до суспільної активності» [4, с. 11]. Крім того, ставилися завдання об'єднання самостійних правозахисних груп і формувань у різних областях України; сприяння організаційному єднанню націоналістично налаштованих осіб; створення основи для опозиційної політичної партії. Лідери УГС спільно з провідниками інших організацій активно виступали за обговорення у середовищі творчої інтелігенції та студентської молоді питання про

використання національної символіки – тризуба і жовто-блакитного прапора. Поступово філії УГС утворилися в Києві, Тернополі, Одесі, Донецьку, Чернівцях та інших містах України. У 1989 р. у Львові був сформований Міжнаціональний комітет захисту політв'язнів. Його члени, на чолі з М. Горином, розробили кілька документів з вимогами звільнення політв'язнів і повної їх реабілітації. Діяльність цих та багатьох інших організацій, що функціонували на теренах УРСР, поступово виходила за рамки нечисленних зібрань, набуваючи дедалі більшого розголосу та розмаху.

Важливою формою роботи самодіяльних об'єднань щодо піднесення соціальної активності громадян була підготовка і розповсюдження позацензурної преси. На шпальтах незалежних видань «Кафедра» та «Євшан-зілля» (Львів), «Скарби гір» (Івано-Франківськ), «Пороги» (Дніпропетровськ) журналісти намагалися оприлюднювати твори національно-свідомих письменників, поетів, художників, які раніше не мали доступу до офіційних періодичних видань. Видавалися також «Експрес-вісник», тижневі інформаційні бюлетені львівської, тернопільської та харківської філій Української Гельсінської спілки, «Оповісник», «Голос відродження» (Київ), «Вільна думка» (Волинь), «Плуг» (Південь України), «Шлях до волі» (Рівне), «Гомін Буковини» (Чернівці), «Неспокій» (Чернігів), «Самостійна Україна» з додатком «Христос з нами» (Кам'янець-Подільський) та ін. Усі ці видання розповсюджувалися як серед членів організації, так і всіх зацікавлених осіб. Зокрема, тільки завдяки діяльності активістів УГС протягом 1987–1991 рр. готувались і розповсюджувались понад 35 журналів, газет, інформлистків, бюлетенів тощо. Деякі з них вийшли одним випуском, інші з'являлися регулярно. Ці видання стали предтечею сучасної української журналістики, вчасним, професійним і ефективним інструментом для зміни політичного та культурного клімату в УРСР.

Особливо пильну увагу влади привертав журнал «Український вісник». Його сьомий випуск (94 сторінки машинописного тексту) розпочинався з відкритого листа В. Чорновола Генеральному секретареві ЦК КПРС, де автор стверджував, що «перебудова», яка відбувається у країні, «фактично нічого не вносить у вирішення національного питання», висловлювався за необхідність оприлюднення ряду історичних подій минулого України, розглядав їх як прояв «російського великодержавного шовінізму» і «геноциду» української нації. На шпальтах «Українського вісника» В. Чорновіл, І. Гель, П. Скочок та інші дописувачі публікували статті, зміст яких кардинально розходився з лінією КПРС. Редактори розглядали це видання як орган українського національно-демократичного руху, розуміючи під останнім «найширшу гаму дії для національного відродження України, починаючи від найсміливіших виступів там на захист якихось пам'яток культури, мовних проблем, конкретних навіть, і

кінчаючи людьми, які ставлять питання про державне відокремлення України. Ми не боїмося і таких виступів. Але якщо це робиться звичайно в демократичній формі, а не в якихось екстремістських чи насильницьких формах». Щоби запобігти розповсюдженню «Українського вісника» та зменшити вплив на населення проголошуваних ним ідей, проти авторів було розпочато широку кампанію дискредитації на телебаченні й у пресі. Неформальні видання приділяли особливу увагу відродженню історичної правди, мовно-культурному компоненту, відігравали важливу роль у формуванні самостійництва як національної ідеї.

Установи і організації АН УРСР також не залишалися осторонь загального процесу втягнення суспільства в обговорення існуючих проблем. Зокрема, із квітня 1988 р. при академічному Інституті історії функціонував молодіжний дискусійний клуб, створений за ініціативою ЦК ЛКСМУ і міському комсомолу. На його засіданнях обговорювалися проблеми історії і культурного процесу в Україні в 1920–1930-х рр., становлення й розвиток капіталістичних відносин. Найбільшу цікавість аудиторія проявляла до обговорення «білих плям» – причини голодомору-геноциду 1932–1933 рр., кількість його жертв, репресії щодо інтелігенції («процес СБУ»), національне питання в республіці, творчість М. Грушевського, М. Костомарова, В. Винниченка та ін. Засідання клубу були відкритими, і під впливом окремих присутніх із вулиці нерідко набували заполітизованого характеру. Співробітники природничих і гуманітарних інститутів АН УРСР почали проявляти підвищений інтерес та брати активну участь у заходах, організовуваних Спілкою письменників України, а також створюваних із власної ініціативи об'єднаннях «Літописець», «Клуб шанувальників рідної мови», екологічній асоціації «Зелений світ». Зустрічі інтелігенції стали поширеним явищем. На зібраннях творчої інтелігенції й студентської молоді обговорювалося відродження національної символіки - тризуба і жовто-блакитного прапора. Обґрунтовувалося, що вони відомі ще з часів Русі. Висловлювалися судження про можливість офіційного визнання у конституційному порядку як державних символів УРСР. Протягом 1988 р. національні прапори «як символ права України на суверенітет» почали використовуватися під час масових заходів у Хмельницькій, Івано-Франківській, Чернівецькій, Київській, Рівненській та Львівській областях. У 1989 р. жовто-блакитні прапори та стрічки стали постійним атрибутом багатьох мітингів.

Велелюдні зібрання у другій половині 1980-х рр. були одним із заходів, до яких удавалося суспільство при відстоюванні прав і свобод. Оскільки самостійні спроби окремих неформальних об'єднань організувати будь-яке зібрання чи демонстрацію (навіть на кілька десятків осіб) зазнавали активної прямої і непрямої протидії з боку державної влади, їх очільники приходили до розуміння необхідності об'єднання в рамках масових акцій. Саме тому в середовищі «неформалів» виникла ідея створити масовий рух

за зразком прибалтійських народних фронтів. Уперше цю ідею широким колам громадськості було репрезентовано на несанкціонованому зібранні, що відбулося у Львові у червні 1988 р. Коли 4 серпня у цьому місті зібрався ще один мітинг на підтримку ідеї створення народного фронту, влада його брутально розігнала. Ідею об'єднання проголошували в Києві і в інших містах України. 1 листопада 1988 р. ідея створення народного фронту стала предметом обговорення на звітно-виборчих партзборах Спілки письменників України (СПУ), у постанові яких зазначалося про намір створити ініціативну групу для розроблення відповідної програми. Відтоді саме ця організація відігравала ключову роль у формуванні масової опозиційності населення республіки. Слід відзначити, що подібна група була створена в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. Згодом вони об'єдналися.

23 листопада в республіканському Будинку літераторів відбулися збори активу СПУ за участі представників «Громади», «Спадщини», Українського культурологічного клубу, «Комітету захисту Голосіївського лісу» та інших (усього понад 100 осіб), на якому обговорювалося питання про створення з членів СПУ ініціативної групи громадського руху в підтримку «перебудови». Промовці запропонували кілька варіантів назв для створюваного об'єднання: «Національний рух», «Народний рух» і «Народний фронт». Наприкінці місяця ідея об'єднання обговорювалася на пленумі СПУ, в резолюції якого містилося положення: розробити проект програми Народного руху України за перебудову (НРУ). 31 січня 1989 р. загальні збори СПУ схвалили запропонований ініціаторами проект програми. Після цього письменників, які брали участь у його розробці (І. Драч, Ю. Мушкетик, Д. Павличко, Б. Олійник та ін.) запросили в ЦК Компартії України, де безуспішно спробували переконати в недоцільності створення НРУ. За рішенням пленуму СПУ, 16 лютого 1989 р. проект програми Народного руху України за перебудову було опубліковано в «Літературній Україні» [5].

Навесні 1989 р. місцеві осередки Руху почали виникати в різних населених пунктах республіки. Одними з найактивніших були мешканці Львова та його околиць. Зокрема, 7 травня у місті відбулася установча конференція місцевого відділення НРУ за перебудову. В її роботі взяли участь представники «Товариства друзів Лева» й ТУМ з його первинних організацій із міст Броди, Стрий, Трускавець, Дрогобич, Червоноград, Самбір, гості з Івано-Франківська та Дніпропетровська. 1 липня було створено Київську міську організацію НРУ за перебудову. Процес виникнення осередків Руху відбувався за схемою «знизу–вгору». Географічно вони спочатку з'явилися у західних областях і поширилися на центральні, а згодом виникли на сході й півдні республіки. Цей процес завершився проведенням 8–10 вересня 1989 р. загальних установчих зборів Народного руху України за перебудову [6, с. 12]. За рік після установчого

з'їзду Народний рух радикалізував свою програму, прибравши з власної назви слова «за перебудову» і зазначивши своєю метою відновлення державної незалежності України [7, с. 10].

Активізація діяльності самодіяльних організацій і груп спостерігалася навесні 1989 р. ще й у зв'язку з підготовкою і проведенням виборів у народні депутати СРСР (березень–травень 1989 р.). Активісти ряду неформальних об'єднань твердили, що очікувані вибори є антидемократичними і неправильними, висунутих же кандидатів вони називали «ставлениками бюрократичного апарату». Зокрема, у Львівській області влада фіксувала зростаючу тенденцію незадоволення щодо ходу демократизації громадського життя, конкретної організації виборів, практики проведення окружних передвиборних зібрань, позиції партійних органів щодо Народного руху України. Спостерігалися також зміни у характері листів громадян до обласного комітету партії від комуністів і безпартійних. Люди стали менше задавати питань із житлової проблеми, розвитку комунального господарства; їх більше цікавили питання екології, благоустрою й озеленення міст та селищ, організації культурного дозвілля населення, задоволення релігійних почуттів віруючих тощо.

На кінець 1980-х рр. в економіці і соціальній сфері виникла низка гострих проблем, які негативно позначалися на умовах життя людей, їх настроях. У результаті загострення наявних проблем набув розвитку робітничий страйковий рух. Особливість страйкового руху проявлялася у поєднанні соціально-економічних і політичних вимог. Перші масові страйки в УРСР розпочалися влітку 1989 р. на вугільних шахтах Донбасу. Спочатку, 15 липня, зупинила роботу шахта «Ясинуватська-Глибока». Через кілька днів цей рух охопив робітників майже половини вуглевидобувних підприємств регіону - з наявних у республіці 286 шахт страйкували 203 із загальною чисельністю страйкуючих 120 тис. осіб. Поступово до страйкового руху підключилися три західні області - Волинська, Тернопільська, Львівська, а також трудові колективи Києва. Страйкарі вимагали поліпшити соціальні умови життя та праці, підвищити заробітну плату, провести націоналізацію майна КППС, деполітизувати правоохоронні органи та ліквідувати парткоми на підприємствах, забезпечити відставку тодішнього уряду. Масові виступи шахтарів завдали відчутного удару по командно-адміністративній системі, оскільки вперше робітники відкрито продемонстрували, що їхні інтереси розходяться з інтересами радянської держави. Страйки мали гострий, затяжний характер, відзначалися організованістю, чим завдали серйозної економічної, політичної та іміджевої шкоди «перебудові». На довгий час саме страйками стали центром опору КППС.

Процеси перебудови та гласності увиразнили багатозаровість українського суспільства, оскільки у цей час отримали можливість заявити про себе соціальні групи, що перебували в маргінальному становищі,

зокрема віруючі. За умов лібералізації суспільства та занепаду офіційної ідеології в республіці спостерігалось поширення релігійних настроїв. Духовне розкріпачення народу започаткувалось відродженням заборонених і ліквідованих сталінським режимом релігійних конфесій, перш за все Української греко-католицької церкви й Української автокефальної православної церкви. Зростання релігійності населення УРСР, відновлення раніше заборонених церков, їх орієнтація на створення незалежної української церкви засвідчили кризу політики «войовничого атеїзму», яку реалізовував комуністичний режим. У другій половині 1980-х рр. спостерігаємо також перші паростки змін у гендерній репрезентації суспільства. Зокрема, за «перебудови» почало змінюватися ставлення до жінки. Замість дискредитованого канону жіночності («радянська супержінка») нова національно-державницька ідеологія швидко розробила свій ідеал жінки з національним колоритом – «берегиня». Цим образом активно послуговуватимуться й після проголошення незалежності.

Суспільно-політичне життя другої половини 1980-х рр. з огляду на суспільні настрої характеризувалось зростанням громадсько-політичної активності населення республіки. Демократичні процеси охоплювали все суспільство. Вони відбивалися у свідомості населення різного віку - від шкільної та студентської молоді до людей пенсійного віку. Спостерігався широкий спектр поглядів і оцінок на події, що відбувалися як в УРСР, так і в інших союзних республіках. Поступово громадськість республіки переходила від публічних обговорень економічних, екологічних, релігійних, культурницьких проблем до формування численних неформальних самодіяльних об'єднань (художніх, творчих, літературних, спортивних, екологічних тощо), які згодом підтримали настрої опозиційних до влади організацій. Серед заходів з арсеналу борців за незалежність України були організація та участь у мітингах, демонстраціях, зборах трудових колективів; створення численних груп різноманітного спрямування, первинних осередків НРУ за перебудову; проведення кампаній проти глушіння закордонних радіостанцій, проти цензури, за закон про українську мову та скасування ст. 6 Конституції СРСР (керівна роль КПРС). На кінець 1980-х рр. відбулася широкомасштабна політизація практично всіх верств суспільства. Зокрема, нині активні діячі неформальних організацій визнають 1989 роком протистояння між старим комуністичним режимом і національно-демократичними силами, які розросталися і радикалізувалися. Наступний 1990 рік дав населенню ще більше приводів бути незадоволеним владою. Зокрема, під час експрес-опитування громадської думки з'ясувалось, що станом на травень ситуація в республіці різко загострилася і набула вибухонебезпечного характеру. Головними причинами стали несхвалення населенням дій влади щодо концепції переходу до регульованої ринкової економіки, незадоволення роботою сесії Верховної Ради УРСР, дефіцит товарів першої необхідності, інфляція, ріст тіньового сектору

економіки та злочинності, втрата віри в досягнення бажаних життєвих цінностей шляхом наполегливої і продуктивної праці тощо. Більшість зазначених факторів мали місце і раніше, проте вони не набували такої критичної маси і на швидку зміну соціально-політичної ситуації помітно не впливали. Джерелом накопичення негативної енергії, свого роду несанкціонованими мітингами, ставали масові черги за дефіцитними товарами першої необхідності.

У червні 1990 р. ЦК КПУ на основі результатів соціологічного опитування, проведеного ідеологічним відділом, змушений був констатувати: «Продовжує поглиблюватись процес втрати довір'я до партії та її органів». КПРС на той час однозначно підтримувала лише третина населення республіки. На момент опитування за партію проголосувало б 47% селян та 26% робітників [8, с. 195]. Оскільки вона фактично дискредитувала себе в очах суспільства, воно було готове об'єднатися заради зміни політичного ладу та реалізації основоположної ідеї – незалежності України. Це яскраво засвідчили події 1991 року – вікопомного в багатовіковій історії українського народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Україна: політична історія XX – XXI століття. – К., 2007.
2. Бойко О. Д. Історія України. – К., 2003.
3. Даниленко В. М., Смольницька М. К. Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. // Український іст. журн. – 2011. - № 4.
4. Лук'яненко Л. Українська Гельсінська спілка в боротьбі за демократію і незалежність України // Молода нація. – Вип. 51. Українська Гельсінська спілка. Матер. конф. до 20-річчя з дня створення. – К., 2011.
5. Проект Програми Народного Руху України за перебудову // Літературна Україна. – 1989. – 16 лют.
6. Кульчицький С.В. Народження Народного Руху України // Український іст. журн. – 2010. - № 1.
7. Провісники свободи, державності і демократії. Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України. – К., 2009.
8. Бойко О. Д. Нариси з новітньої історії України (1985–1991 рр.). – К., 2004.

Д. В. Костенко,
доктор філософії в галузі державного управління
м. Хмельницький

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Складовою загальної культури особистості виступає один з найважливіших показників цивілізованості суспільства – культура мовлення. Мова і культура перебувають в одній поняттєвій площині і як духовні вартості органічно пов'язані між собою. Слово культура (від лат. *cultura* – догляд, освіта, розвиток) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створило людство протягом своєї історії. Мова – це прояв культури. Мова утримує в одному духовному полі національної культури усіх представників певного народу і на його території, і за її межами. Вона цементує всі явища культури, є їх концентрованим виявом. Плекаючи мову, дбаючи про її розвиток, оберігаючи її самобутність, ми зберігаємо національну культуру. Творче використання засобів мовлення певною мірою виявляє професійні обдарування особистості, а досконале володіння мовою стає важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах. Гармонійний розвиток науки, культури та освіти не можливий без підвищення рівня культури мовлення, як важливого чинника формування цілісної культурно-національної ідентичності, ролі державних інститутів, що беруть участь в управлінні процесом становлення і подальшого розвитку державної української мови, та її співіснування з мовами національних меншин обговорюються на круглих столах, семінарах, конференціях [4, с. 14]. Безперечно, українська мова відіграє виняткову роль у житті суспільства.

Питання мовної культури завжди було предметом дослідження у першу чергу мовознавців (В. В. Виноградова, І. І. Огієнка, О. О. Потебні), які розглядали мову в системному аспекті. Тільки в останні роки фахівці в галузі мовознавства Н. Д. Бабич, В. М. Князев, М. І. Мельник, Н. Р. Нижник, І. М. Плотницька, П. О. Редін, Т. П. Рукас, С. П. Шумовицька виділили культуру мовлення як складову культури особистості, вказали на необхідність визначення оптимальної мовленнєвої поведінки в певній ситуації та звернули увагу на важливість культури мовлення у професійно-кваліфікаційній характеристиці фахівців будь-якого профілю. В. М. Русанівський, Н. Б. Крилова, А. П. Коваль присвятили свої роботи культурі ділового спілкування. Вони доводять, що досконале володіння культурою мовлення гарантує спеціалістові будь-якого фаху відчутний успіх у професійно-ділових відносинах. Питання формування особистості, і зокрема україномовної, досліджували Л. М. Паламар, Л. І. Мацько,

М. І. Пентилюк, О. М. Семеног. Мовознавці Ф. І. Буслаєв, О. О. Потебня, А. О. Білецький розглядали мову як відображення культури особистості.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки фахівців у різних сферах сучасного життя, можна стверджувати, що теоретичні засади мовленнєвої компетентності особистості ще недостатньо вивчено та розроблено. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень і досвіду з цього напрямку в просвітницькій діяльності. Закономірно, що в цій ситуації необхідним є пошук нових рішень у царині мовленнєвої культури особистості, вдосконалення механізмів, які регулюють якість її мовленнєвої діяльності [1, с. 124].

Метою статті є дослідження співвідношення змісту понять: культура – культура мови – культура мовлення з національно свідомою мовною особистістю, яка безпосередньо впливає на освіченість та мовну здатність особистості.

Під терміном «культура мови» розуміють відповідність її не тільки сучасним літературним нормам, а й іншим якостям, що свідчать про її комунікативну досконалість: точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність тощо [3, с. 37]. Не можна говорити про культуру мови й мовлення, не торкнувшись питання культури взагалі.

Культура є історично визначеним рівнем розвитку суспільства й людини, що виявляється в типах та формах організації життя й діяльності людей, а також у тих матеріальних і духовних цінностях, які створюють люди. Це соціально-прогресивна творча діяльність людства в усіх сферах буття й свідомості. Культура характеризує матеріальний та духовний рівень розвитку певних історичних епох, суспільно-економічних формацій, певних суспільств, народностей, націй, а також специфічних сфер діяльності або життя [2, с. 167].

Культура є специфічною характеристикою суспільства і визначає рівень історичного розвитку людства, який зумовлює ставлення людини до природи й суспільства. Тобто вона є відбиттям специфічно людської єдності з природою та суспільством, характеристикою розвитку сил і здібностей особистості. Культура містить у собі не тільки предметні результати діяльності людей, але й суб'єктивні людські сили й здатності, що реалізуються в процесі діяльності, а саме: знання та вміння, професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного, морального та духовного розвитку особистості. Слід підкреслити, що саме духовна культура охоплює сферу свідомості, духовного виробництва: пізнання, мораль, виховання та просвітництво, включаючи право, філософію, етику, естетику, науку, мистецтво, літературу, міфологію, релігію. Категорія «культура мовлення» тісно пов'язана із закономірностями й особливостями розвитку та функціонування мови, а також із різноманітною мовленнєвою діяльністю. Мовна система надає можливості знаходити нову мовленнєву форму для

вираження певного змісту в кожній реальній ситуації мовленнєвого спілкування. Культура мовлення виробляє навички регулювання добору й використання мовних засобів у процесі мовленнєвого спілкування, допомагає сформувати свідоме ставлення до їх використання у мовленнєвій практиці. Мовлення завжди є індивідуальним, оскільки кожна людина використовує і застосовує мовні засоби по-своєму, в той час як мова є спільною для всіх, хто нею послуговується. Мовленнєва діяльність репрезентується у спілкуванні. Мовлення є ознакою культурного рівня особистості і всього суспільства взагалі. Адже в мовленнєвих, мовних формах відбивалися грані культури людини. Мовні конструкції, що склалися протягом віків, формують думку та впорядковують її. Те, що становить внутрішній світ людини, частково або повністю реалізується у мовленні: це інтелект, світ емоцій, інтуїція та уявлення, світ аксіологічних орієнтацій, моралі, самоаналізу, самооцінки, віра та духовність, усе це багатство й різноманітність пов'язані із зовнішнім та внутрішнім мовленням, його культурою [5, с. 64].

Оскільки в останні роки зростає інтенсивність ораторської комунікації, слід зауважити на необхідності подальшого розвитку риторичної культури особистості з ефективним мисленням, якісним мовленням, оптимальним спілкуванням [5, с. 17]. Адже від якісного або неякісного мовлення залежить врешті-решт доля окремих людей і суспільства в цілому. Опанування знань стилістичних багатств української мови, використання слова як знаряддя праці, носія інформації, професійної вербальної зброї та засобу духовного впливу сприяє піднесенню культури й духовності нації взагалі. Культура мовлення досліджувалася багатьма науковцями, однак формування культури мовлення в поліетнічному середовищі вимагає подальшого вивчення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація : підруч. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 252 с.
2. Буланова-Топоркова М. В. Педагогика и психология высшей школы : учеб. пособ. / [М. В. Буланова-Топоркова, А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.
3. Львов М. Р. Риторика. Культура речи : [учеб. пособ. для студ. гуманитар. фак. вузов] / М. Р. Львов. – М. : ИЦ Академия, 2003. – 272 с.
4. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 312 с.
5. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закл. / Г. М. Сагач ; [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – К. : ВД «Ін Юре», 2000. – 568 с.

МОВА І КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наприкінці ХХ ст. до політичного лексикону стрімко ввійшов новий термін «глобалізація» (від англ. globalization), яким стали активно послуговуватися політики, вчені, журналісти на різних континентах планети. Він привніс із собою нове поняття, що узагальнює явища планетарного масштабу, пов'язані з розширенням транснаціональних обмінів в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства. Інформаційний продукт як основний продукт суспільства третього тисячоліття відіграє вирішальну роль у тому, що прийнято називати глобалізацією. Її часто визначають як процес побудови глобального суспільства, хоча це – не єдине тлумачення терміна, на чому зупинимося нижче.

Довкола нового терміна-поняття одразу сформувалося концептуальне поле, про наявність якого в українській, так само як і в інших європейських мовах, засвідчує ціла низка логічно підпорядкованих термінів-понять, зокрема «глобалізм» – «антиглобалізм», «глобалісти» – «антиглобаліст», «глобальний виклик», «глобальна проблема», «глобальна /світова криза», «глобальна /світова катастрофа», «глобальний клімат», «глобальне потепління», «глобальна перспектива», «глобальна стратегія», «глобальне суспільство – світова спільнота», «глобальна/світова мова» тощо. Як бачимо, у межах поля по-своєму проявляються синонімія та антонімія термінів, які відображають різні точки зору на розглядуване явище.

Хоча термін «глобалізація» уже встиг стати інтернаціональним, його ще досить важко знайти в енциклопедичних словниках. Так, наприклад, український «Універсальний словник-енциклопедія» (1999) [1] не фіксує цього поняття. Немає його і у великому англійському словнику Вебстера (1993) [2]. Французька енциклопедія «Лярусс» подає таке тлумачення терміна: «факт поширення в усьому світі, набуття світового характеру» [3].

Очевидно, було б передчасним говорити про однозначність тлумачення терміна, тим більше, що нині чимало людей дотримуються антиглобалістських поглядів, вважаючи, що глобалізація є, по суті, сучасною формою неоколонізації [4]. Не поділяючи таких крайніх поглядів, я дозволю собі зупинитися на деяких лінгвокультурних аспектах цієї проблеми для того, щоб відповісти на наступні запитання:

1. Як позначається глобалізація на мовно-культурній ситуації у світі?
2. Які наслідки цього процесу впливають на поведінку мовної особистості і мовної спільноти?
3. Якою має бути державна політика у сфері мови і культури за умов

глобалізації?

Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, зазначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення звичайній людині доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань. Водночас глобалізація сприяє утвердженню потужних цивілізаційних систем, які поступово відтісняють на задній план слабші системи, нав'язуючи їм власні цінності і закони розвитку. Важливою передумовою транскордонної комунікації є вибір мови, якою вона здійснюється. На роль засобів цієї комунікації, як правило, претендують кілька так званих світових мов, передусім англійська. За різними оцінками, нею тепер користуються від 400 до 800 мільйонів людей: ті, для кого англійська є першою (рідною) мовою, і ті, хто постійно вживає англійську у сферах інформації, освіти та міжнародного спілкування.

Вибір англійської на роль першої мови міжнародного спілкування (пор. глобальна мова) зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Дослідники відзначають її раціональну будову, багатство словникового складу, який дозволяє створювати розгалужені терміносистеми. Разом з тим, англійська асоціюється з англословним світом (де панують свобода і демократія), на чолі якого стоїть найпотужніша держава сучасності – США. Все це забезпечує англійській мові високий престиж в очах мовців, спонукаючи їх до її вивчення.

Функцію засобів міжнародного спілкування виконують також французька, іспанська, арабська, португальська, російська мови, які обслуговують кілька національних спільнот, набувши поширення на окремих континентах. За умов глобалізації посилюється природний тиск мов міжнародного спілкування на менш уживані мови. Це виявляється, зокрема, в тому, що все більша кількість їх носіїв прагне оволодіти «світовими мовами», насамперед англійською, і досягти високого ступеня дво- і багатомовності. Індивідуальна двомовність/ багатомовність за формулою L1(рідна мова) + L2/ L3 (одна або дві мови широкого вживання) стала помітною ознакою мовної ситуації у багатьох країнах світу. Наприклад, у країнах Північної Європи (Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Фінляндія) кількість тих, хто поряд із рідною мовою опанував англійську, сягає 90% населення.

Двомовність, або білінгвізм, завжди супроводжується прилученням до вторинної культури, до її норм і традицій. Власне, без такого прилучення (акультурації) двомовність взагалі неможлива. Навпаки, чим вищий ступінь акультурації, тим вищий ступінь володіння другою/третьою мовами на шкалі від змішаної (субординативної) до чистої (координативної) двомовності/ багатомовності, яка на практиці досягається досить рідко.

Інколи можна почути думку, що індивідуальна, а тим більше колективна, масова двомовність/багатомовність містять у собі загрозу втрати національної ідентичності та відмови від першої (рідної) мови

білінгвів. Подібна точка зору ґрунтується на дещо спрощених підходах, які зводяться до того, що дво-/ багатомовність є неприродним психічним станом людини, яка є своєрідним «полем бою» (за А. Мартіне) [5] різних мовних систем і мовленнєвих навичок, внаслідок чого має обов'язково відбутися перехід до вторинної одномовності зі зміною мови.

Однак історичний досвід свідчить, що навіть за дуже несприятливих зовнішніх умов, коли вживання першої мови білінгвів всіляко обмежується колоніальною владою, відмова від неї на рівні цілого колективу мовців спостерігається досить рідко, оскільки саме перша (рідна) мова виконує функцію об'єднання мовців у національній спільноті, вирізняючи її з-поміж інших спільнот [6]. В умовах тиску вторинної мови та культури, яку вона репрезентує, важливим чинником збереження першої мови білінгвів є її внутрішній стан, який виявляється у комунікативній потужності, тобто здатності забезпечити комунікативні потреби мовців у всіх сферах діяльності. Якщо комунікативна потужність першої мови є слабкою, а сфера уживання обмеженою, виникає перспектива її поступового витіснення другою, більш уживаною, мовою міжнародного спілкування (наприклад: російська мова в Білорусі, англійська мова в Ірландії).

Глобалізація створює передумови для зміни ціннісних орієнтацій частини двомовців у бік більш уживаних, а відтак і більш престижних світових мов, що зумовлює формування так званого вертикального типу двомовності (за термінологією Л.-Ж. Кальве) [7]. На відміну від горизонтального її типу, за якого перша і друга мови мають приблизно однаковий статус на шкалі цінностей двомовця, доповнюючи одна одну у певних сферах комунікації (інформація, освіта, наука, міжнародні контакти), вертикальна двомовність характеризується наданням другій мові вищої ціннісної позиції відносно першої (рідної) мови. У разі, коли вертикальний тип двомовності поширюється і стає панівним у соціумі, відбувається звуження сфери уживання першої (рідної) мови з відповідним розширенням застосування другої мови білінгвів, які прагнуть надати їй офіційний статус. Утім надання такого статусу веде до законодавчого закріплення переваг, які вже й так має друга мова як засіб міжнародного спілкування, що може спричинитися до втрати першої, національної, мови.

Тверезо оцінюючи глобальні виклики для національної мови як головного надбання національної культури, у демократичних країнах світу, зокрема й у тих, що згадувалися вище, не роблять жодних кроків для юридичного захисту мови міжнародного спілкування (англійської), яка фактично стала другою. При цьому держави всіляко заохочують її знання, яке є одним з головних критеріїв прийняття на державну службу, роботу у сфері послуг тощо. Однак внутрідержавні комунікації, особливо на офіційному рівні, залишаються сферою виключного вживання національної державної мови.

Мовна політика абсолютної більшості країн, де державна мова не є

мовою міжнародного спілкування, спрямована на всіляку підтримку національної мови і культури, забезпечення їх домінування в суспільному житті, у сферах освіти, управління, масової інформації. При цьому на офіційному рівні ніде не проголошується вищість національних мов відносно інших мов світу та необхідність відмовитися від вивчення і застосування мов міжнародного спілкування. Культивується горизонтальний тип масової двомовності/ багатомовності, за яким за другою/третьою мовами закріплюються певні сфери комунікації (міжнародні відносини, міжнародна інформація).

Подібна політика сприяє відкритості сучасних постіндустріальних суспільств і водночас захищає їх від розчинення у глобалізованому світі, забезпечуючи підтримку власної ідентичності шляхом збереження національних лінгвокультурних цінностей. Не секрет, що тиск на них з боку глобальних мов і культур породжує інтерференцію, наслідками якої є численні мовні і культурні запозичення. У випадку, коли останні сприяють збагаченню національних мов і культур, розширюючи їхню концептуальну базу, немає жодної загрози в їхньому використанні. Так, наприклад, термін американо-англійського походження «імпічмент» (амер.-англ. *empeachment*) вживається сьогодні практично в усіх європейських мовах не тільки для передавання американської реалії, а й для позначення явища суто внутрішнього життя. Отже, його можна вважати інтернаціональним терміном.

Інтернаціоналізація мовних і концептуальних картин світу значно збільшує проشارок інтернаціональних слів і словосполучень у кожній окремій мові, де вони вступають у відносини з питомою лексикою, збільшуючи її виражальні можливості і функціонуючи за правилами мови-реципієнта. Тут можна було б навести чималий список словосполучень-кальок, які вживаються у сучасній політичній фразеології. Це, зокрема, фразеологічні інтернаціоналізми типу «політичні ваговики», «дати зелене світло», «взяти/набрати друге дихання», «взяти курс», «набирати очки», «зійти зі сцени» тощо [8].

Однак серед запозичень є й такі, які жодним чином не збагачують мови-реципієнта, а, навпаки, руйнують її специфіку, працюючи на витіснення власних мовних одиниць. Такі запозичення треба розглядати як результат діяльності невибагливих білінгвів, для яких характерним є вертикальний тип двомовності (див. вище), а мода на іншомовні слова визначає індивідуальний мовний ужиток. Подібні запозичення, мігруючи від тексту до тексту, так і не знаходять собі місця в загальнолітературному вжитку. Залишаючись за межами літературної норми, вони можуть okazіонально вживатися у писемному мовленні як елементи певного соціального чи професійного жаргону.

За роки незалежності професійний жаргон сформувався у частини вітчизняних журналістів, які безмежно полюбують вживати англо-

американізм за потребою і без неї. На шпальтах київських газет та в електронних ЗМІ можна часто зустріти такі слова і звороти, як PR (піар чорний/білий), «піарист», «піарити», «бренд», «ньюс-мейкер», «топ-менеджер», «гед-лайн», «новини хай-теку», «спічрайтер» тощо. Очевидно, що вживання цих одиниць не тільки спотворює фонетичну і морфологічну будову мови-реципієнта, а й руйнує її семантичну мережу, якій, таким чином, приписується неспроможність фіксувати звичайні поняття. Однак не тільки українському читачеві чи слухачеві, який не володіє англійською, а й багатомовному лінгвістові зі стажем важко зрозуміти, чим вираз «під брендом Руху» кращий за усталені «під прапором/ гаслом/ маркою Руху». Можливо, тим, що в ньому багато інтригуючої екзотики? Не менш екзотичними виглядають і наведені вище слова, зокрема «гед-лайн» (замість «заголовок»), «спічрайтер» (замість «секретар»/«референт»), «ньюс-мейкер» (замість «редактор новин»), «піар» (замість «пропаганда»), «піарист» (замість «політтехнолог»), «хай тек» (замість «сучасні/ новітні технології»).

Екзотична лексика ніколи не буває нейтральною, вона завжди експресивно-оцінна. Чи то зі знаком плюс, чи то зі знаком мінус. Екзотизм, вжитий для позначення екзотичного поняття-реалії чужої, далекої дійсності з наступним його поясненням, може бути сприйнятий позитивно. Водночас невинуватиме вживання іншомовних слів-оказіоналізмів для вираження звичайних понять і власних реалій нічого, крім здивування, викликати не може. Чи сприяє воно ефективності мовної комунікації, без якої важко уявити собі роботу сучасних ЗМІ? Відповідь однозначна – ні, бо в такій комунікації завжди буде більше непорозуміння, аніж розуміння. Комунікація, в якій порушуються норми літературної мови, навряд чи досягне ефекту впливу на масового адресата (перлокутивний ефект), і наслідком її буде не об'єднання, а роз'єднання мовців.

Проблема дотримання літературної норми мови у формальному (офіційному) спілкуванні сьогодні гостро стоїть перед багатьма спільнотами, які так само, як і українська спільнота, зазнають тиску глобальних мов. Її розв'язання неможливе без чіткого усвідомлення власної національної і культурної своєрідності, без зусиль, спрямованих на захист національної мови. Мовна норма, або мовний стандарт, є одним з механізмів такого захисту, і тому підтримання його в належному стані набуває першорядного значення. Досвід цивілізованих країн свідчить, що гарантами успішного функціонування літературної норми виступають, передусім, офіційні особи, державні службовці, освітяни, журналісти. Прикметним у цьому сенсі є досвід Франції – країни з давніми традиціями захисту власної мови, яка також претендує на глобальний статус. Ще у 60-х роках XX ст. явище надмірного вживання англо-американізмів у мовленні інтелектуальної та ділової еліти було піддано гострій критиці у праці М. Етьямбля під сатиричною назвою «Parlez-vous franglais?» (букв. «Чи розмовляєте Ви по «франгле»?) [9]. Відтоді Французька Академія, Вищий

Комітет французької мови та інші органи доклали чимало зусиль, аби захистити французьку мову від масового проникнення англійських слів. Основним засобом захисту виявився переклад шляхом калькування, синонімічних замінів, створення неологізмів, які розкривають семантичний зміст іншомовних термінів. Так виник французький термін *mondialisation*, яким позначають процес глобалізації (зазначимо, що у разі прямого запозичення англїцизму *globalization* він не виглядав би екзотичним, бо всі його складові присутні у французькій мові), з'явилися неологізми: *courriel* (замість англ. *e-mail*), *stylisme* (замість англ. *design*), *imprimante* (замість англ. *printer*) тощо. Слід сказати, що не всі подібні інновації витримують жорстку конкуренцію з боку англїцизмів. Деякі з них вживаються паралельно до іншомовних термінів (*télécopie* – *fax*), інші програють у змаганні з англійськими відповідниками. Однак сам факт такої діяльності свідчить на користь вираженої мовної політики, спрямованої на збереження національного характеру власної мови, а відтак і власної культури.

Було б абсолютною помилкою не сприймати усі запозичення, тобто виявляти надмірний пуризм (цього, до речі, не роблять і французи). Адже серед запозичень є й такі, які необхідні живій мові для розширення її виражальних можливостей, зокрема для концептуального розмежування двох споріднених понять (пор. *вбивця* – *кілер*, «серійний убивця»), стилістичного увиразнення засобів номінації (голова парламенту – *розм.* *спікер*, популярна пісня – *розм.* *хіт*), позначення елементів чужої культури та інтернаціональних реалій (*ковбой*, *віскі*, *джинси*, *кока-кола*). Проте кожне таке запозичення має стати результатом колективної конвенції мовців внаслідок широкого вживання (якщо не йдеться про вузькоспеціальний термін), що дозволить йому поступово увійти до літературної норми. Це значно легше робити там, де існує усталена традиція нормування і консенсус на рівні гарантів літературної норми.

У розташованій між Сходом і Заходом Україні процеси мовної взаємодії практично не регулюються і внаслідок цього набувають стихійного характеру. Глобалізація посилила тиск на українську мову і культуру як з боку російської мови, так і з боку англійської, особливо її американського варіанта. За умов неусталеності норм української літературної мови, розбіжностей в українському правописі, фактичної відсутності його єдиного стандарту, інтерференція з боку більш уживаних мов міжнародного спілкування може мати загрозливі наслідки. Очевидно, що за нинішньої ситуації теза про повне усунення іншомовних слів та зворотів і орієнтація на суто питомі засоби номінації є неприйнятними, оскільки це спричинило б збіднення лексики української мови. Лише поєднання свого і чужого, власних та іншомовних ресурсів дає змогу забезпечити потреби комунікації у глобалізованому світі.

Говорячи про власні ресурси, не варто обмежуватися тим, що лежить на поверхні, тобто характеризує стан мови у синхронії. Є чимало

незаслужено забутих питомо українських слів на позначення того, що ми звикли позначати іншомовними термінами. Вони мають право на вживання і паралельне функціонування поряд із запозиченими словами (пор. летовище – аеропорт, крамниця – магазин, кав'ярня – кафе тощо). Збереження таких слів, які часто мають прозору внутрішню форму, відбиваючи специфічні образні асоціації, є запорукою збереження національної мовної ментальності.

Як уже зазначалося у цій статті, захист будь-якої національної мови можливий лише за умови підтримання її комунікативної потужності та чистоти літературного стандарту. Це цілком стосується і сучасної української мови, яка не тільки зазнає інтенсивних іншомовних впливів, а й розхитується внутрішньою нестабільністю, що пов'язана з великими діалектними та регіональними відмінностями у літературному мовленні. Не забезпечивши виключного функціонування української мови у сфері внутрідержавного офіційного спілкування, не подолавши надмірної варіативності літературного мовлення, не запровадивши єдиний літературний стандарт, передусім у правописі, українській мовній спільноті буде надзвичайно складно відстояти своєрідність власної мови, а відтак і свою національну ідентичність. Необхідність розв'язання цієї проблеми вимагає об'єднання зусиль учених-мовознавців, державних мужів, усіх, кому не байдужа доля української мови. Важливою передумовою її розв'язання є відновлення роботи державного органу з питань мовного регулювання, залучення до його діяльності якомога ширшого кола науковців і практиків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Універсальний словник-енциклопедія. – К. : Ірина, 1999. – 1552 с.
2. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Danbury, Ст.: Lexicon Publications Inc., 1993. – 1248 p.
3. Petite Encyclopédie Larousse. – P. : Larousse, 1998. – P. 1220.
4. Сенченко Н. Украина: путем независимости или неокolonизации? // Персонал. – 2003. – № 1. – С. 50-59.
5. Мартин А. Предисловие // Вайнрайх У. Языковые контакты / Пер. с англ. – К. : Вища школа, 1979. – С. 18-21.
6. Чередниченко О. І. Об'єднaвчa функція мови // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. – С. 3-7.
7. Calvet L.-J. Le versant linguistique de la mondialisation // Dialogues et cultures. – 2001. – № 45. – P. 80-87.
8. Чередниченко О. І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 2000. – Вип. 31. – С. 5-7.
9. Etienne M. Parlez-vous franglais? – P.: Gallimard, 1973. – 382 p.

МОВА ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Мова – це духовне багатство народу. Мова – універсальний інструмент для обміну інформацією й саме завдяки мові ми виражаємо свій внутрішній світ, репрезентуємо себе тому з ким спілкуємося. «Говори – і я тебе побачу», – стверджували античні мудреці. Людина, що досконало володіє мовою може показати, розкрити свій духовний світ, свої знання й уміння, свою професійну грамотність. Вільне володіння мовою виявляється тоді, коли людина мислить і говорить цією мовою одночасно. Сам процес мислення має національну специфіку, зумовлену національним характером.

Мова є одночасно й умовою розвитку культури та суспільства, і продуктом людської культури та генезу суспільства. З огляду на це, мова має дві основні функції у людському суспільстві – комунікативну та функцію відображення дійсності та формування категорій мислення і свідомості. Мова також виконує й інші функції: репрезентативну, експресивну, апелятивну, номінативну, когнітивну, емотивну, магічну й ін. Отже, мова є основою мовлення, слугує для людської комунікації та спілкування, є засобом вираження і повідомлення думок, знаряддям формування категорій мислення і свідомості, мова також здатна виразити всю сукупність знань і уявлень людини про світ.

Етнолінгвісти відносять до національно-специфічних ознак мови конкретні особливості її членування, вираження та внутрішньої організації значень. Оскільки дитина оволодіває мовою саме своїх батьків, свого соціального оточення, то етнонаціональний чинник проникає в ці процеси від перших днів після народження дитини. Відомий психолог Л. Виготський наголошував, що засвоєння рідної мови відбувається неусвідомлено і мимовільно, тобто йде знизу вверх, засвоєння ж другої, третьої, четвертої мов відбувається іншим шляхом – зверху вниз, тобто через усвідомленість і довільність [2]. І це підкреслює значну інтегрованість рідної мови зі сферою підсвідомого та несвідомого, коли повноцінно діють такі психологічні механізми, як навіювання, наслідування, імітація, емоційне зараження тощо.

У своїх наукових працях Л. Виготський довів, що культурні знаки (передусім знаки конкретної мови) слугують своєрідними «знаряддями», оперуючи якими суб'єкт формує свій внутрішній світ, основними одиницями якого стають значення (певні узагальнення та когнітивні елементи свідомості) і смисли (афективно-емоційні компоненти). Саме ці значення та смисли відіграють головну роль при утворенні міжфункціональних зв'язків між мисленням і мовленням, між мовленням і

самосвідомістю особистості тощо. Саме з таких значень та смислів і розростається «тканина» людської психіки на відміну від психіки тварин [4].

Учені багатьох країн досліджували проблему взаємозв'язку мови та різних сфер людської життєдіяльності. Тезу В. Гумбольдта про нерозривність мови і людського способу буття у світі, про взаємодію мови й світогляду розвинув видатний український вчений О. Потебня, який рішуче виступав проти мовної асиміляції, за збереження і розвиток усіх національних мов як найглибших «стихій» народного буття [3]. М. Гайдеггер визначив мову як «дім людського буття» [3], сучасні українські філософи визначають українську мову як дім буття духу українського народу.

Історія східнослов'янської культури свідчить про визнання великої сили слова, взаємозв'язок «золотого слова» із практичними справами людини, її моральним самобуттям, цінування щирості у словах, простоти, невимушеності мовлення, доречності мовчання, багатослів'я тощо. С. Русова розглядала мову як соціальний зв'язок між людьми, засіб для виявлення внутрішнього світу, для сприйняття нового безмежного знання. В. Сухомлинський вважав, що першоосновою самосвідомості особистості є рідна мова, бо вона така ж давня, як і свідомість. Саме мова вбирає в себе таємничим і зосередженим способом усю душу, минуле, весь духовний уклад і творчі помисли народу. Мовна культура є дзеркалом духовної культури людини [2]. Любов до слова лежить в основі всієї людської культури. Як слушно зазначав В. Сухомлинський: «Із думки і слова почалося становлення людини; думка, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами й явищами, над епохами й століттями. Слово вибрало в себе найтонші прояви наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості й болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями» [3].

Уже в ранньому віці в дитини закладаються основи культури, у тому числі і культури спілкування. Маючи певну базу, людина протягом свого життя прагне до підвищення своєї культури. До цього її підштовхує бажання постійно відкривати для себе щось нове у навколишньому світі. Якщо культура спілкування закладена в людині з дитинства і стає нормою її життя, то вона буде виявлятися і в екстремальних ситуаціях, тобто підсвідомо. Кожне окреме покоління і кожна окрема людина, що належить до даного покоління, засвоює мову. Мова стає надбанням кожного окремого індивіда, засобом спілкування, а рівно й засобом мислення і засобом усвідомлення дійсності [4].

Через мовлення людина самовиражається, виявляючи таким чином свою культуру. Мовлення як засіб творчості забезпечує, з одного боку, індивідуальну самобутність, неповторність творчої діяльності, а з іншого – можливість інтеграції індивідуального у національне (через зовнішню

комунікативну функцію) та національного – у загальнолюдське (через національне, що має кожна мова) [1].

Ю. Мілютін стверджував, що мова є головним формотворним чинником культури, соціокультурним феноменом, що утворюється людиною в процесі її життєдіяльності. Учений при найзагальнішому розгляді мови показує її потрійне призначення. По-перше, вона є засобом мислення, що виражається в емоційно-плотській і образній формі, у формі слів і абстрактних символів. По-друге, мова служить закріпленню і збереженню людських умінь або практик. У цій якості вона виявляється носієм інформації, зафіксованої в текстах і речово-наочних формах (артефактах). Саме ця функція мови сприяє трансляції культури від минулого до сьогодення і майбутнього. По-третє, функцією мови є спілкування або комунікативна функція. Зрозуміло, насправді мова з'являється нерозчленованою цілісністю, де її функції виявляються взаємозв'язаними. Мова не може бути тільки способом мислення, не будучи одночасно засобом вираження думки, тобто не виконувати функції спілкування та фіксації накопиченого досвіду. Ми не можемо мислити, не використовуючи мову, так само як неможливе позамовне вираження і фіксація думки.

Ставлення до рідної мови є свідченням національної свідомості й рівня культури народу, його цивілізованості. За допомогою мови ми самостверджуємось і виявляємо себе, висловлюємо наші думки і навіть приховуємо наші наміри, коли при певних обставинах не хочемо бути поміченими. Аврелій Августин (354–430 р.) вважав, що думки, слова і вчинки настільки пов'язані, що, здавалося б, безневинна думка про заборолене робить людину підсудною моралі [3]. Ці міркування підтверджують, що загальна культура людини нерозривно пов'язана з культурою її мовлення. Всі дії, висловлювання, думки, які втілюються в мовленні людини, виражають її культуру. Думка – це мовлення, звернене до самого себе. Мова з'являється як одна з важливих умов формування самосвідомості. Слово наповнюється інтелектуальним змістом через контекст, в якому воно присутнє. У свою чергу думка перебудовує мову і спонукає до її розвитку.

Отже, мова тісно пов'язана з мисленням і психологією людини, із суспільною і масовою свідомістю, з життєдіяльністю етнічних спільнот і модерних націй, з історією народів і їхніми звичаями. В онтологічному та етнопсихологічному плані мова постає як один з найважливіших феноменів національної культури. І. Огієнко у своїй праці «Українська культура» зазначав: «Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб ... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність» [2].

Список використаних джерел та літератури:

1. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Серія: «Українознавство». – К., 2007. – Вип. 11. – С. 13-17.
2. Герасимова О. Держава та мова в контексті процесів глобалізації // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5 (26). – С. 32-38.
3. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен / І. Фаріон // Урок укр. – 2009. – № 5/6. – С. 51-53.
4. Данилюк І. Мова як чинник згуртованості групового “Ми” // Соціальна психологія. – 2008. – №1 (27). – С. 105-113.

Л. Г. Рєва,

*кандидат філологічних наук
м. (Київ)*

СПРОБА ВІДТВОРЕННЯ КОЛЕКТИВНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРТРЕТА УКРАЇНЦЯ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА»)

Велику роль у докорінному поліпшенні загальної культури суспільства є читання кращих надбань вітчизняної та світової класики, і сучасної літератури. Її популяризації покликана сприяти періодика, зокрема, «Літературна Україна», на шпальтах якої об'єктивно, за допомогою різних жанрів газетних публікацій ведеться інформаційна робота про матеріали, присвячені видатним митцям України та світу, орієнтуючи читачів у духовно-культурологічному, морально-психологічному житті сьогодення. Комплект газети зберігається в газетному фонді НБУВ з часу її виходу, тобто з 1927 року, і до нинішнього часу. Літературна біографіка в безперервному русі є найбільш чутливою до всіх культурно-мистецьких процесів країни. Часопис «Слово і час» та газета «Літературна Україна» є незамінними джерелами в її дослідженні. Ми дослідили підбірку газети останнього часу і пересвідчилися в тому, що літературна біографіка розвивається в руслі тих проблем, якими живе Україна в непростому просторовому відрізку часу, невіддільна від політичних колізій світу та еволюції особи та суспільства в країні.

Наукова та художньо-публіцистична періодика для шляхетної України завжди була і залишається на помітних позиціях літературно-культурно-інформаційного простору. «Літературна Україна» – основний орган Національної Спілки письменників України, літописець письменницько-біографічного життя. На її шпальтах відбивається і фіксується історичний час з усіма його найхарактернішими ознаками. Газета передає наступним поколінням достовірні свідчення доби – документи, за

допомогою яких дослідники таких галузей як критика та літературно-мистецький процес можуть скласти об'єктивну правдиву картину духовної культури суспільства. Не останню роль зіграла газета у формуванні та представленні колективного портрета українця (мається на увазі, письменство та критику). На шпальтах «Літературної України» зустрічаємо роздуми про книги, які почасти не знайдеш у фондах бібліотек. Найчастіше в коло інтересів авторів історико-біографічного жанру української літератури потрапляють постаті письменників. Діапазон героїв їхніх творів значно розширюється. Репрезентоване до того Григорієм Сковородою, Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Лесею Українкою та іншими майстрами слова, ще в 60-80-ті роки воно поповнюється десятками інших, зокрема такими, як один із перших наших поетів Іван Журавницький, як друкарі письменники XVI–XVIII ст. – І. Федоров, Феофан Прокопович, Ілля Турчиновський, Василь Барський, письменники XIX ст. – І. Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Євген Гребінка, Маркіян Шашкевич, Віктор Забіла, Михайло Максимович, Осип Бодянский, Амвросій Метлинський, Марко Вовчок, Леонід Глібов, Анатолій Свидницький, Степан Руданський, Панас Мирний, Михайло Драгоманів, Іван Манжура, Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Іван Карпенко-Карий, Павло Грабовський, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина, Степан Васильченко, Ольга Кобилянська та ін.

Однією з прикметних тематичних особливостей історико-біографічної літератури кінця XX ст. стала поява творів про письменників пореволюційної доби – Василя Чумака, Павла Тичину, Максима Рильського, Івана Кочергу, Юрія Яновського, Олександра Довженка, Миколу Куліша, Остапа Вишню, Миколу Трублаїні, поетів Другої світової війни – Петра Артеменка, Володимира Булаєнка, Миколу Шпака, дослідження про життєписи Олександра Гаврилюка, Степана Тудора, Петра Козланюка, Андрія Малишка, Василя Симоненка...

Все частіше стали звертатися наші письменники-біографи до постатей українських діячів зарубіжжя – до Нестора Кукольника (повість Юрія Мушкетика «Жовтий цвіт кульбаби», 1984), до М. Гоголя (романи Григорія Колісника «Прелюди Гоголя», 1984 та «Осії Гоголя», 1986; роман-есе Мирослава Поповича «Микола Гоголь», 1989), до В. Короленка (повість Ганни Ігнатенко «Володимир Короленко», 1986, до Василя Єрошенка (повість Надії Гордієнко-Андріанової «Запалив я у серці вогонь...», 1973), дрогобичанина – польського письменника Бруно Шульца (Мних Р.В, 2006), Ярослава Івашкевича в книзі Сухомлинова О. М. «Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Ярослава Івашкевича» (топіка і функціональність) (Донецьк, 2006) – тощо.

Неабияку допомогу надає довідник Марунчака М.Г. Українці в СССР поза кордонами УРСР (Вінніпег, 1974. – 248 с.).

Також у полі зору українських дослідників присутній досвід суміжних з Україною культур, та торування біографічних розробок їхніх видатних творців – Гомера (повість Євгена Шморгуна «Дорога до Іліона», 1989), Овідія (роман Валентина Чемериса «Скандал в імператорському сімействі», 1988), Горация (повість Андрія Содомори «Наче те листя дерев», 1982), Алішера Навої та Нізамі (однойменні драматичні поеми Олександра Петькуна, 1983, 1989), Данте (однойменна поема Бориса Нечерди, 1983), Івана Вазова (драматична поема Віталія Колодія «Північний вирій», 1978), поета-декабриста (повість Ганни Ігнатенко «Кіндрат Рилєєв», 1979), «Вічна загадка Шекспіра» (літературознав. дослідж. Д. В. Затонського. – К., 2005) тощо.

Не забуваючи про данину революціонерам та партійним діячам, біографічні дослідження в повній мірі зосереджували свою увагу на відтворенні образу ліричного героя, перш за все, людини, риси якої набували відтінків того десятиліття, в яке вони створювалися.

Часопис «Вітчизна» першої половини 70-х років, коли здійснювався компартійний наступ на українське історико-біографічне письменство, публікує твір про Мікеланджело І. Стоуна – «Агонія та екстаз» (1970. – № 3), А. Лану «Любий друг Мапассан» (1971. – № 5-11); А. Моруа «Байрон» (1975. – № 8-11; 1976. – № 1, 3-6).

Передуючи епосі зламу «застою» – перебудові, українська біографічна наука, а, точніше – письменники, головні «виконавці» української історії, стояли на порозі створення нового образу ліричного героя, який прийшов би на зміну попередньому. Нова епоха вимагала відповідно і нових героїв. Уже в кінці 70-х років ХХ ст. чітко намітився «злам» стереотипів. В 1972 р. журнал «Всесвіт» публікує в скороченому вигляді роман М. П'юзо «Хрещений батько», а 1976 – «Історію кохання» Е. Сігала. В полі зору американського письменника М. П'юзо – злочинний і діловий світ, боротьба проти мафії, наркобізнесу, які намагаються проникнути в усі клітини суспільного організму, втягують у свої сіті політичних діячів і митців, простих робітників і бізнесменів. Публікація в Україні була зустрінутою з великим інтересом і викликала суперечливу реакцію критики.

Книга «Історія кохання» – лише в 1971 р. у США була перевидана 15 разів, а загальний наклад її перевищив 10 млн. примірників. Коли викладач античної літератури Е. Сігал написав роман, «молодь» уже була «зіпсованою» – а тут Ромео і Джульєтта кінця 60-х років. Але українські читачі, певно, бачили в героях цих книг себе.

В період «перебудови» в Україні потребували кардинальних змін не лише в літературі, а, перш за все, у своєму світогляді.

Підняті теми повторювали у своїй трагічності романи Е.-М. Ремарка, Е. Хемінгуея та інших письменників повоєнної доби. У героїв Е. Хемінгуея немає минулого і вони не уявляють собі майбутнього. Живуть і діють у

теперішньому (майже за Кораном). Але, на жаль, до улюбленого письменником прийому – принципу айсберга – у діалозі – льодяних гір, які пливають океаном, вражаючи своєю величністю – і немає нічого прекраснішого в світі, ніж ці гори, не спромігся ніхто. І якщо письменник добре знає те, про що він пише, — він може і має право багато чого опустити в описі відтворюваних явищ. Але читач при цьому нічого не втратить у сприйнятті художнього твору. Це – заклик до віддавання переваги підтекстам над текстом. Натяками, недомовками, вигуками – та вісім десятильники, повторимося, не досягли рівня Е. Хемінгуея, не лише не перевищивши його, але й не піднявшись. У реальному ж житті подібний айсберг розколів «Титаник».

Принципи наукового аналізу, естетичних критеріїв, введення нових імен, що творили поза межами Вітчизни, розгляд складних, суперечливих явищ, процесів – постало на першорядне, особливе місце в процесі розбудови України як суверенної демократичної держави. Відбувається переосмислення всієї нашої історії, її досвіду, і історії української літератури.

Сенс проекту «цивілізації любові», висловлений безпосередньо католицьким християнством (папою Павлом VI, Іоанном Павлом II), розвивається в християнській соціальній думці та етиці. Цей проект є протиставним «цивілізації смерті», яку породжує людська діяльність, позбавлена духовних основ.

Конкретно-історична ситуація визначає моральні завдання особистості. Людина патріархату дотримувалася табу, звичаїв, сакральних ритуалів, встановлених в спільноті корпоративного порядку.

В період індустріалізації – людина стала вільніша у виборі поведінки, тому й змінюються моральні вимоги до неї.

В 70-х роках ХХ ст. – закон спільноти скоріше нагадував звичаєво-традиційні норми. Але не змішаний зі свідомістю індивіда, а поставав як питання комфортності, престижу, особистого успіху і розходився за змістом вимог з «велінням совісті», тобто моральності в повному значенні цього слова.

В 70-х роках, виходить, застій виявився не сплеском «відлиги», а вже чимось іншим, що ще окресленіше дав себе знати в наступні, 80-ті. Але вже в 70-ті роки біографіка звертається до гуманізаційних процесів. Людина стає об'єктом дослідження в многогранях свого єства. Причому тут з'являються цікаві розвідки, які, «чіпляючись» за твори попередників, все з відчутнішим «наступом» завойовують літературознавчий Олімп, опановуючи і переносючи на сучасний ґрунт надбання класиків-гуманістів XVII–XVIII ст.: Л. Барановича, А. Радивиловського, І. Галятовського. В їх полі зору – людина з її слабкостями і, навпаки, – зі здобутками. Життя і творчість І. Федорова, першого друкаря в Україні, припадає на добу Ренесансу, нехай і незначного й запізненого в Україні, та Реформації. Уже в ті часи культура

прагнула вивільнитися від середньовічних утисків і догм. Акценти зосередилися на боротьбі за людину (в ідеалі її «всебічного розвитку»), оживалася, одухотворювалася природа. Вся творчість – художня, мистецька й інша – набували нового змісту. Епоха середньовіччя закінчувалася, поставала нова доба. Щось подібне відбулося і в другій половині ХХ ст.

В «застійний» період, ніби вслід за книгою Д. Лихачова «Человек в литературе Древней Руси» (1958; 2-ге вид. – 1970), з'являється книга М. Жулинського – «Людина як міра часу: Концепція людини і проблема характеру» (К. : Дніпро, 1979. – 275 с.). В розділі «Гуманістична концепція людини і сучасний літературний процес» (с. 190-274), автор звертається до народнопоетичного начала в літературі, як це робили М. Грушевський та В. Перетц, говориться про літературний процес ХХ ст.: «Найталановитіша проза прагне закріпитися на народнопоетичних основах творчості, бути активною силою в духовному самопізнанні народу, «захоплюючи» багатющий досвід традицій, переосмислюючи народні легенди, перекази, повір'я, фантастичні сюжети, казки – найхарактерніші витoki і русла художньо-поетичного мислення народу» [1, с. 194]. Основним рушієм історичного ходу літератури будь-якого часу є людина.

Тобто, в історії літератури, а також – біографіці, іде «злам» і перетворення звичних «правильних» процесів, відмова від заскорузлості, заангажованості, – натомість зростає потреба у вивільненні героїв від догм – у позапартійне русло, в простори свободи – не відрікаючись, проте, від досвіду традицій.

Однак, зауважимо, і в часи «застою» пошуки істини не припинялися. Головний акцент завжди несли у собі слова: «Могутня сила слова. Вона може утверджувати істину і облагороджувати людину, та може цю істину компрометувати, а людину принижувати. Для нас найважливішим здається те, як слово може художньо синтезувати враження від світу, утверджувати концепцію героя» [2, с. 247].

«Літературна Україна», про яку йшлося в нашій попередній публікації, не лише не стояла осторонь у пошуках та спробах відтворення колективного образу середньостатистичного українця. Вона активно інформувала про вихід найпомітніших візріців української книги, де, на наш погляд, цей образ вимальований якнайокресленіше. Керуючись її постійними рубриками, ми проаналізували кілька таких презентацій, простежуючи еволюцію колективного образу на тлі сучасної доби. Хто ж він такий – герой, який можна вважати колективним образом українця? Колективний образ, на нашу думку, постає з образів конкретних героїв.

Проаналізувавши кілька матеріалів ХХІ ст., спинемося на кількох із них. Це – книга М. Плахотнюка Коловорот: статті, спогади, документи / Упоряд. В. Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2013, яка, базуючись на словах матері автора в статті Є. Сверстюка «Ми українці, дитино»: хто згадає свою домівку та вчителів, хто вивчатиме історію за детальними спогадами про

шісдесятників (Літ. Україна. – 7 лют. – 2013), для того поняття «українство» є наскрізним і діагностичним, як у середовищі медичному. У книжці виразно зображено національний опір українця темним силам, які спротив прирівнювали до ворожнечі й «зоологічного націоналізму».

В рубриці «Книжкова ятка» ЛУ великого резонансу набула книга В. Лиса «Століття Якова», яку було висунуто на здобуття Шевченківської премії 2013 р. В образі 100-літнього поліщука Якова Меха автор ніби простежує сторінки століття. Звертаючись до родинної саги, п. Лис розповів про людину у вирі реальної історії. В біографії поліського селянина Якова – велика любов, тяжкі втрати, невідпокутні помилки, й страшні небезпеки, про що відмітив Є. Баран у статті «Буття Якова на тлі століття української історії». Перебуваючи під впливом книги, він ніби бачить, що «перед очима ще отой дивний поліщук Яків Мех, який зі свого столітнього досвіду оглядає-переосмислює власне життя... «Це той камертон, за яким звірятимемо свої здобутки і втрати». А О. Забужко відкрилася у тому, що такої людини, як п. Лис, вона очікувала уже 17 років. Книга В. Лиса «Століття Якова», на її переконання, – «справжнє століття української історії», і вже має три ознаки бестселера: якісний текст, відповідність світовим трендам, та образ сильного чоловіка, якого досі бракувало в українській літературі». В. Агеєва резюмує: «В. Лис майстерно вписує інтимну біографію героя у велику історію». Д. Павличко взагалі побачив у долі героя своє власне життя: «Я прожив життя Якова й був не раз подивований тим, що автор начебто взяв до книжки деякі епізоди з мого життя». В. Вербич завбачив, що автор довів долю героя, що «наш народ приречений на нездоланність» (ЛУ. – 24 січ. – 2013). Це тим паче вірогідно, що історія налічує багато випадків, які підтверджують факт невмирущості на прикладах окремих достовірних героїв.

І. Гирич у статті «Поезія Юрія Буряка очима історика» (ЛУ. – 17 січ. – 2013), аналізує книгу поезій «Амальгама», зупиняючись на біографічних джерелах його творчості. Буряк – неперевершений співець краси й історії Києва. І. Гирич впевнений, що з часом вірші поета «увідуть до усіх хрестоматій поетичних текстів про нашу столицю». Картину щоденного проходу поета від Сирця, де він живе, до місця праці у видавництві «Український письменник» зафіксовано в низці віршів «Дві прогулянки Ярвалом», «Львівська площа». Для нього мандрівка від Золотих воріт до будинку письменників на вулиці Гончара нагадує якийсь захоплюючий фільм у стилі Фелліні. Це – подорож у просторі і часі, подорож крізь роки, будинки і людей, які тут бували, жили й творили.

Базилевський В. у статті «Книжка глибокого дихання» (ЛУ. – 10 січ. – 2013), розмірковує про книгу М. Дочинця «Криничар» (Мукачеве: «Карпатська вежа», 2012) – книжку із загадковою підназвою «діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії», «книжку-філософему, книжку-енциклопедію ремесел із житійської мудрості, незалежної чи майже

незалежної від примх часу». Звіряється й тим, що, прочитавши книжку філософської прози, хочеться дізнатися про автора більше. Це – «латиноамериканець із європейцем в одній особі». Книга не є 100-відсотковим історичним романом. Історія тут присутня не в її усталених формах із твердим опертям на джерела та відомі персоналії. Це – історія людини в тягlostі календарного строку, що випав на її долю. «Вилущування з історії того, що було, є, що буде. І в цьому сенсі вона персоналізована, а Криничар – історична постать». Книгу названо «історичним, етнографічним, соціальним, звичаєвим, подеколи—мовним» матеріалом. Широка й географія твору: Мукачеве, Єгипет, Туреччина, Військо Запорозьке. «Не дає заблукати в лабіринті подій, пригод, екзотизмів жива душа в її поступовому зростанні з намулу низин до вищих, просвітлених форм життя, нарощування нею сонячної енергії, імунітету супроти світового зла. Віднадходження того опорного стрижня, що не дає нам зламатися й за екстремальних обставин».

В. Шкляр статтю «Я, син землі, встаю із праху або портрет художника в інтер'єрі української революції» (ЛУ. – 13 груд. – 2012) присвятив Романові Ковалю, який є автором книги «Отамани Гайдамацького краю. 33 біографії», за яку його вважали батьком цілої історико-літературної школи. Мова йде про нову книгу майстра, яку В. Шкляр назвав «відкриттям» – «Михайло Гаврило: і стеком, і шаблею» – життєпис воїна-митця з Полтавщини, якому доля відміряла 38 років земного життя (1882–1920). 1907 р. він емігрував до Австро-Угорщини, де, за підтримки Наталії Кобринської та митрополита Шептицького, здобув освіту в Імператорській академії мистецтв у Кракові. Там же він видав книгу віршів «На румовищах», а потім, як митець українського експресивного реалізму, подався до Парижа стажуватися у Вільній художній академії «Гранд Шом'єр» на Монпарнасі. Книга присвячена борцям України за волю, про героїв, чий імена несправедливо загубилися в атрофований пам'яті народу. Р. Коваль для України славний ще й тим, що брав участь на конкурсі кращого пам'ятника Т. Шевченкові серед скульпторів усієї Європи, і його проект виявився найкращим.

Стаття Михайла Пасічника «Я люблю вільху як посвідку свого дитинства» (ЛУ. – 20 груд. – 2012), відзначає, що його книга «У вільх цих кров моєї групи» – ювілейна для нього: невдовзі календар зафіксує 40-річчя його творчої діяльності і 60-річчя від дня народження.

Стаття Т. Синьоок «Біографії самотнього мандрівника» розповідає про книгу, в якій представлені як уже відомі й знані «Романи Куліша», так і біографії, опубліковані вперше. Таким, зокрема, став романізований життєпис Вінсента Ван-Гога «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі». Цю ж назву упорядниці В. Агеєва обрала як заголовок для книжки. До видання увійшли також різножанрові оповіді про життя Франциска Ассізького, Рільке, Гете, Вацлава Ржевуського. Документальна основа всіх творів взята з-під пера Віктора Петрова-Домонтовича і не постраждала від

домислів. При цьому його присутність, виражена в коментарях, не менш цікава для дослідження, ніж сам текст. В. Домонтович різний у своїх творах: іронічний у «Романах Куліша», співчутливо-сентиментальний у «Самотньому мандрівнику...». Але мета в нього одна: представити психологічний портрет тієї чи тієї персоналії. Природно, не обійшовся увагою любовний трикутник Микола Зеров – Софія Зерова – Віктор Петров. Листування із Софією Зеровою потребує окремого розгляду науковців (щоправда, епістолярій Петрова й Зерової з понад 300 листів повністю не опублікований). Завдяки цій жінці збережено архів В. Домонтовича, що дав змогу дослідникам і надалі відкривати письменника. Віктор Петров хоча й пов'язав з радянською системою своє життя, але не творчість. Як же йому вдалося уникнути соцреалістичного методу? В. Агеєва пояснює це так: він просто перестав писати, «вбивши В. Домонтовича». Свідомо знищивши себе як літератора, колишній «шостий у гроні неокласиків» знайшов прихисток у науковій (археологічній) діяльності. Цікаво, що творчість В. Домонтовича ніколи не заборонялася, не вилучалася з бібліотек. Однак вона все одно до кінця 80-х років минулого століття лишалася майже невідомою, а його твори досі не видані повністю. Багато біографічних фактів Петрова зберігаються білими плямами, породжуючи низку легенд стосовно як розвідницького минулого письменника, так і його особистого життя. В. Петрова звинувачували у причетності до розстрілу Миколи Зерова, хоча документально це ніяк не підтвердилося. Важко пояснюється й те, що радянський розвідник, нагороджений орденом Вітчизняної війни, написав книжку під промовистою назвою – «Діячі української культури – жертви більшовицького терору». Це тільки частина нерозгаданих таємниць життя майстра інтелектуальної української прози, одного із засновників жанру т. званої романізованої біографії, своєрідність таланту якого привертає увагу дедалі більшого числа читачів і дослідників, адже творчість митця – неординарна і водночас доступна для розуміння.

В. Баранов, який є головою НСП України, головним його редактором, обмовився про насувні проблеми, які існують в державі. Так, наприклад, – пише він, – святкуючи 30-річчя журналу «Київ» і є (ЛУ. – 17 січ. – 2013), він зупинився на добрих традиціях ювілейних дійств навколо «круглих дат» на шпальтах журналу. Обмовився й про те, що наші державці самоусунулися від знаменних ювілеїв В. Симоненка, А. Малишка, Є. Гребінки, М. Стельмаха, М. Вінграновського (це – пам'ятні дати лише останнього часу). Натомість, – з сумом говорить, – відсвяткувавши 75-річний ювілей, перестав виходити журнал «Вітчизна». Майже непомітно минуло 85-річчя самої «Літературної України». Про «Київ», якому лише 30 років, і говорити поготів. Автор проаналізував, що за час існування журналу були оприлюднені найзначиміші матеріали, які мали право першого оприлюднення: «Спомини» М. Грушевського, «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Київський літопис» та літописи Аскольда і Самійла Величка,

роман В. Сосюри «Третя Рота», недруковані за життя поета поеми «Мазепа», «Марія», «Каїн», листи та щоденники з творчої спадщини П. Тичини, М. Зерова, Г. Епіка, В. Поліщука, Л. Курбаса, Л. Первомайського, І. Сенченка, Д. Нитченка, Б. Харчука, «Записки на схилі літ» Л. Первомайського. Часопис вперше видрукував роман польського письменника Єжи Єнджеєвича «Українські ночі, або родовід генія», присвячений молодим рокам Тараса Шевченка. Журналові «Київ» було довірено першодрук художньо-публіцистичних роздумів «Бог, люди і я». А М. Слабошпицький видрукував роман-біографію «Поет із пекла». Не лише художньо-публіцистичними та біографічно-документальними добірками обмежується журнал. Неповний перелік рубрик – «Тарас Шевченко в моєму житті», «Київський Монмартр», «Незабутні», «Київ і кияни», «Критика», «Книжковий калейдоскоп» та інші, складають багатюще джерело інформаційного ресурсу біографічної інформації, яка подеколи не доходить за швидкоплинністю часу та недостатнім фінансуванням до книжкових фондів читальень. Не лише добрі вишукані текстові матеріали окунають нас до розмаїття життєвих подій. Досить цікаві й значимі представлені думки багатьох авторів – від академіків – до «живих класиків» і початківців, що вже саме по собі є унікальним джерелом подеколи інтимного, просопографічного змісту. Як же тут пояснити характер колективного образу українця?

ЛУ, по можливості, виправляє ці помилки. Так, окремі рубрики «ЛУ» присвячені ювілейним датам та некрологам: наприклад, В. Брюгген у статті «Знайомий і незнайомий Муратов: До 100-річчя від дня народження письменника» (ЛУ. – 27 груд. – 2012) на основі своїх спогадів зізнавався, що у кожного був «свій Ігор Муратов». Письменникові було притаманне контактне світосприйняття, він легко сходився з людьми, був простим у спілкуванні, мав багату натуру, «умів негайно настроїтись на душевний контакт із найрізноманітнішими людьми, побачити в них цікаве й відповідно викликати цікавість до себе, це й природна невситима допитливість до людини, її світу, її турбот, це й величезна здатність до співпереживання, співрозуміння».

Часом «ЛУ» висвітлює численні акції, патровані обласними письменницькими організаціями, події, що не лише прилюдно демонструють обличчя літератури, а й підвищують її авторитет, згуртованість письменників різних регіонів. Так, на Сумщині відбулися заходи з нагоди 130-річчя основоположника російського футуризму Давида Бурлюка, а на Хмельниччині – Ахматівські читання, у Криму – дні Максиміліана Волошина, в Ніжині – літературно-мистецький фестиваль «Гоголівка» за участю письменників, краєзнавців, режисерів, акторів, у Вінниці – «Поетичні трамваї» – проект студентів місцевого Національного аграрного університету: упродовж дня містом курсували спеціально облаштовані іменні трамваї: кожен із наочною агітацією про творчість того

чи того популярного поета. А студенти в національному одязі декламували пасажирам поезію, дарували роздруковані вірші. Також у Вінниці є «Дім поета» – із щотижневими засіданнями, презентаціями, прийомом гостей з інших міст України та світу на базі бібліотеки № 13, щорічний Міжнародний вінницький молодіжний поетичний фестиваль «Підкова Пегаса». Ці всі заходи значною мірою доповнюють біографізм певних персоналій мистецького арсеналу.

Не лишаються поза увагою «ЛУ» біографічні «зінання», сповіді відомих письменників. З великою цікавістю громадськість зустріла матеріал Ю. Щербака «Передчуття тексту», в якому він згадує своє дитинство, родину, становлення.

Франкознавець Є. Пшеничний виступив з різкою критикою книги Оксани Забужко «Юрій Шевельов. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002» (К. : Висока Полиця, ВД Факт, 2011. – 504 с.) – епістолярій поміж О. Забужко і Ю. Шевельовим. Окрім кількох обережних інтернетівських відгуків, ця книжка, – говорить він, – ширшого резонансу не набула. Проте сторінки того листування, на думку критика, достойні належнішої оцінки, а не обережних інтернетівських відгуків.

В. Радчук спробував дати оцінку життєписові та творчості Дмитра Павличка. Приводом цього стала книга перекладів віршів українського поета англійською мовою.

Таким чином, ми свідомо не торкалися повномасштабного критичного аналізу сучасного книжкового ринку України, а відтак і наявного в книгах колективного образу. Піврічний аналіз шпальт «Літературної України», на нашу думку, не лише яскраво представив повнокровний колективний портрет українця на тлі сучасної доби, а якщо це – романи початку століття, то сучасний образ ніколи не виникав з голого місця, а мав коріння й початки свого виникнення задовго до сьогодні. Те, що ми маємо нині – свідчення великих уроків та самовідданої праці над собою, над тим, чого нам очікувати від співвітчизника завтра. Сподіваємося, що публікація матеріалу якимось чином додасть до кращого осягнення і розуміння себе, і постане продовженням у досліді еволюції особи на різних проміжках часу, в даному випадкові – початку XXI століття.

Документальні матеріали – статті Ю. Щербака, Є. Пшеничного та В. Радчука – подаємо з нагоди їх актуальності та малотиражності «ЛГ» у (Додатку А) . І хоча вони, ці матеріали, присвячені конкретним постатям, все ж не важко вдатися й до узагальнення – від конкретного до спільного. Оскільки, світові завжди потрібні герої. Також до «Додатку А» включено нами матеріал відомого російського політолога О. Дугіна «То, что мы имеем сей час в Украине и России – приговор всем надеждам, которые были у людей в эпоху перестройки» (ВВ. – 8–14 квіт., 1913). Матеріал суперечний, його можна абсолютно або прийняти, або й відкинути. Та цей матеріал – уже від загального. І хоча він – не з рубрик «ЛУ», ми вирішили і його

долучити, як такий, що є своєрідним документом доби та людини в ній з погляду іноземця. З публікацій наявно простежується колективний образ українця:

Додаток А

Ю. Щербак. Передчуття тексту.

«Навчившись читати в 4–5 років (1938–1949 рр.), я упродовж життя вбирав у себе безліч текстів – від передвоєнних статей у газетах «Правда» та «Известия», що їх уголос читав розчуленим батькам, – до пророцтв 2012 року про майбутнє людства, опублікованих на американському сайті «The Futurist. A Magazine of Fore sasts. Trends and Ideas about the Future». Читаючи жадібно і безсистемно, ігноруючи будь-які списки «рекомендованої літератури», я зберігав для себе невеличкий простір свободи в тоталітарно-ідеологічній в'язниці, в якій ми перебували до початку 1990-х років. Велику роль у прилученні мене до заборонених джерел вільної інформації відіграв мій друг – світлої пам'яті Флоріан Неуважний, професор україністики Варшавського університету (1929–2009), сьогодні, на жаль, забутий багатьма зірками київського інтелектуального істеблішменту, які свого часу липли до польського гостя, який так багато зробив для популяризації української літератури за кордоном у найтяжчі роки скабізму-маланчуківщини.

Буваючи у Варшаві в 1960–1970-ті роки, я зупинявся в квартирі Флорека, що нагадувала радше книгосховище, де проводив безсонні ночі, читаючи заборонену в СРСР літературу: тут я вперше прочитав Орвелів «1984», вражений похмурими пророцтвами автора, тут я поглинав твори О. Солженіцина, Б. Пастернака, А. Амальрика, А. Авторханова, Лешека Колаковського, документи «Солідарності», читав українських поетів Розстріляного Відродження, спогади про визвольну боротьбу 1918–1920 років, свідчення про Голодомор та винищення української інтелігенції. Ці тексти, разом із тими забороненими творами, що давали мені читати в Києві Г. Кочур, І. Дзюба, І. Світличний та інші, творили певний канон – основу політичної філософії. Фахове вивчення історії епідемій, проблем екології та генетики суттєво розширювали й доповнювали моє розуміння соціально-біологічних процесів. Звичайно, на той час (1960–1980-ті роки) читав дуже багато українських текстів – від «молодих» (!) однолітків – М. Вінграновського, І. Жиленко, Є. Гуцала, В. Дрозда, В. Шевчука – до «старих» класиків – А. Головка, П. Тичини, В. Винниченка, В. Підмогильного, М. Бажана та інших. Моя літературна едукція різко перервалася у 1989–2006 роках, коли перебував на дипломатичній і державній службі. Працюючи послом України в Ізраїлі, США, Мексиці й Канаді, я вивчав історію і політичні процеси країн перебування, увійшовши в англomовний інформаційний простір. Знайомство з публікаціями Зб. Бжезинського, Г. Кіссинджера, Б. Клінтона, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, Дж. Ная, Б. Оксворда, Е. Гідденса, Т. Фрідмана, Д. Ландеса, Дж. Розенау,

Р. Каплана, С. Гантінгтона та інших – усіх не перелічиш – допомогло глибше осмислити причини і наслідки всесвітньо-історичних подій, що призвели до падіння «Імперії зла» й визначають великою мірою логіку сьогоднішніх конфліктів. Прошу пробачення за такий довгий відступ у далеке вже минуле, але без інформаційних перевантажень я навряд чи зміг би написати такі книжки, як «The Strategic Role of Ukraine» (Гарвард, 1998), «Україна: виклик і вибір» (2003) і «Україна в зоні турбулентності» (2010). Сьогодні я вже не можу дозволити собі всеїдне, жадібне, безлімітне поглинання величезної кількості текстів – особливо так званої художньої літератури – бо сам останніми роками працюю над трилогією, перші дві частини якої – «Час смертохристів» (2011) та «Час Великої Гри» (2012) вийшли друком у видавництві «Ярославів Вал». Доводиться робити вибір між читанням та писанням. І все ж, кожную вільну хвилину продовжую присвячувати читанню, нерідко «проробляючи» водночас дві-три книжки. От і зараз – читаю надзвичайно цікаву і мудру книжку М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя» про Михайла Коцюбинського, в якій поставлено вічні «українські» питання, актуальні й сьогодні, і водночас перечитую книжку Річарда Кларка та Роберта Нейка «Третя світова війна. Якою вона буде?» та дослідження Петера Концена «Фанатизм» – це явище брудною повинню заливає сьогодні світ і Україну.

Вірним супутником була і залишається Біблія, подарована мені автором українського перекладу отцем Рафаїлом (Р. Турконяком), чим пишаюся. Святе Письмо є постійним джерелом натхнення, захоплення і роздумів. Дуже багато часу приділяю читанню не книжкових текстів: щодня провіджу по кілька годин за комп'ютером, виходячи на українські, російські, польські, американські сайти, вивчаючи нові системи зброї та структуру спецслужб, знайомлячись із геополітичними теоріями та проектами побудови держав і суспільств у майбутньому, заглиблюючись у діяння тиранів й теорії Платона, Макіавеллі, Хабермаса та Фукуями, осмислюючи наслідки ядерних катастроф у Чорнобилі та Фукусімі і світові енергетичні та продовольчі проблеми.

Нещодавно випадково надивав детальний опис подій вересня 1942 року – найтяжчого, найкритичнішого місяця Другої світової війни, коли точилися бої в Сталінграді, – й серце пойняв біль: згадав, як у вересні 1942 року я, евакуйований малий киянин, пішов до першого класу російської школи у місті Сизрань...

Регулярно читаю газету «День», журнал «Український тиждень» і, звичайно ж, «Літературну Україну»: в одному з недавніх чисел вразили свіжістю й новизною вірші, написані на початку минулого століття Езрою Паундом – у конгеніальних перекладах Юрія Буряка. Уявити цю публікацію в часи СПУ-КПУ-УРСР не можна було б і в найсміливіших снах. Ціную інтравертного, небагатослівного Ю. Буряка, поезії якого могли б стати окрасою будь-якої європейської літератури.

З недавно прочитаних книжок – «Чого не гоїть огонь» Уласа Самчука, «Зустріч у Сан-Франциско» Євгенії Кононенко (гарна і сумна сучасна «жіноча» проза), «Час сутіні» Леоніда Капелюшного (публіцистика високого патріотичного звучання). З Канади отримав книжку, видану 1981 року у Вінніпезі: «Армія без держави» отамана Тараса Бульби-Боровця – одного із засновників УПА, легендарної постаті, біографія якої могла б лягти в основу телесеріалу, – розповідає про страшні обставини братовбивчої борні на Волині. Якщо торкатися часів Другої світової війни, то одним із вражаючих історичних досліджень є книжка Костянтина Курилишина «Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.)», видана у Львові.

Дуже точно, із соковитими, забутими вже деталями тих років описує Юрій Чикирисов («Шпана з Євбазу. Комуналка») життя в окупованому Києві – я пригадав і своє воєнне дитинство (ми повернулися до Києва навесні 1944-го). І ще одна вражаюча історія, пов'язана з минулим нашої сім'ї. У 1973 році, незадовго до своєї смерті, мій батько – Микола Павлович Щербак – розповів мені одну зі своїх таємниць: десь у 1914–1915 роках його вчителем в Умані був Юрій Йосипович Тютюнник, згодом – бойовий офіцер Першої світової війни, славнозвісний генерал-хорунжий війська УНР, якого більшовики підступом, завдяки зраді найближчого друга, заманили в Україну і тримали у Харкові, де його заарештували 1929 року й розстріляли у Москві 1930-го. Батько, який мешкав у Києві в 1925–1926 роках навпроти Оперного театру, випадково зустрів Юрія Тютюнника на вулиці. Генерал упізнав свого учня, й, відірвавшись від чекістських нишпорок, прийшов на зустріч до моїх батьків, розповівши сумну історію свого життя. Ось чому з таким інтересом узяв я до рук документальну книгу «Юрій Тютюнник: від «Двійки» до ППУ», яку подарував мені її видавець Леонід Фінберг. У цьому трагічному документі нашої історії я знайшов свідчення того, що Юрій Тютюнник збирався у 1926 році переїздити з «пролетарської столиці червоної України» до золотоверхого Києва. Можливо, саме тоді, під час відвідин Києва, він зустрівся з моїм батьком. На жаль, батько, який усе життя боявся червоних убивць, був людиною мовчазною, а я виявився недопитливим сином... ...Читаючи старі й нові тексти, серед яких трапляються справжні перлини і безліч «спаму», інформаційного сміття, весь час ловиш себе на думці, що кожне нове читання – як зустріч із небаченим континентом, який принесе тобі не лише знання, що помножує сум, а й подарує радість надій, щастя досягнення істини. І хоча розумієш, що це ілюзія, що до Істини дуже важко докопатися крізь плетиво слів, часто порожніх, ти живеш передчуттям тексту. Справжнього, живого й неповторного. Передчуттям свободи від страху і пропагандистської брехні. І це передчуття знову і знову кидає тебе до нових, ще нечитаних книжок і статей».

Є. Пшеничний. Рецензія на книгу Оксани Забужко «Юрій Шевельов. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002» (К. : Висока Поліція, ВД Факт, 2011. – 504 с.).

«Останніми роками поживавішав інтерес до українського епістолярію: 2003 року у Львові було оприлюднено том листування відомого славіста Олекси Горбача, у Києві видано епістолярій Леоніда Первомайського, у Харкові вийшло листування Віталія Коротича, «Смолоскип» подарував читачам епістолярний діалог Валерія Марченка із Сандрою Фап'яно... Підготовлене ж О. Забужко її листування з Юрієм Шевельовим мало б достойно продовжити цей ряд. І справді, передмова чи «інтродукція» до книжки і та перша «порція» епістол, хронологічно окреслена О. Забужко 1992–1995 роками, справили враження, заохотили до читання. Приємно було вникати в розлогі коментарі до листів, які часами нагадували ґрунтовні й вичерпні енциклопедичні гасла, а головне – талановито передавали атмосферу літературного процесу початку 90-х років, де О. Забужко відігравала не останню роль. Епістолярна стилістика О. Забужко і Ю. Шевельова 1992–1995 років радше традиційна, класична, без «істерій, фанаберій», як і личить сивочолому старцеві, з одного боку, і молодому адептові – з іншого. Листи О. Забужко того періоду зовсім не нагадували «стрибки кошеняти», як вона сама називала їх в «інтродукції» до видання (тут і далі цитоване з книжки береться в лапки). Переломним – таким, що суттєво змінив парадигму епістолярної стилістики адресантів, – став 1996 рік. Геніальній людині, але не менш геніальному цинікові Ю. Шевельову, найімовірніше, набридли інформації від О. Забужко про загибель «Сучасності», гроші Сороса, першого її чоловіка, і він вирішив розпочати зі своєю дописувачкою гру, оскільки сам був глибоко переконаний, «що кожен лист виникає зі співгри двох особистостей», а в тому, що О. Забужко – особистість, він, здається, сумніву не мав. Зауваживши, що О. Забужко в листі до нього 15 травня 1996 року злегка «хвицнула Гриця Грабовича», у відповіді своїй зазначив, щоб Грабовичем вона не переймалася, оскільки Ярослав Дзира вже «проробляє його на сторінках Л[ітературної] У[країни] в гангстерсько-партійно-ортодоксальному стилі». «Старий лев» потрапив у десятку. Така оцінка Ю. Шевельовим рецензії відомого історика Я. Дзири на книжку Г. Грабовича «Поет як міфотворець» викликала в О. Забужко шалену «циркуляцію жовчі», і вона в листі-відповіді «в поросячий голос» завершала: Дзира – «казьол!» А щоб Юрій Володимирович не сумнівався в тому, що знаний, сумлінний і чесний історик, учений, якого за принципову позицію було звільнено з роботи в Академії наук УРСР, зрештою, приятель її тата, таки – «казьол!», О. Забужко це слово в листі набрала жирним шрифтом і поставила знак оклику. Утім, така оцінка Я. Дзири сподобалася Ю. Шевельову. Гра почалася. Юрію Володимировичу вже не потрібно було докладати якихось особливих зусиль, щоб розкрутити свою адресатку, –

вона «заводилася» з півоберта. Скажімо, Ю. Шевельов у листі до О. Забужко, де йдеться про Єрусалим і «панівну» в ньому націю, згадав львівське «єврейське» число журналу «І». О. Забужко у відповіді тут-таки дає розгорнуту оцінку редакторові часопису Тарасові Возняку: «сам Тарасик [...] «непрошибаемая» містечкова самовпевненість «государственного человека», от і виходить – моє загальне враження – що понад усе «некоторые хочут свою образованность показать и оттого говорят непонятное». Утім, Т. Вознякові, як і В. Скуратівському, ще пощастило. Останній «припечатаний» О. Забужко, всього-на-всього як людина з «цитатним мисленням». А далі: «Можна цитатами розмовляти, – що він зазвичай і робить, і не завжди дотепно, – можна ними щось аргументувати, але мислити ними, а значить і в окреслених ними межах, – тут і «получається» розгартіяш [...], культурологічна «кунсткамера» без усякої єдності, бо єдність буває тільки власна [...]». Отак! Щоб знав, хто він є, і не задавався. Тут-таки, у контексті презентації книжки В. Скуратівського, – оцінка Миколи Рябчука, який, на думку О. Забужко, «бідака, якомусь останньо взагалі вдурів – хоч, може, й завжди такий був, тільки замолоду воно менш помітно...» Такі «витончені» оцінки ровесників і людей набагато старших у листах О. Забужко до Ю. Шевельова після 1996 року спостерігаються доволі часто. Із патологічною послідовністю О. Забужко чіпляє палички й панібратські клички багатьом. Борис Олійник у неї «Боб», В'ячеслав Брюховецький – «Брюх», Юрій Мушкетик – «Мушкетон», Григорій Грабович – «Гриць» і «чоловік із нього дрібненький», прекрасна жінка і чудовий редактор, яка зопалу, мабуть, видала «стішки» і прозу О. Забужко, – «дама трошки з прибабахом, «із зигзагами» непередбачуваності...», І. Бондар-Терещенко – «вщерт залоголізований «бивший інтелігентний человек»... О. Забужко, мабуть, не знає, що професія розліплювача паличок погано пахне, точніше – смердить. Утім, може, їй пахне. Усяке буває...

У листах до Ю. Шевельова О. Забужко виступає не тільки розліплювачем налічків, а ще й санітаром українських мас-медіа. Коли Роман Корогодський повідомив «польову дослідницю», що Ю. Шевельов досі лояльно читає «Літературну Україну», то за океан, у той-таки «поросячий голос» долинуло волення: «Юрію Володимировичу, дорогий, «од всіх своїх нервів» благаю: киньте! Передплачуйте екс-кагебівський «День», рябчучу вбогу «Критику» [...], та навіть і чорноволячий «Час-Тіме», читайте з журналів, хоч безпретензійний «Кур'єр Кривбасу», хоч претензійний «Art Line» (в «просторечії» вимовляється з наголошенням «о» наприкінці, що по-своєму «соответствует...») – тільки не той розсадник ментальної інфекції (а точніше – трупного яду): їхня інформація не просто викривлена, вона викривлена – злоякісно (синдром туберкульозника, що плює іншим у тарілки)...» Із неприхованим азартом чорнить О. Забужко єдину письменницьку газету, роль якої в становленні нашої державності – величезна! Скільки бруду викидає на інші видання, словом, «кі задком, і

передком», щоб тільки сподобатися заокеанському адресатові. В одному з листів О. Забужко нарікає, що «родина платить їй «наразі», все більше тухлими яйцями». Що ж, яка робота – така й плата.

Вершиною цинізму в епістолярії О. Забужко є ставлення до Олеса Гончара й Ліни Костенко. Очищена від «трупного яду» «Літературної України», біла й пухнаста О. Забужко всю свою ненависть переносить на знакові постаті української культури. Робить це, як і належить нечемі, брідко й вульгарно.

Історію, що розсварила О Гончара та Ю. Шевельова, знають, мабуть, усі. У ній – правда, як мені видається, на боці останнього. Записочка з проханням порятунку, яку важко хворий бранець фашистського концтабору харківської Холодної гори червоноармієць Олесь Гончар кинув за колючий дріт, сподіваючись, що хтось її підбере й передасть улюбленому викладачеві, могла бути затоптана тисячами тих, хто приходив до того концтабору з надією віднайти своїх родичів, могла потрапити до людини, що ніколи не чула про того викладача, зрештою, її могли просто викинути або використати для цигарки. Ю. Шевельов, я гадаю, тієї записочки не одержав. Перед лицем смерті, наляканий, хворий, ще зовсім юний Олесь Гончар не міг збагнути, що його улюблений викладач, якби та записочка навіть потрапила до нього, бігти визволяти з полону колись найкращого свого студента не поспішив.

Справа зрозуміла. Тут можна було б обійтися коментарем на тричотири рядки, однак О. Забужко присвячує тій історії кілька сторінок звинувачувальних докладних приміток, притягаючи до тих інвектив супроти О. Гончара «мораль та «психоаналітику». Притягнімо й ми. Але не мораль, оскільки О. Забужко, не сумніваюся в цьому, не переобтяжує себе таким «пережитком». В одному з листів вона пише Ю. Шевельову: «Мені тут днями надав лихий погортати деякі тексти Вашого все ще незабутнього, хоч і покійного, «НЕКОЕГО» Гончара, бо треба було написати дещо «за соцреалізм», – враження виявилось, «сверх всяких очікувань», грандіозне: на звук мого реготу мій переляканий бойфренд прибіг аж із третьої хати, бо йому здалося, ніби я ридаю...» Регіт, та ще такий, як описує його О. Забужко, здатен налякати будь-кого, не тільки її виснаженого бойфренда. Коли О. Забужко в такий дикий спосіб відреагувала на, хай навіть і недоладну, фразу з публіцистики О. Гончара, то психоаналітик їй не допоможе, – тут потрібен психіатр, хоча, думається мені, вже трохи запізно.

Роль фіглярки О. Забужко вдалася. У листах до Ю. Шевельова вона блазнювато кепкує, намагаючись висміяти Гончареву поетику. «Нервово підхижуючи», О. Забужко виставляє на посміх фразу із «Прапорноносців»: – «Шелестіть, чоботи, шелестіть...», зазначаючи, що «...цей «шелест чобіт» [...] – «мало кому, крім самих «чоботоносців» чутний». В іншому місці цього-таки листа О. Забужко знову згадує ті чоботи, але тепер уже «з усіма їхніми запашними онучами всередині», що мене переконало: професія

розліплювача паличок їй таки — пахне. Воно зрозуміло, у тих «чоботях», що прошеlestіли пів-Європи разом із союзницькими черевиками, визволяючи її, між іншим, від нацизму, — поезії мало. Тут слід віддати належне спостережливості кандидата філософських наук. О. Забужко в полоні інших звуків та запахів і передає їх у своїх письменах зі знанням справи. В останньому її романі — «Музей покинутих секретів» — описано любовну сцену в одному зі схронів УПЛ: «...в темряві її тіло випромінювало жар, що здавався видимим [...], і він поспішно, майже грубо вдавив її в необтесаний дерев'яний зруб, не встигши навіть зрадіти з її зустрічної готовності, — то було так, наче вона чекала на нього віддавна, весь свій вік, і наперед прибрала вигідних для нього кшталтів, щоб умить облягти його, як рукавичка, жадібно й ненагло вхлипнути його в себе, мов усіма отворами й порами нараз, у пульсуючу вогненну ущелину, так що він і не стямився, як опинився всередині, іно захарчав, тлумлячи стогін, — і вже було по всьому...»

Жаль, що цього не дожив прочитати Ю. Шевельов. Перекопаний, він сказав би: «Оте, Оксанко, «іно захарчав» посільней «Фауста» Гете...» Справді, куди вже тим чоботям...

Коли тему Олеса Гончара в листуванні з О. Забужко Юрій Шевельов ще якось підживлював, на що мав підстави, то на інвективи проти Ліни Костенко він не реагував. О. Забужко не вгавала: Ліна Костенко для неї — «укр. поетка [...] із цілком марксистсько-ленінським темпераментом», тексти якої для політичної цнотливості — «шизофренічні послання». У листі від 23 листопада 1999 року, згадавши своє покликання «бавити публіку», О. Забужко вирішила розважити «дедушку»: «Що б Вам іще такого смішного сказати? Ага, втішає [...], що дехто ще щось пише, і не тільки Ліна Костенко про Берестечко (кошмар і ужас!) — десь із місяць, як з'явилося друком, але, дякувати Богові, ніхто вже того якось не завважає...» Блазновати О. Забужко сьак-так навчилася, а от «сміхотворця» з неї не вийшло: побачила б вона, як понад два роки тому на презентації нового видання «Берестечка» Ліни Костенко в Українському домі, в залі на 2 тисячі місць, яблуку не було де впасти, — люди стояли і три години слухали улюблену поетесу. Україна була вже «в огні», була «в диму», зараз, здається, у нашу домівку вповзає «густий чад хамства». Колись Еріх Фромм писав, що інтелектуал може перестати ним бути, якщо втратить моральні орієнтири. Цей вислів ученого хай стане крапкою в оцінці листування між О. Забужко та Ю. Шевельовим. Листування, яке, на жаль, так і не стало епістолярним діалогом інтелектуалів.

«Літературна Україна» № 39 (5468). 11 жовтня 2012 р.

В. Радчук.

(ЛУ. — 28 лют. 2013 р.).

«Чув його щирі, чемні декламації не тільки на творчих зустрічах, вечорах, ювілеях, а й за обставин, де чиясь муза напевне б не знайшла опори

на контекст і зааніміла. Тільки не Павличкова! Поезія краси, цнот і драми світу з ним скрізь – у кожному його слові як літературознавця, політика, дипломата, публіциста, у кожній інтонації, яка буває то піднесеною, то ніжною, то вдумливою, то радісною, то журливою, то іронічною, то уїдливо-викривальною, то навіть гнівною, але ніколи – немічною, ніколи – фальшивою, ніколи – грубою, жовчною, солодковою, скигліською.

Дмитрові Васильовичу йде вже 84-й рік, та голос він має потужний, виразний і цілком упізнаваний — ні з чим не сплутаєш! Як і належить класику. На жаль, мало з тих самопрочитань поета мені вдалося принагідно записати для фонотеки. Хотілось би мати всі твори чи бодай чимало вибірку на авторському диску. Коли сам читаю Павличка, неодмінно чую його знайомий голос. Тут нікуди не дінешся: без того самотнього голосу поезії Павличка для мене просто не існує. Як пісні без музики.

А пісня мандрує і за океан, і то часто з голосом. І навіть повертається додому з новими голосами. «Два кольори» у неповторному виконанні Квітки Цісик беру в подорожі по меридіанах, хоча вдома залюбки слухаю і Дмитра Гнатюка, Анатолія Мокренка, естрадні записи та навіть захмелілого сусіда, чия душа оживає після «получки». Мені цікаво й те, як декламують Павличка відомі артисти, і навіть те, як завчено читає той чи той вірш якийсь школяр на уроці, вечорі або лінійці. Як кажуть в Англії, на королеву дозволено дивитися будь-якій киці. Поезія – це намолений храм, де слова мають значення тому, що їх вимовили тисячі людей. Вона примхлива й багатовимірна. А тому не знає ні школи психологів творчості чи біографістів, ні рецептивної естетики, герменевтики чи візіонерства, ні «нovoї критики», структуралізму, дискурсології абощо. Даруйте, Сент-Беве, Гадамере, Яусе, Бахтіне і вся хрестоматійна тусівко, – їтиметься не про вас. Зелене дерево життя, де прекрасне живе й поза відбиттям у слові, – миліше за теорію, хай би вона і була без тієї сірості, з якої насміхався перед Фаустом гетевський Мефістофель.

Павличкові я таки вірю більше – як людині, з якою доля звела в час здобуття Свободи, і як поетові, попри загальну девальвацію українського слова. Не погоджуватися, дискутувати з ним – можна, не покладатися на його непересічну інтуїцію – гріх. У слухну мить це добре втямив Л. Кравчук. Твердість і гнучкість дивовижно здружилися у поетовій вдачі. Його вічно юний «дух, що тіло рве до бою», здолавши чимало ілюзій, лиш зміцнів і витончився. Близький кожному українцеві часопростір його віршів стремить у безкінечність і вселяє надію – на краще в людях, на правду й щастя. Тому він знаходить відгук і за межами нашої мови та українського світу. Торік Майкл Найдап видав у Сполучених Штатах англomовну вибірку поезій Д. Павличка «Два кольори душі». Інтернет уміє розніс звістку про новинку по світу, де півмільярда людей вважає англійську мову своєю рідною та ще півтора мільярда знає або вивчає її як нерідну. Сам факт появи першої англomовної книжки Павличка помітний. Принаймні в Україні, де на

англомовний переклад покладають тепер значно більше сподівань, ніж на тлумачення іншими мовами. Мало того, він і давно очікуваний, бо поезія – посол народу, актуалізація і множення її в далеких краях розширюють її сенс, а сукупний світовий резонанс додає неабиякої сили. Кожна нова мова для творів поета – це його нове народження, адже мова, за О. Потебнею, «засіб не так виражати вже готову істину, як відкривати досі невідому».

Можна було б порадіти, якби ту книжку, хоч би й меншу, переклав поет рівня Генрі Лонгфелоу або Роберта Фроста. Бо поезія – це поклик до умів та сердець, а не статична замкненість буквеного узору. Та схоже, що американці не дуже охочі до перекладу, не вважають його мистецтвом чи й незвиклі до художньої емпатії. Або ж у них тепер просто немає поетів, здатних дотягтися до української поетичної класики. А може, ті поети зледачили в розкошах і славі? Мабуть, і англійська мова, попри її 500 тисяч слів в Оксфордському словнику та 450 тисяч у звичному для Америки Вебстерському, занадто немічна в царині передачі українського духу, щоб змагатися тут з питомою українською. Це й утішає, бо гарантує сякий-такий суверенітет нашій культурній самобутності, отже, і гідності, яку, не знищивши русифікацією, узялися глобалізувати. Але втіха та замала, коли йдеться про поетичний космос Павличка. Тому ця перша книжка – подія.

Та ж її автор – сам перекладач! Йому природно кортить знати, що зробили з нього тлумачі, як відтінили його образи, що в них підкреслили, притлумили, опустили. Зрештою, чи не перекрутили, чи не виставили на посміх перед світом. І він спитав про це в мене. Мовляв, ти жив в Англії, краще від мене знаєш їхню мову, вишколюєш в університеті перекладачів, оцінюєш їм творчі спроби – тобі це знати належить.

На обкладинці критика насторожив артикль у фразі «Translated from the Ukrainian», що без іменника «language» зазвичай зайвий. Такий академічний еліпс – у сусідстві з маркером Нового Світу, словом *colors* (у британській орфографії – *colours*), – ураз посіяв підозру, чи не ставляться в Америці до української класики так, як до фольклору аборигенів-індіанців. Я не став ділитися тим з поетом – розгорнув книжку і спробував проспівати улюблену в нашому народі пісню. І ти спробуй, читачу, якщо бодай трохи вчив інглиш: ну як? вдалося? Не знаю, який треба мати вокал, щоб витягти такий переказ слів! Строфіка тут зайва – немає ні рим, ні ритму в складах довільної кількості. Переклад астматичний. Це не пісня й навіть не вірш у його класичному розумінні. Чи це поезія? Сумніваюся. Може, і так, але не тутешніх стандартів. Та якщо це не пісня і не вірш, то хіба це переклад?

Ти й сам, читачу, зможеш так перекласти Павличка, коли вже опанував дух мови Шекспіра з оголошень у київському метро, тисяч вивісок, лейбелів. Чи й узяти якийсь вірш Едгара По, Томаса Еліота, Роберта Ловела, Сільвії Плат та й перефразувати його по-наськомому на манір: «Як я малий був і шукав нових стежок, мати весною взяла червоні та чорні нитки і вишила мені сорочку». Або так: «Коли я був малий хлопчак, охочий звідати

нові дороги, мені матуся рідна навесні... сорочку вишила червоно-чорним узором». Або так: «Як я ще тільки підростав і мріяв про шляхи незнані, мені сорочку ненька навесні розшила... червоно-чорним гарним візерунком». Дерзай!

Я погортав сторінки. Ні, це не космічний Волт Вітмен, хоча в його бік тягли, і то за вуха, ніби хотіли сховати навек або для «мишиної гризучої критики» у потаємній шухляді відлюдної Емілі Дікінсон. Це була книжка передусім верлібрів, чесний філологічний звіт про сюжети, думки та образи поета-віртуоза. Кого хотіли схвилювати, вразити, захопити цим лексичним звітом? Куди він кличе і на що подвигає? Я знайшов свій улюблений сонет «Коли помер кривавий Торквемада». Хто бодай раз чув його авторське озвучення, злободенне для обставин, той зрозуміє: це – візитка генія. У перекладі – ні розміру, ні рим, безкрила фабула з мораллю прозової байки. Вразив грубий підтекст епітета: «*When bloody Torquemada died*». Двозначне *bloody* (кривавий, клятий) по-думки виправив на однозначне *bloody minded* (кровожерний, жорстокий) – рядок ураз виструнчився до розміру оригіналу. Втім... рубана мова коротких слів – лаконічніша за нашу, тож І. Франко, на відміну від Д. Павличка, мусив видовжувати рядок у Шекспіровому сонеті. Для нас поети – народні співці, кобзарі, світочі і пророки, у них поезія – здебільш предмет смакування у вузькому колі обраних шанувальників. Закрався сумнів: може, я хиблю в критеріях? З одного боку, навіть переказ прозою залишає щось від поезії. А з іншого, увесь шарм отого «ледь-ледь» втрачено, недарма ж Р. Фрост колись кинув: «Поезія – це те, що не піддається перекладу». Так чи так, годі зупинити людський талант – хто пробує, той і знає, на що здатен. М. Найдан же вдумливо дерзав над музикою П. Тичини, щось таки з неї зумів передати, а по тому закликав читати українського Орфея в оригіналі й робити даліші версії перекладу. Тичину і видали в паралельних текстах – чи має англофон сам шукати Павличкові першотвори? Певне ж, вони були б дуже до речі. Принаймні хтось би узявся вивчати по них українську мову. Чи вдосконалювати за перекладами свою англійську. Як супровідний підрядник, як заготовка для поетів, більшість тлумачень у книжці прониклива і майже бездоганна. Мені було невтямки, чому мудрий поет-віртуоз, ще й неабиякий критик, старший від мене на ціле покоління, довіряє моєму смаку. Він бо вже напевне звирив усі тексти – хто б утримався від такої спокуси? – і подивувався з того, який він має вигляд. А може, і жахнувся – як перепаскудили! Та він, природжений дипломат, уміє мовчати, він, філософ, похвалить і танець каліки, якому Бог дарував натхнення. Йому ближче діяльне конфуціанство: «Аніж нарікати на темряву, краще запалити свічку». Ні, він не метатиме громи, як це зробила Ліна Костенко на форумі українців у Чернівцях, коли їй показали майданові досліді над її поезією. Її самозахист категоричний: «Не перекладайте мене зовсім, доки не знайдете рівного мені поета». І поетесу можна зрозуміти. Вона відмовилася ганьбитися в перекладах перед

Нобелівським комітетом. Там багато мов не знають, щоб оцінювати всім оригінали. Я перекладав подання професора М. Наснка на ту премію поетесі. Мені гірко, що багата геніями Україна не спромоглася на жодного лауреата. Це оцінка здатності нації мобілізуватися – увінчувати у Стокгольмі українців може лише своя добре згуртована толока. Критерії Шведської академії, м'яко кажучи, специфічні. Ми не цінуємо геніїв за життя – вона байдужа до їхнього безсмертя. В. Стус уже ніколи не поповнить її почесний список. До відома: зі 109 нобелівських преміантів у літературі 27 писало англійською мовою (2 з них були двомовні), 14 – французькою, 13 – німецькою, 11 – іспанською, 7 – шведською, 6 – італійською, 5 – російською, 4 – польською, 3 – данською, 3 – норвезькою, 2 – грецькою, 2 – японською, 2 – китайською. На одного лауреата здобулися такі мови: фінська, окситанська, португальська, ісландська, сербохорватська, чеська, їдиш, бенгальська, арабська, угорська, турецька. Ось де попрацювали перекладачі!

Вимогливість і завзяття Павличка добре відомі. Пам'ятаю, як 1988 року І. Драч, П. Осадчук, Д. Білоус, В. Затуливітер, С. Йовенко, М. Рябчук і я їздили до Москви на огляд у СП СРСР перекладів української поезії, щоб відстояти творче обличчя наших найяскравіших поетів. Добре дісталось там І. Драчеві за... авторизацію перекручень своєї музи. Про Л. Костенко навіть не йшлося – через її вето на переклад. Д. Павличко ж знайшов свій заслін від нівеляції й халтури. У чималій «обоймі» він виявився єдиним поетом, який доскіпливо і напосідливо підправляв російські переклади Л. Смирнову. Гірко розчаровувати улюбленого класика, а бути його речником може хіба що конгеніальний перекладач. Що я міг сказати, коли англійська мова навіть не слов'янська, а перекладали нею не для українців? Бо російською все наше досі перекладають і для нас, щоб ми свою забули, а дехто робить це й сам, забуваючи пояснення Шевченка до «Кобзаря», чому він не пішов шляхом Гоголя. Чи не тому «Кобзар» нам досі подають без програмної передмови автора? Зрештою, Гоголь значно полегшив завдання перекладачам тим, що увів у мову Пушкіна нові стильові ресурси, чого той не зробив у «Полтаві». А що ми маємо в англослов'янській поезії, крім «Мазепи» Байрона, вихопленого уявою романтика з історичної праці Вольтера? Творчий цех кривиться, коли порушують припис: перекладати своїх художників слова нерідною мовою негоже для тих, кому вона рідна. Хай це і гарна вправа, але такі краще нікому не показувати. Та й узагалі, за Р. Бартом, переклад на закордон – це ознака тоталітарного суспільства. Отож і оцінити чужий переклад мають там – свої. Сам я радше довірився б критику американському, хоч би й діаспорянину, який в Америці народився або давно при звичаївся, як-от Марта Тарнавська, котра сама чимало перекладає. Та на таких цінних знайомих ні поет, ні я не розжилися.

У ту мить я дуже пошкодував, що поруч немає моєї вірної Віри Річ. Її чуттю англійської мови могла б позаздрити більшість освічених англійців. Поетка оксфордського гарту розібралася б у всіх нюансах і все розставила б на місця, адже витлумачила віршем чимало українських класиків. Щоправда, і вона перекладала радше для Англії, аніж для Америки чи й усього світу. Справа не у власне мові, а в оперті на поетичний код, де традиції, розділені океаном, розбіглися. А треба ж на ґрунті того коду зберегти код Павличків!

Два місяці я носився з тією книжкою, звіряв тексти, тицяв колегам, щоб перевірити своє враження. Я не поет (пишу лиш кумедні експромти для дитячого журналу «Вінні»), та спробував ужитися в роль перекладача поезії. Міркував так: куди в палітрі тягло Павличка, коли він вибирав собі для перекладу англомовних поетів? Може, саме в них є ключ для відтворення його стилю? Цей напрям думок виявився хибним. У «Світовому сонеті» Павличко й не прагнув розчинитися в розмаїтті поетик – він давав їм таке потрактування, яке годі шукати в І. Франка, М. Рильського, М. Зерова, Г. Кочура, Д. Паламарчука чи будь-кого з наших сонетярів. Те саме, до речі, в антології болгарської поезії Д. Білоуса та французької – М. Терещенка. У них теж усі поети трохи схожі на перекладача. І то забезпечує вибірці цілісність, якої б не було, коли б кожен класик мав єдиного повпреда. Двох схожих поетів, які б цілком переклали один одного, історія не зафіксувала. Показав книжку професорці Р. Зорівчак, яка очолює у Львові кафедру перекладознавства імені Г. Кочура. Вона почитала й мовила: «Мені сумно. Невже в діаспорі немає для Павличка перекладача?»

Зрештою, як перекладати поета – може показати лише перекладач, а не критик, якому доволі розмаїття зробленого. В укладеній З. Гончаруком англомовній «Антології української радянської поезії» («Дніпро», 1982) є 10 перекладів з Павличка, з числа яких перейшли до Найданової збірки два білі сонети – «Освенцим» (пер. Гледіс Еванз) і «Море» (пер. Волтер Мей). Це таки вірцеві спроби, де рими, від яких автор відмовився, «не заважали» передати думку й образи. Та й правка М. Найдана, наскільки можу судити, не зашкодила. Більше нічого не взяв він з того давнього видання, повтореного 1986 року в скороченій версії під егідою Юнеско, куди дібрали 6 творів Павличка. До речі, її видали з поетовою передмовою.

Показово, що М. Найдан відмовився від «Арарату» у викладі Г. Еванз, натомість запропонував свій неримований переказ – з абрєвіатурою *Mt* замість *Mount*, отже, не для голосу. Що у віршах є розмір (в «Арараті» – анапест), якому треба шукати функційно відповідний, – тим школа «оголювачів образу» не переймається. Загалом вона так і не дійшла до розв'язання того рівня творчих проблем, на які вказав у відгуку на згадану антологію в журналі «Теорія і практика перекладу» 1988 року професор Ю. Жлуктенко: «Серед перекладачів поезії... поширена думка, що український і російський рядок в англійському перекладі має обов'язково

подовжуватися, а хорей або ямб змінюватися на якусь із трискладових стоп. ...Це переконання ґрунтується не на справжньому співвідношенні двох різномовних поетик, а на існуючій практиці перекладу, а вона, ніде правди діти, далеко не завжди обирає той шлях, який найважчий».

До «Двох кольорів душі» увійшов 71 твір у викладі 8 перекладачів. Окрім названих, 44 спроби належать Альоні Сидоренко, 8 – Майклу Майдану, по 5 – Світлані Беднаж, Марії Скрипник і Марті Трофименко, 2 – Дзвіні Орловській. Двоє перших, чиїх перекладів понад дві третини, і визначили характер видання, – очевидно, у творчому тандемі, де тон вимог задавав М. Найдан. Про нього у книжці є довідка (україніст, славіст, професор з Пенсильванії, видав 20 книжок перекладів тощо) – про киянку А. Сидоренко, як і про решту тлумачів, – ані слова. Хто вони, яку мету собі ставили в перекладі, чи мають свої вірші, за якими мірками відбирали спроби – читач може лише здогадуватися.

3 передмови упорядника Павличко постає чутливим традиціоналістом, відданим римі, метру, усталеній строфіці, а надто сонетам. Чому ж подано лише білі? Життєпис поета здається довільним і куцим на тлі довідок в інтернеті. Навчання під німцями в Коломийській гімназії (1942–1944) віднесено до «радянських часів». Журнал «Жовтень» названо «Октябрюм» (*Oktiabr*). Обрання до парламенту України датовано 2005 роком. Але ж це був третій прихід туди поета! Він уже в 1990-му році очолив Комісію ВР у закордонних справах, де працював ще і в міжпосольський період у 1998–1999 роках – після Словаччини перед Польщею. Був у 1989–1991 роках і депутатом ВР СРСР – щоб здобути волю Україні. Вклонімося ж Герою України! Хто бачив у тих подіях притчу про те, як комар переміг слона (заліз у хобот і покусав), того не дивує, чому тепер наш незалежний слон такий божевільний.

Збірку ніяк не циклізовано, лише 4 твори на єврейську тему зійшлися до купи. Сім пояснень до реалій у виносках – це й увесь коментар. А тим часом до багатьох творів коментарі не завадили б, бо не все, що добре знайоме нам тут, доступне сприйняттю деінде. Символіку кольорів М. Найдан тлумачить у передмові тільки так, як пояснює їх сама пісня. Та це ж і кольори прапора ОУН, а на вишивці треба бачити і третій – білий. Цю тріаду оспівано в народних піснях і думках, нею ретельно «малював» «Плач Ярославни» та «З передсвіта до вечора» Шевченко. Словом, ширшого контексту знань перекладам з Павличка для належного сприйняття не створено. Ні українського, ні американського, ні світового.

Взірцем чи й докором, принаймні доказом проти вибілювання вірша та верлібризації класичної строфіки здійсмається у книжці над більшістю спроб перекладу «Сучасна колискова» у натхненному тлумаченні М. Трофименко. Із цією перлиною лірики стає врівень вірш «Є жінки...» – дерзновенний ліричний дослід перекладачки М. Скрипник, теж канадської. Їй можна закинути хіба що слабкість рим, можливо, надто модерних на тлі

сильних. Але скорочення числа рим з 8 до 4 для нефлективної мови, де є і ґрунт відповідної традиції, – цілком прийнятне. Оце й уся римована поезія у збірці. Щоправда, в інших версіях М. Скрипник трапляються рими спорадичні. Це можна було б зрозуміти, якби вони мали якусь стильову функцію. Скажімо, Шекспір у п'єсах або підкреслював ними важливу думку, або закінчував епізод. Але безсистемні, у контексті білого вірша та верлібрів вони лиш нагадують про недопереклад.

Усім цим критик не претендує на вичерпність та остаточність оцінки. Америка сказала планеті: читайте нашого Павличка. Нам же янкі каже: ви могли, верлібристи голі. Не ображаймося – шукаймо талантів! Скарга – жанр рабський.

Дугин А. То, что мы имеем сей час в Украине и России – приговор всем надеждам, которые были в людей в эпоху перестройки (ВВ. – 8–4 квіт., 1913).

Відомий російський політолог О. Дугін на нелітературних шпальтах, характеризуючи сучасне покоління та час, прохопився про те, що взагалі ті, хто очікував на якусь новизну чи перебудову, на жаль, розбив всілякі надії.

Думка про кончину Березовського, який вважається символічною фігурою, а його кінець ніби втілює безславний кінець безславного періоду, проходить опосередковано крізь свідомість і підсвідомість усього нашого мистецького арсеналу. Смерть Березовського – ніби смерть цілого комплексу афектів, пафосу. Насправді, його покоління – це досить посередні пізньюрадянські люди, які володіли певною мірою радикального хуліганства, – мішугини такі («мішугене», «мішугин» походить від івритського слова «нешуга», що означає божевільний). 1990-ті роки – це час мішугиних. Не можна сказати, що дурачків, але таких дивакуватих атипових людей, які не вписуються в суспільство. В школі бувають люди, які періодично пританцьовують на уроках, вигукують... Як правило, вони потім поступово стають звичайними людьми. Або маргіналами. В 90-ті роки вони задали економічний, політичний, естетичний, культурний порядок денний. До цього племені належать і інші мішугини – від Полонського до Жириновського: також галасують, падають, б'ються в істериці, діють на грані фола і навіть поза його межами. Вони можуть змінити стат'ю, можуть кинути якусь справу, всіх обікрасти, вбити – їм усе сходить з рук. До певного моменту...

Березовський хоча й був впливовим російським політиком, але поступово за роки його боротьби з Путіним (вона теж дуже символічна) з'ясувалось, що час такого типу людей уже відходить. Це були дві епохи: епоха мішугиних і епоха більш осудних, можливо, більш передбачуваних, більш практичних, відповідно, і більш раціональних, без зіпсованих генів чиновників – прагматиків та реалістів. Мішугини програли. І обставини смерті Березовського символічні в цьому сенсі. Його покаяння в листах, його розорення, його смуток. Все йшло до того, що він визнав свою поразку.

Епоха визнала свою поразку. Звідси й той факт, що він помер, практично ні на що вже не впливає. Він же останні роки ні на що вже не впливав, нічому вже не шкодив, він нічого не міг зробити. Всі його ініціативи закінчувалися повним крахом. Вся його двірня, яку він фінансував і підтримував, від нього розбіглась. Доренко, Білковський, навіть Лимонов – всі, кого він годував, його підлеглі, кинулися в боки, побігли хто до Суркова, хто до Путіна, хто шукав просто якихось нових людей. Березовський помер лузером.. Це дуже важливо. І, відповідно, він помер, бо ця епоха скінчилась. А далі найцікавіше. Путін у цій історії виграв насправді, як нуль виграв у мінуса. Відбувся такий собі перехід від цілком буйної фази до не те щоб м'якої, а просто нормальної, банальної.

Банальність порівняно з аномалією – це, звісно, прекрасно. І ресурс досить великий. Коли, наприклад, все перемішати, потім розставити по полицях, то відбувається ніби відчуття порядку. Хоча він і був, цей порядок, але якщо ти прибираєш, розставляєш все на місця, спочатку це викликає ефект ейфорії, а потім звикаєш, оскільки відбувається те ж саме. Насправді це дуже-серйозно. В Росії та й в Україні цілком зрозуміло, що ні у Путіна, ні тим більше у Януковича реальної позитивної програми подальших перетворень немає. В Росії та Україні – повна невизначеність у майбутньому. І ідентичність незрозуміла, і місце в світі незрозуміле, і місце в регіоні, і роль, і функції, і що робити, і система, і ідеологія – нічого не зрозуміло. Чи достатньо нормальних, осудних, раціональних людей для того, щоб відповісти на ці питання? Путіну не вистачає темпераменту, історичного масштабу. Він – реаліст, нормальна людина. Але історичне діяння – це справа не нормальних, а великих людей. Це справа значних, серйозних історичних діячів. Тому що об'єднати Євразію, створити особливий цивілізаційний простір, сприяти побудові багатовимірному світу – це завдання для великих людей. І тут Путін стикається з дуже принциповою внутрішньою проблемою. Те, що він робить зараз, на третьому терміні, є абсолютно адекватним. (Причому я навіть не виключаю, що він робить наперекір собі.) Він би хотів просто займатися Росією, тим, що у нього виходить, перекладати з місця на місце, одного злодія замінювати років через десять на іншого злодія. Це у нього прекрасно виходить, він не дає розпастися країні. Все робить позитивно, але в цілому це все настільки повільно, що ясно: до історії так ми не доберемося ніколи. Проте якщо ми зараз не включимося в неї, а будемо просто інерційно рухатися, то в якийсь момент ситуація стане критичною. От раніше було хороше, середнє і погане, і поки погане існувало, то середнє було практично таким же, як хороше. Середнє з хорошим заключили пакт проти поганого. В. Цой колись співав: «Мы ждем перемен!». Яких змін? Щоб ділили майно дружини і коханки Березовського? За ці перемини бились? За мразь, за «Вечірнього Урганта», за жирного Цекало, за ці напівтрупи, за всю цю сутінкову свідомість? Це все просто маячня. Це – вирок. Те, що маємо сьогодні в Росії, в Україні, – це

вирок усім надіям, які були у людей в епоху і перебудови, і реформ. Сьогодні ми виходимо поступово на середній рівень, і тут виникає, здається, нова дилема – хороше й середнє. І ось це середнє, друге, завдяки Путіну, гарантоване й забезпечене, бо, в принципі, повернися все інакше, переконати його віддати владу Медведєву на другий термін – знову би був Березовський, знову всі ці мішугини... Але Путін повернувся, і тепер уже зрозуміло, що навіки. Далі він просто свою реалістичну систему уже в граніт увіб'є. Просто так він уже ніколи не піде.

Та далі – нова проблема. Чи є у Росії якийсь інший проект? Путін вважає, що населення – це сукупність матеріальних об'єктів, яких треба нагодувати, дати їм можливість переміщатися, щоб у них не протікав дах, щоб вони могли купити квиток на трамвай, щоб не переходили вулицю на червоне світло, не кричали, не робили якісь акції безглузді, поводити себе пристойно. Тобто – тілесний світ. Також Путін пропонує об'єднати і пострадянський простір. Наприклад, Україна чогось не хоче робити – закрутити вентиль. Газу мало, холодно, тіло починає тремтіти, і країна йде на поступки. Тобто – політика тіл. Весь пострадянський простір для нього – також тілесний. У чомусь він правий. Я вважаю, що Путін зараз стоїть на рівні інтеграції тіл: Митний союз, економіка, включив-відключив, натиснув, відпустив, запропонував. Все поки що на рівні конкретних тілесних іреальностей. Я гадаю, що потрібно переходити до політики душ. Людина складається, звичайно, з тіла – це, напевно, найпростіше. Дав по голові – людина впала. Потім руку простягнув – вона піднялася. Гаряче, надто гаряче – погано, надто холодно – також погано. Так що знайшов температуру – і тримай. Така робота котельної. Проте далі повинна бути політика душ, політика світової історії. Є політика певних історичних ідей, які втілені на Заході. Є ідентичність пострадянського простору. Є певні духовні запити, які в певний момент (коли температура більш менш нормальна, немає ні холоду, ні спеки) починають підніматися. Питання в тому, чи зможе Путін знайти у собі ресурси для політики душ чи ні? У собі, навколо себе.

Україна зараз звичайна держава: нуднувата, передбачувана, нецікава. Тобто, якщо Путін щось зробив, то весь світ від цього здригається, плаче чи радіє. А те, що зробив Янукович, нікому не видно. Бо це нікого за великим рахунком не цікавить, окрім українців. А українці дивляться на нього й гадають: а чого він там сидить? Набрид, давай нового!

У Путіна з Януковичем різний масштаб. Приїжджає Путін і говорить: «А давайте, Янукович, подумаємо про нашу подальшу долю!» А той не хоче про це думати, бо щось не до цього. А чого думати, як воно є – так і є. Думки Януковича б'ються одна об одну і тут же розходяться. Тому він продовжує, але трохи в сновидному стані, їздити в Європу. Я думаю, вони заходять з Баррозу, Ромпєєм чи ще з кимось, хто його приймає, до переговорної кімнати, подрімають трохи, бо і що сказати один одному, і

виходять до журналістів для ритуального рукопожаття. Захід, Брюссель нічого не можуть запропонувати українцям, і Україна нічого не може.

І тут Путін говорить: добре, це кіно дуже цікаве, але ми його уже бачили при Кучмі, нам це вже набридло, нам потрібна динаміка. Янукович робить вигляд, що не розуміє. Він мовить: та ми ще трохи подрімаємо. Путін відповідає: ну тоді я краще до Хірурга поїду, там хоч якась динаміка, а з тобою мені не пристало дрімати, ти ж мені нічого сказати не можеш.

Янукович нічого не хоче говорити Путіну і нікому не хоче говорити, він хоче, щоб взагалі його не чіпали, від нього відстали. А Путін уже в іншій фазі. У нього третій термін, лишилось 12 років всього, і йому потрібно за цей час багато істотних речей зробити. Хоч тілесно, але він очікує якихось відповідей на свої питання. Янукович їх не збирається давати. Він не хоче розмовляти і робити щось при цьому – ні для Росії, ні проти Росії. Він хоче, щоб все застигло. Він хоче, щоб Путін не приїжджав, з Європи щоб не дзвонили... А Путіну уже цього мало. І я думаю, що зараз Росія буде виступати з неочікуваними для неї функціями. Сама в собі все присипляючи, вона буде пробуджувати ситуацію в Україні просто тому, що у Путіна час пішов.

Ось таким, здебільшого, неоднозначним постає перед світом українець. Чого у ньому більше – плюсів чи мінусів – часом, ми й самі утруднюємося в такій оцінці. Тому працюємо над собою далі і наполегливо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жулинський М. Гуманістична концепція людини і сучасний літературний процес // Жулинський М. Людина як міра часу: Концепція людини і проблема характеру. – К. : Дніпро, 1979. – 275 с.
2. Жулинський М. Там само. – С. 247.

О. П. Григоренко,

доктор історичних наук, професор

(м. Хмельницький)

СТВОРЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ І АКТИВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

Проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. із подальшим підтвердженням цього рішення волею Всеукраїнського референдуму 1 грудня того ж року спричинило появу на політичній мапі світу нового державного утворення, що за розміром своєї території стало найбільшою державою в Європі. Значну роль в цьому величному історичному акті відіграв НРУ, який об'єднав українських патріотів та домігся відновлення державної незалежності України.

На складному і суперечливому шляху національного державотворення на початку XX ст. жорстока і тривала боротьба за Українську державу зазнала невдачі. УНР загинула, поглинута своїми сусідами. Надто нерівні були сили, надто несприятливо складалася міжнародна обстановка. Найбільш активні борці за національне визволення змушені були емігрувати або загинути – на фронтах чи пізніше, в ході репресивних акцій, які тривали десятиріччями. Здавалося, що не тільки УНР була знищена, – стерта була сама пам'ять про визвольні змагання, сплюндрована сама ідея незалежності. Тавро «українського буржуазного націоналізму» прикладали до всіх, хто мав мужність добиватися хоча б обмежених державних прав для свого народу (Микола Скрипник) чи просто оспівував свою любов до України (Максим Рильський), (Володимир Сосюра).

Період радянського тоталітарного режиму був особливо важким для України як найбільшої національної республіки Радянського Союзу. Центральна влада з величезною підозрою ставилась навіть до українських комуністів, постійно піддаючи їх репресіям. Репресії і голод оберталися мільйонними жертвами, особливо в середовищі українського селянства та інтелігенції. Друга світова війна, в орбіту яких Україна потрапила з перших днів, викликала нові мільйони жертв. Однак за лаштунками радянської України – безправної частини фактично унітарного Радянського Союзу – перебував народ, який пам'ятав свою славу історію та її героїв, свою мову і культуру, свій національний прапор і гімн. Це стало ясно, коли системна криза радянського тоталітаризму змусила керівників СРСР змінити політичний курс в напрямку лібералізації і оголосити так звану «перебудову». В Україні, як і в багатьох інших національних республіках, лібералізація режиму призвела до стрімкого наростання визвольного руху. Відразу захиталися підвалини СРСР, побудовані, здавалося б, на віки. Українська правляча еліта, яка впродовж десятиліть вірою і правдою служила центру, спробувала протистояти національно-визвольному руху, але швидко переконалася в тому, що це цілком марна справа. Тоді вона повернулася обличчям до власного народу. Спочатку інстинктивно, а потім все більш усвідомлено ця еліта почала засвоювати державотворчу спадщину демократичної УНР. 16 липня 1990 р. Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет України. З цієї точки відліку починається процес утвердження України як європейської держави, що вийшла на шлях самостійного розвитку.

Дедалі очевиднішою ставала неможливість збереження без істотних змін існуючих у СРСР порядків, що висувало на передній план необхідність реформ у всіх сферах суспільного життя. Уже в червні 1989 р. в Україні діяло більш як 47 тисяч неформальних об'єднань [1, с. 556]. В їх авангарді йшли Українська гельсінська спілка, Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, Товариство «Меморіал» та інші. Наприкінці 1988 р. у

київському відділенні Спілки письменників України (СПУ) зародився Народний Рух України за перебудову, якому доля відвела роль найпотужнішої масової громадської організації, що об'єднала кращі національно-демократичні сили суспільства і кинула виклик панівній ролі КПУ в державному та суспільно-політичному житті України.

Здобувши на виборах 1989 р. до Верховної Ради СРСР низку мандатів народних депутатів СРСР, Рух та його союзники довели свою здатність виступати силою – альтернативною Компартії України. Позиції неформальних об'єднань підсилювалися й неспроможністю влади знайти вихід із соціально-економічної кризи, в якій перебував СРСР, в тому числі й Україна. Це підтвердив і шахтарський страйк влітку 1989 р.

Витоки організаційної праці щодо створення НРУ сягають жовтня 1988 р., коли на екологічному семінарі у Спілці письменників України вкотре була висловлена думка про створення Народного фронту України на зразок аналогічних неформальних об'єднань, які виникали в Прибалтиці та інших регіонах СРСР [2, арк. 20]. Невдовзі при парткомі СПУ сформувалася ініціативна група сприяння перебудові. Водночас аналогічна група виникла в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, і незабаром на партійних зборах в Інституті було прийнято рішення про об'єднання обох груп та розробку документів по створенню Народного фронту України. Провідна роль у цьому процесі належала І. Драчу та В. Брюховецькому. Згодом була досягнута домовленість про те, що нове громадське об'єднання буде йменуватися Народним Рухом України (НРУ). Після тривалих дискусій впродовж грудня 1988 р., у січні 1989 р. спочатку партком СПУ, а потім і загальні збори колективу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка схвалили два документи: проект Програми Народного Руху України і відозву його засновників до українського народу. 31 січня 1989 р. на загальних зборах київського відділення СПУ обидва документи були в цілому схвалені, незважаючи на застереження, зроблені у виступі завідувача ідеологічним відділом ЦК КПУ Л. Кравчука.

У відповідь на такий крок на бесіду до ЦК КПУ були запрошені І. Драч, Ю. Мушкетик, Д. Павличко, Б. Олійник та інші представники письменницької організації. Спроба відмовити їх від ідеї створення НРУ виявилася невдалою. Більше того, їх позицію рішуче підтримав розширений пленум Спілки письменників України, який постановив створити НРУ і видрукувати на сторінках «Літературної газети» проект програми Руху. За цих обставин ЦК КПУ був змушений погодитись із публікацією згаданого документу, хоч і констатував присутність в його тексті «ряду націоналістичних, антиконституційних положень» [3, арк. 21].

16 лютого 1989 р. на шпальтах «Літературної України» з'явився «Проект Програми Народного Руху України за перебудову». Його публікація мала величезний суспільно-політичний резонанс. Хоч у проекті Програми зазначалося, що основна мета Руху – сприяння Комуністичній

партії у створенні такого механізму, який би ґрунтувався на справжньому народовладді та збалансованій економіці і слугував би розвитку суспільства, компартійні структури побачили в НРУ «політичну організацію, яка протистоїть Компартії України» і прагне “розпалити націоналістичні пристрасті”, відволікти народ «від вирішення головних завдань перебудови» [4, арк. 16]. За цих обставин знов розпочався тиск на засновників НРУ. 13 квітня 1989 р. члени Комісії партійного контролю при ЦК КПУ заявили секретареві парторганізації Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР В. Брюховецькому, що він займається створенням опозиційної до КПРС організації Народного Руху України і що така діяльність несумісна з перебуванням у лавах компартії. Однак ці застереження були відкинуті [5, арк. 129-130].

На початку травня 1989 р. у листі до ЦК КПРС, характеризуючи деякі тенденції розвитку політичного становища в УРСР, перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький визнав існування в республіці 15 самостійних формувань «крайньонегативної спрямованості». Він відзначив, що активізувалася робота щодо створення «Народного руху України за перебудову», який ставить себе «над партійними і радянськими органами» [6, арк. 22-23]. За даними ЦК КПУ, станом на 31 травня 1989 р., у 7 областях УРСР та у м. Києві вже діяли територіальні організації НРУ. При цьому підкреслювалося, що активізації діяльності неформальних громадських об'єднань, у тому числі деструктивного напрямку, сприяла “відкрита дискусія” на 1-му З'їзді народних депутатів СРСР з актуальних питань життя країни [7, арк. 68-70]. За таких умов компартійне керівництво вважало за доцільне стати на шлях ведення публічних дискусій з представниками НРУ та інших неформальних об'єднань, широко висвітлювати цей процес у ЗМІ, не виключаючи разом з тим заходів правового впливу на тих, чия «поведінка виходить за рамки закону». Однак зазначена тактика КПУ не мала помітного успіху і не могла підірвати авторитет Руху серед громадськості республіки та загальмувати зростання кількості місцевих організацій НРУ.

Важливою віхою на шляху організаційного становлення НРУ стала Установча конференція Київської регіональної організації Руху (м. Київ і Київська область), яка відбулася 1 липня 1989 р. у столиці України і зібрала майже 700 учасників і гостей. Більшість з них становили представники наукової і творчої інтелігенції та студентства. Конференція обрала Координаційну раду Київської регіональної організації НРУ і Організаційний комітет з підготовки Установчого з'їзду Руху. За оцінками компартійних функціонерів, загальна атмосфера на Установчій конференції «визначалася особами, сповненими ворожості щодо партії, її керівних органів, радянської федерації, соціалістичного ладу». З цього робився висновок, що «за період з лютого 1989 р. відбулася значна еволюція [Руху] вправо» [8, арк. 90-94].

В липні 1989 р. В. Щербицький проінформував ЦК КПРС про роботу партійних організацій УРСР у зв'язку з активізацією діяльності ініціативних груп щодо створення так званого «Народного руху України за перебудову». В листі повідомлялося про підсумки Установчої конференції Київської регіональної організації НРУ та прагнення приєднатися до Руху «відверто націоналістичного, екстремістського угруповання – Українська гельсінська спілка (УГС)» і знову наголошувалося на тому, що ініціатори створення НРУ прагнуть «сформувати в дійсності структуру, альтернативну КПРС, яка переслідує сепаратистську мету і закликає до національної ізоляції республіки». ЦК КПРС ставилось до відома про заходи щодо протидії НРУ та спорідненим з ним неформальним об'єднанням, «планомірну боротьбу проти екстремізму і націоналізму», нейтралізацію «антисупільних елементів» тощо. Хоч ЦК КПУ констатував, що «ідея створення НРУ використовується як зручна ширма щодо консолідації діючих в республіці угруповань і формувань антирадянської і націоналістичної спрямованості», проте тішив себе Кремль тим, що «широкої соціальної бази в НРУ поки нема» і, що партійні комітети і органи радянської влади «політичним становищем володіють» [9, арк. 107-112]. Серпень 1989 р. був часом останніх шалених спроб Компартії України дискредитувати НРУ в очах широкої громадськості республіки, створити «альтернативні НРУ громадські організації на місцях», відтермінувати проведення Установчого з'їзду Народного руху України. 11 серпня 1989 р. в ідеологічному відділі ЦК КПУ відбулася бесіда з головою Координаційної ради Київської регіональної організації НРУ В. Яворівським і головою Оргкомітету з проведення Установчого з'їзду НРУ І. Драчем. Однак вони категорично відмовилися «перенести проведення з'їзду на пізніший строк» і заявили, що цей з'їзд буде «історичним етапним моментом» в житті України [10, арк. 122]. До ЦК КПУ також надходили тривожні повідомлення про активну діяльність рухівців у регіонах. І хоч у них ще містилися оптимістичні інтонації, все ж відчувалося, що владі все важче і важче зберігати керівну роль у суспільно-політичному і економічному житті республіки.

8–10 вересня 1989 р. в конференц-залі київського Політехнічного інституту відбувся Установчий з'їзд Народного Руху України, в якому взяли участь, за даними мандатної комісії, понад 1100 делегатів і численні гості. Серед делегатів було: українців – 944, росіян – 77, євреїв – 9, поляків і білорусів – по 6, всього – представники 13 національностей. За освітнім цензом 800 осіб мали вищу освіту, в їх числі 3 академіки, 2 члени-кореспонденти, 28 докторів і 96 кандидатів наук. Жіноча стаття була репрезентована 98 делегатками [11, арк.8-9]. На з'їзд були запрошені і виступали з привітаннями представники народних фронтів та інших політизованих неформальних об'єднань Москви, Ленінграда, інших міст Російської Федерації, а також Білорусії, Молдавії, Прибалтики, Закавказзя,

гості з Польщі, Чехословаччини, Франції, Канади, США, Великої Британії, в числі яких були діячі української діаспори. На адресу з'їзду та чільних діячів НРУ надійшли вітальні телеграми від відомого білоруського письменника В. Бикова, поета Є. Євтушенка, духовенства і вірних УГКЦ, Ліги українських жінок Канади, народних фронтів Латвії, Литви та Естонії, інших адресатів.

Відкрив Установчий з'їзд, а потім виступив з доповіддю голова Оргкомітету письменник В. Яворівський. З привітанням до делегатів і гостей з'їзду звернувся лауреат державних премій СРСР і УРСР, Герой Соціалістичної Праці, письменник О. Гончар. Він висловив думку, що з трибуни з'їзду «промовлятиме сама безкорислива правда життя, пекучі його проблеми, високі почуття громадянської відповідальності, розуміння обов'язку, справжнє уболівання за долю перебудови, за наше спільне майбутнє». Письменник також наголосив, що НРУ «має бути максимально вимогливим до себе, вдумливо виважувати кожне слово і кожен крок, дорожити єдністю. Тоді ніякі інсинуації йому не страшні». Всього на з'їзді виступило 78 чоловік.

З'їзд прийняв Декларацію про створення Народного Руху України за перебудову, Програму і Статут НРУ, відозву «До народу України», звернення «До всіх неукраїнців в Україні», «Проти антисемітизму», «На підтримку прагнень кримськотатарського народу», «До українців, що проживають на території Української РСР і обрали своєю рідною мовою російську мову», заяву «Про вибори», всього 13 резолюцій, заяв, звернень. Головою Руху було обрано І. Драча, його заступниками - М. Гориня, С. Конєва і В. Яворівського. У Статуті, ухваленому з'їздом, НРУ позиціонував себе як масову і незалежну громадську організацію, яка виникла «як вияв народної ініціативи за перебудову та демократичне оновлення соціалістичного суспільства» [12, арк. 48]. Організаційне оформлення НРУ, здійснене на Установчому з'їзді 8–10 вересня 1989 р., стало знаковою подією в суспільно-політичному житті України, знаменувало утворення організованої народної позиції, було реакцією невдоволення частини суспільства на дії влади, дало поштовх зародженню і становленню багатопартійності, і нарешті, виявилось важливим кроком на шляху демонтажу компартійної системи і повалення тоталітарного режиму.

Компартія України в цілому, нервово відреагувала на з'їзд НРУ. Її не тільки шокувала атмосфера на цьому зібранні, яку визначали «неприкритий націоналізм, шалений екстремізм, нападки на соціалізм, комуністичну партію, марксистсько-ленінську ідеологію», але й лякали «можливі негативні зміни в громадсько-політичній обстановці республіки в зв'язку з минулим з'їздом НРУ, агітаційною діяльністю його делегатів і розгортання роботи по створенню структури «Руху» на місцях». Але експерти Ідеологічного відділу ЦК КПУ тишили себе тим, що «з'їзд не привернув

увагу широких верств населення» [13, арк. 159]. Зазначене твердження, звичайно, не відповідало дійсності.

Вже на початок листопада 1989 р. НРУ організаційно оформив свої регіональні осередки у всіх областях УРСР. Загальна чисельність членів Руху оцінювалась в 77 тис. осіб, об'єднаних майже в 500 територіальних організаціях, з яких понад 70 % знаходилися в західному регіоні республіки, а також у м. Києві. Осередки НРУ створювались в академічних інститутах та на підприємствах оборонної промисловості, а соціальна база Руху сягала бл. 12 млн. чоловік. З огляду на зазначене, експерти Ідеологічного відділу ЦК КПУ були змушені визнати, що «значна частина населення республіки позитивно сприйняла ідею створення «Руху» як форми реалізації соціально-політичної активності, не пов'язаної бюрократичними узами». Вважалося, що популярність НРУ буде зростати, якщо поглиблюватимуться соціально-економічні труднощі. З цього робився висновок, що «в подальшому політика повного заперечення «Руху» на місцях може мати негативні наслідки» [14, арк. 204]. Від цього часу КПУ була змушена відмовитися від тактики блокування, заборони або дискредитації НРУ, його розколу і стати на шлях налагодження спроб діалогу з Рухом, щоб спрямувати його діяльність у більш безпечний для існуючого режиму напрям. Однак, як свідчать факти, це завдання виявилось непосильним для деградуючої системи.

Серед основних завдань НРУ в перші місяці після його офіційного утворення, поряд з розбудовою власної організаційної мережі і пропагандою програмних гасел, важливе місце належало підготовці до чергових виборів до Верховної Ради УРСР і місцевих рад депутатів. Спільно зі своїми союзниками – Українська гельсінська спілка, Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка та ін. – НРУ у відозві «Виборці України!» закликав громадян України зробити свій вибір: «Чи стане Україна вільною суверенною державою, спроможною забезпечити своєму народові матеріальний і духовний добробут, чи вона і надалі залишиться політичною, економічною та культурною провінцією центральних відомств». Рух також рішуче заявляв, що він виступає проти збереження «старої системи», «режиму державного терору і репресій», «диктату панівної ідеології», «тоталітарної організації суспільства».

Березневі вибори 1990 р. помітно змінили політичну конфігурацію органів законодавчої влади УРСР, особливо на місцевому рівні. У складі Верховної Ради УРСР, за участю НРУ, вперше була створена опозиція компартійній більшості – Народна рада в кількості 125 депутатів від національно-демократичних сил на чолі з І. Юхновським. А у Івано-Франківській, Львівській та Харківській обласних радах опоненти комуністів отримали $\frac{2}{3}$ місць, у Тернопільській – майже половину, у Київській міській раді – 40 %.

Напередодні виборів Рух та його союзники здійснили низку потужних суспільно-політичних акцій, продемонструвавши владі свої можливості. Особливе враження і величезний резонанс справили на громадськість «живий ланцюг» за маршрутом Київ – Житомир – Рівне – Тернопіль – Львів – Івано-Франківськ, присвячений 71-й річниці Акту злуки УНР і ЗУНР (1919 р.). До цього масштабного заходу 21 січня 1990 р. з 12 до 13 години залучилося бл. 450 тис. чоловік. Для їх транспортування було використано до 840 автобусів, а також 23 тис. приватних авто. Крім цього, у вказаних областях і м. Києві було проведено 30 мітингів за участю бл. 95 тис. осіб. Як повідомлялось в інформаційному зведенні МВС УРСР до ЦК КПУ, основний зміст виступів на цих мітингах зводився «до увічнення дати возз'єднання ЗУНР і УНР і закликами до активної боротьби за незалежну самостійну українську республіку» [15, арк. 2-4].

Важливою подією того часу стала акція підняття 20 липня 1990 р. перед Київською міськрадою синьо-жовтого прапора, проведена за активної участі НРУ. На цій урочистій акції, за деякими даними, були присутні понад 100 тис. киян і гостей столиці України з різних регіонів [16, арк. 57].

Зазначені та інші масові заходи НРУ, участь його представників у роботі Верховної Ради УРСР та місцевих рад законодавчих органів турбували компартійне керівництво України. В інформаційному матеріалі Ідеологічного відділу ЦК КПУ від 20 серпня 1990 р. зазначалося, що серед політизованих неформальних формувань республіканського масштабу «як і раніше, визначальне місце належить Народному руху України за перебудову». При цьому зазначалося, що за даними обкомів партії чисельність Руху складає 110 тис. активістів і прихильників, а за даними керівництва НРУ – 450 тис. чоловік. Викликала занепокоєння й тактика Руху: організація і проведення масових заходів, переважно мітингів; перенесення центру своєї роботи в трудові колективи, учбові заклади, за місцем проживання людей; читання лекцій; індивідуальна робота з людьми [17, арк. 161-162].

25–28 жовтня 1990 р. в Палаці культури «Україна» відбулись велелюдні II Всеукраїнські збори НРУ, на яких були присутні 2125 делегатів, у тому числі 418 народних депутатів різних рівнів. Серед гостей були представники посольств США і Канади в СРСР, представники консульств Болгарії, Німеччини, Польщі, Румунії, Угорщини, Франції, Чехословаччини у Києві, громадсько-політичних організацій з усіх республік СРСР та ряду зарубіжних країн, численна українська діаспора. Присутні заслухали доповідь І. Драча «Про політичну ситуацію на Україні і завдання Руху», 11 співдоповідей та 6 звітів. У їх обговоренні взяли участь; понад 90 осіб, у тому числі більш як 20 гостей із-за кордону, серед яких 11 – із США. Великі збори ухвалили низку важливих документів, внесли принципові зміни до Програми та Статуту. Зокрема, з Статуту Народного Руху України були вилучені слова «за перебудову», а до Програми

включено положення про головну мету Руху - досягнення незалежності України [18, с. 10]. Головою НРУ було знову обрано І. Драча, його першим заступником М. Гориня. На зборах була здійснена спроба об'єднати навколо Руху, в якості асоційованих членів, дві новостворені партії – УРП і ДемПУ, щоб створити потужну коаліцію національно-демократичних сил. Однак, у зв'язку з підготовкою до виборів Президента України восени 1991 р., УРН і ДемПУ, всупереч позиції НРУ обрати єдиного кандидата в особі В. Чорновола, висунули власних кандидатів на посаду Президента України, що і стало однією з причин поразки національно-демократичних сил.

Оцінюючи підсумки II Всеукраїнських зборів НРУ, експерти Ідеологічного відділу ЦК КПУ констатували, що вони «мали яскраво виражене антикомуністичне спрямування» і Рух «відверто і остаточно оформився як антикомуністична, опозиційна КППС організація». Крім того, компартійні чиновники підкреслювали прагнення Руху перебрати на себе «функції загальнонаціональної опозиції».

Після II Всеукраїнських зборів одним із головних завдань НРУ було не допустити прийняття 3'їздом народних депутатів СРСР нового союзного договору, робота над текстом якого велася в Москві. Рух вважав, що втягнення України в нове імперське утворення – оновлену Федерацію СРСР – суперечить Декларації про державний суверенітет України та волі її народу.

Утворення 19 серпня 1991 р. в Москві Державного комітету з надзвичайного становища (ГКЧП) було останньою спробою консервативних сил в КППС зберегти компартійну систему, однак його виступ завершився нищівною поразкою і став кінцем СРСР. Під тиском національно-демократичних сил Верховна Рада УРСР 24 серпня 1991 р. прийняла історичний документ – Акт проголошення незалежності України. 27 серпня 1991 р. І. Драч від імені керівництва НРУ оприлюднив відповідну заяву [19, арк. 9].

Активну позицію зайняв НРУ у зв'язку з виборами Президента України і проведенням референдуму про підтвердження Акту проголошення незалежності України. У зверненні НРУ «Народе України» наголошувалося, що єдиною умовою процвітання України та її народу є «політична, економічна, військова, культурна незалежність» [20, арк. 1]. На президентських виборах 1 грудня 1991р., кандидат від НРУ В.Чорновіл, набравши 23,27 % голосів, виборов друге місце. Боротьба за створення державної незалежності України стала найвищим досягненням у діяльності НРУ, а також піком найбільшої його популярності в українському суспільстві. В подальші роки НРУ постійно перебував у епіцентрі державного і суспільно-політичного життя України, впливав на прийняття важливих політичних рішень, твердо стояв на національно-державницьких позиціях, відстоював збереження національної ідентичності українського народу, його самобутньої культури.

На рубежі 1980–1990-х років значно активізувалося суспільно-політичне життя на Поділлі. Організовані дії Хмельницьких неформалів, що були пов'язані з виникненням культурно-просвітницьких товариств, діяльність яких згодом трансформувалась в осередки НРУ, датуються весною 1988 р. Центром організаційного національно-культурницького бродіння став Хмельницький технологічний інститут побутового обслуговування (тепер Хмельницький національний університет), де викладачі-науковці Г. Сіренко, В. Керзюк, І. Клюс ініціювали створення культурно-просвітницького товариства «Спадщина». Невдовзі навколо «Спадщини» у Хмельницькому вже згуртувалася патріотично налаштована інтелігенція міста та ближніх райцентрів, тож товариство стало головним боєм не лише керівництва інституту та його парткому, але й обкому та міськкому партії. Політична ситуація тоді на Хмельниччині, як і в усій країні, була складною. Хмельницький обком Компартії України інформував ЦК КПУ про те, що «активізуються певні кола, зв'язані з НРУ. Хмельницький координаційний центр НРУ намагається провести обласну конференцію і вибори делегатів на республіканський з'їзд Руху. Ці спроби підігруються відповідним чином з Києва [21, арк. 79-81].

Хмельницький обласний комітет правлячої ще тоді Комуністичної партії заборонив проведення установчих зборів. Через це рухівці змушені були проводити свій з'їзд на стороні [22, с. 1]. За домовленістю з керівництвом НРУ Хмельницька обласна установча конференція відбулася в Києві 2 грудня 1989 р. в першій половині дня в приміщенні Київського політехнічного інституту, а потім в приміщенні Спілки письменників України. 110 делегатів від Хмельницької області обрали керівні органи, затвердили трьох співголів, а також прийняли рішення про створення обласної газети «Пробудження». Співголовами були обрані відомий на Хмельниччині поет П. Гірник, сьогоднішній редактор Хмельницької міської газети «Проскурів» Б. Теленько, літератор і видавець В. Басиров. Після закінчення установчої конференції делегація НРУ від Хмельницької області взяла участь у велелюдному мітингу біля київського Республіканського стадіону, де з засудженням дій Хмельницького обкому Компартії стосовно хмельницьких рухівців виступив Д. Павличко. В містах Кам'янці-Подільському, Нетішині, Старокостянтинові, Шепетівці виникають чисельні осередки, які об'єднують всіх, хто ставить за мету встановлення незалежної України. З боку комуністів починається шельмування самої організації і її членів. В області поширювалися провокаційні чутки, до селян приїжджали провокатори під виглядом рухівців, які закликали їх не сіяти і не садити. Але комуністи в області дедалі більше втрачали свій вплив на людей. В серпневі дні 1991 р., під час спроби державного перевороту, штаб Хмельницького Руху працював цілодобово – листівки, агітація, підтримка словом людей, які вже впали в паніку. Під час всенародного референдуму

1 грудня 1991 р. Хмельниччина в числі перших дає один із найбільших відсотків за самостійність України [23, с. 428].

Хмельницька обласна (крайова) організація НРУ у своїй багатогранній діяльності особливу увагу приділяє роботі з студентською та учнівською молоддю. У 2005 р. в Хмельницькій школі № 18 імені В. Чорновола була заснована стипендія для старшокласників. Стипендія присвоюється учням 9–11 класів за успіхи в навчанні, спорті та громадському житті. Цій школі вже виповнилося півстоліття. Вона завжди була україномовною і сьогодні входить в п'ятірку кращих шкіл міста Хмельницького. Школа славиться зразковим танцювальним ансамблем «Козацькі джури». Школярі пропагуючи багату українську культуру гастролювали в багатьох країнах світу, серед яких Канада, Італія, Німеччина, Польща, Росія, Китай, Португалія. З 2008 р. кращі учні школи відзначаються премією імені В. Чорновола [24, с. 3]. У жовтні 2012 р. було відкрито меморіальну дошку В. Чорноволу в школі № 18 у місті Хмельницькому [25, с. 5]. Завдяки діяльності активістів НРУ у Хмельницькому національному університеті функціонує громадська організація «Молодий Народний Рух». Метою цієї організації є допомога у вирішенні проблем, що стосуються молоді. Наприклад, допомога малозабезпеченим студентам, влаштування на роботу після закінчення навчання, безкоштовне розповсюдження газет «Час» та «Голос громади» [26, с. 3]. В роботі з молоддю акцентується увага на важливості ознайомлення з життєвим шляхом Героя України В. Чорновола, з його титанічною боротьбою за державне самоствердження України. Він є моральним орієнтиром для молодого покоління українців. Адже В. Чорнів ніколи не співав з чужого голосу, нікому не підспівував; говорив, що думав, – думав, що говорив. Він був і залишився опозиціонером до всього, що гальмувало шлях до незалежності, до моральної людини, до Бога. Молодь сьогодні якраз і потребує таких авторитетних лідерів, які здатні згуртувати навколо себе, виховуючи кращі людські почуття: патріотизм, порядність, взаємодопомогу, взаємоповагу, безкорисливість, самовідданість.

В день народження В. Чорновола і в річницю його трагічної загибелі молодь Поділля вшановує пам'ять цієї видатної постаті в новітній історії України. Щорічно в липні місяці молоді рухівці проводять таборування в Карпатах. Там вони вдосконалюють свій фізичний гарт, а 16 липня, в чергову річницю прийняття Декларації про державний суверенітет України, здійснюють сходження на найвищу вершину країни – гору Говерла. Очолює обласну організацію молодих рухівців краю А. Дячук, недавній випускник Хмельницького національного університету, голова Волочиського лісгоспу. Участь в масових та локальних громадсько-політичних акціях, вшанування національних героїв на місцях їх звияти, аргументовані дискусійні змагання навколо актуальних тем зовнішньої та внутрішньої політики, фізичний гарт, заходи культурницького змісту – все це рухівська зміна, Рух

XXI століття, Рух нової, звільненої з пут ідеологічної зашореності, впевненої у власних силах молоді.

Хмельницьку обласну (крайову) організацію НРУ очолює авторитетна в наукових колах нашої держави людина, відомий громадський і політичний діяч І. Ключ. В 1960 р. він закінчив середню школу з срібною медаллю. Випускник Львівського університету, кандидат фізико-математичних наук, доцент. Працює на посаді доцента кафедри фізики Хмельницького національного університету. 16 років керував науково-дослідними роботами в промисловості колишнього СРСР, автор понад ста наукових робіт і винаходів. У 1997 р. заснував громадську організацію «Хмельницький обласний комітет сприяння реалізації положень Конституції України», а в 2000 р. «Громадський обласний комітет підтримки земельної реформи», які надають населенню безкоштовну юридичну допомогу. Як публіцист часто виступає в засобах масової інформації. Надзвичайні організаторські та інтелектуальні здібності він також проявив як голова редакційної колегії книги «Великий терор на Хмельниччині». Спонсор ряду видань літературної спілки «Поділля», благодійних програм на підтримку організацій «Союз українців» та «Меморіал» імені В. Стуса. За подвижницьку працю у справі розбудови Української держави І. Ключ у 2004 р. нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед українським народом». У 2006 р. за вагомі наукові здобутки і багаторічну професійну діяльність йому присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України» [27, с. 63]. У цьому ж році І. Ключ заснував обласну премію в галузі технічних і фундаментальних наук. У 2008 р. за його ініціативою заснована ще одна обласна премія за наукові досягнення молодих вчених у всіх галузях науки. На відзначення особистого внеску у відродження Української держави та з нагоди XX-річчя НРУ рішенням Політичної Ради НРУ І. Ключ 1 вересня 2009 р. нагороджений вищою відзнакою НРУ «За заслуги перед українським народом» I ступеня. І. Ключ – великий українець, державотворець, який усім своїм єством відданий Україні. Його життя і громадсько-політична діяльність слугують моральним прикладом для молодих поколінь українців як взірць мужності і непохитності служінню молодій Українській державі.

За час свого існування Хмельницька обласна (крайова) організація НРУ випускала газети «Пробудження», «Джерело РУХ», «РУХ». Сьогодні органом партії є газета «Голос громади», тираж якої досягає трьох тисяч екземплярів.

За більш як двадцятирічний період свого існування в Хмельницькій обласній (крайовій) організації НРУ справжню школу політичного гарту пройшла значна кількість подолян усіх соціальних прошарків, віку та освіти. Частина з них досягла особливо вагомих успіхів в різних галузях матеріального виробництва, освіти, науки, спорту, управління, культури. Серед них Л. Бірюк, народний депутат України; П. Гірник, лауреат

Шевченківської премії 2009 р.; Р. Карташов, доктор технічних наук, професор, працював заступником голови НРУ В. Чорновола; Б. Теленько, редактор Хмельницької міської газети «Проскурів»; Г. Параска, доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Хмельницького національного університету; М. Кутей, Заслужений тренер України; А. Дубілей, майстер спорту міжнародного класу з вільної боротьби; В. Бучний, втретє поспіль обраний головою Правдівської сільської ради Ярмолинецького району; П. Кицун, публіцист, культурно-освітній діяч; видатний вчений в галузі теорії машин і механізмів доктор технічних наук, професор Хмельницького національного університету М. Стечишин.

На Хмельниччині свято бережуть пам'ять Героя України, засновника НРУ В. Чорновола. З ініціативи Хмельницької міської організації НРУ в обласному центрі в 2001 р. на його честь названо одну з найбільших вулиць. На одному з її будинків встановлено меморіальну дошку з барельєфом В. Чорновола. Крім того, такі ж меморіальні дошки встановлено також в містах Славуті і Нетішині, а 20 серпня 2010 р. з ініціативи Полонської районної організації НРУ в урочистій обстановці при велелюдному зібранні відкрито меморіальну дошку В. Чорноволу на приміщенні районного Будинку культури. З ініціативи обласної (крайової) організації НРУ за поданням її голови І. Ключа в 2007 р. на одній з мальовничих вулиць міста Хмельницького встановлено пам'ятник В. Чорноволу, на якому викарбувані його слова «Україна починається з тебе». В ряді районів іменем В. Чорновола названі вулиці сільських населених пунктів краю.

Хмельницька обласна (крайова) організація НРУ гідно вшановує пам'ять жертв Голодомору-Геноциду 1932–1933 рр. – одного із наймасштабніших цивілізаційних злочинів в історії людства, скоєних злочинною за своєю суттю і природою комуністичною тоталітарною системою на родючій українській землі. Не дати забути цей страхітливий злочин проти українського народу – без перебільшення, громадянський обов'язок не лише членів НРУ, а й кожного, хто хоче бачити Україну вільною і незалежною. Саме Хмельницька обласна (крайова) організація НРУ тривалий час виступає ініціатором вшанування безневинних жертв голодоморів та політичних репресій. В усіх своїх друкованих виданнях періодично друкуються матеріали, присвячені народній трагедії, даючи можливість жителям краю більше дізнатись про трагічне лихоліття. Представники НРУ щорічно беруть активну участь в скорботній ході до пам'ятних знаків жертвам Голодомору-Геноциду в усіх місцевостях області.

Хмельницька обласна (крайова) організація НРУ й надалі залишатиметься генератором суспільно-політичного життя на Поділлі. 2013 р. – це двадцять друга річниця незалежності України. Незалежність України – це велике досягнення, до якого має пряме відношення і Хмельницька обласна (крайова) організація НРУ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бойко О.Д. Історія України. – К., 2003. – С. 556.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 20.
3. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 21.
4. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2557. – Арк. 16.
5. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2557. – Арк. 129-130.
6. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2555. – Арк. 22-23.
7. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 68-70.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 90-94.
9. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2558. – Арк. 107-112.
10. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2656. – Арк. 122.
11. ЦДАГО України. – Ф.270. – Оп.1. – Спр.2. – Арк. 8-9.
12. ЦДАГО України. – Ф.270. – Оп.1. – Спр.85. – Арк. 48.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 159.
14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 204.
15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2767. – Арк. 2-4.
16. ЦДАГО України. – Ф.270. – Оп.1. – Спр.102. – Арк. 57.
17. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2767. – Арк. 161-162.
18. Провісники свободи, державності і демократії. Документи і матеріали. – К. – 2009. – С. 10.
19. ЦДАГО України. – Ф.270. – Оп.1. – Спр.112. – Арк. 9.
20. ЦДАГО України. – Ф.270. – Оп.1. – Спр.124. – Арк. 1.
21. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2555. – Арк. 79-81.
22. Клюс І. П'ятиріччя Руху на Хмельниччині // Джерело Рух (вісн. ХКО НРУ). – 1994. – груд. – С. 1.
23. Матвіюк К. І ми цей шлях пройшли. Національне відродження: спогади, свідчення, оцінка подій і моя участь у цьому русі. – Харків, 2010. – С. 428.
24. Воронцова О. Школі – півстоліття // Майбуття (газета управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації). – 2009. – № 1. – С. 3.
25. Відкрито меморіальну дошку В'ячеславові Чорноволу в Хмельницькому // Час Руху. – 2012. – № 21. – С. 5.
26. Твій погляд (Хмельницька обласна молодіжна газета). – 2009. – № 2. – С. 3.
27. Ігор Клюс. Меценат // Хмельницький в іменах. Прозаїки. Поети. Журналісти. – Хмельницький, 2006. – С. 63.

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ І ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

На сучасному етапі розвитку української держави дослідження проблем мовної політики та мовної ситуації набувають особливої актуальності. У зв'язку із входженням України до Європейського Союзу, наголос все більше робиться на мовному питанні.

Нині мовна ситуація в Україні складна. Цьому послугував також і прийнятий 8 серпня 2012 р. закон України «Про засади державної мовної політики», що набув чинності 10 серпня 2012 р. Цим Законом визначається порядок та межі використання регіональної мови або мови меншин, за умови, якщо кількість осіб – носіїв регіональної мови, що проживають на території, на якій поширена ця мова, становить 10 відсотків і більше чисельності її населення. Зазначимо, що немає жодної іншої європейської країни, де мова етнічної меншини набула б такого ж поширення, що й державна мова, – а державна була б на певних територіях мовою меншості населення.

Рідна мова для кожного із нас – це мова того народу, тієї нації, синами і дочками якого ми є. Це мова матері, а вона є найріднішою. Правовий режим співіснування різних мов, використання мов в освіті, науці та інших сферах суспільного життя є тією сферою, в якій збігаються етнічні та мовні проблеми і протиріччя. Найзавзятіші дискусії та політичні спекуляції виникають саме навколо мовних проблем.

Мовні проблеми української держави необхідно вирішувати з урахуванням нашого статусу незалежності та інтеграційних прагнень до Європи. Саме ці два пріоритети мають диктувати умови проведення мовної політики, тобто орієнтувати на ці складові наше законодавство, організаційні заходи, управлінські рішення. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника тощо. Підкреслимо, що основними напрямками розвитку мовної політики в ЄС є такі: вивчення іноземної мови впродовж життя, поліпшення викладання іноземних мов, створення сприятливого середовища для вивчення мов. Вивчення двох іноземних мов (з робочих мов ЄС – англійської, французької, німецької) надасть можливість громадянам України швидше подолати мовний бар'єр та інтегруватися в європейський простір. Відповідно до статистики, в Україні англійською мовою володіють лише 1,4%, французькою – 1,1%, німецькою – 0,4% населення [4].

Інтернаціоналізація освіти та впровадження реформ згідно з Болонським процесом відбувається дуже повільно. У жодному з прийнятих у період незалежності нормативно-правовому акті, який стосується мовної проблематики, не зазначена необхідність реалізації певних заходів, спрямованих на євроінтеграцію України та перспективу повернення України до європейського соціокультурного простору. Попри досить тривалий курс на євроінтеграцію Україна залишається відокремленою від ЄС мовним бар'єром. Більшість громадян держави не володіють жодною з робочих або офіційних мов спільноти, що на практиці означає відсутність можливості як для отримання інформації про ЄС, так і здатності долучитися до європейського комунікативного простору. Подолання мовного бар'єру не забезпечує й освітня система [2, с. 378].

Важливе значення в контексті інтеграції України у світову спільноту відводиться вдосконаленню процесу освіти. З 2007 року в Україні діють три проекти Ради Європи та Міністерства освіти і науки, одним з яких є проект «Розвиток мовної політики України». Головна мета цього проекту: запровадження в освітній простір України інноваційних змін, спрямованих на наближення до стандартів мовної освіти країн Європейського Союзу, що є важливою умовою інтеграції України в європейський освітній, культурний, економічний простір; систематизація, узагальнення та вдосконалення підходів до змісту мовної освіти в Україні; покращення якості та практичної спрямованості мовної освіти, опанування іноземними мовами на рівні, достатньому для спілкування, здобуття освіти і професії та саморозвитку [3].

Як зазначає науковець Ю. Алексеев у статті «Особливості сучасної етнополітики України в контексті євроінтеграційних проблем», упродовж кількох останніх років в українців склалися досить стабільні уявлення щодо переваг, які може мати Україна у разі її членства у ЄС. Передусім ці переваги населення бачить у можливостях вільного пересування за кордон, а також облегшеного доступу молоді до навчання у європейських університетах. Доволі великими є сподівання, що членство в ЄС сприятиме підвищенню життєвого рівня людей, що, імовірно, є наслідком більш високого, порівняно з Україною, рівня життя у країнах, які стали членами ЄС [1].

Ми бачаємо і негативні наслідки вступу України в ЄС, зокрема такі: небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом; можливе переміщення до України шкідливих виробництв; поглиблення демографічного спаду, проблема незаконної міграції та відтоку кадрів; падіння духовності; втрата конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін; ускладнення візового режиму зі східними сусідами; наплив іноземців, розпродаж країни; безробіття та зниження

життєвого рівня; поширення наркоманії, СНІДу, західної масової культури; зростання рівня злочинності; втрата державного суверенітету тощо.

Отже, ми повинні долучатися до усіх державних і громадських заходів, які порушують мовне питання, висловлювати і відстоювати свої думки, що сприятиме зміцненню української національної свідомості. Необхідно докладати всіх зусиль для розширення сфери функціонування державної мови.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексеев Ю. Особливості сучасної етнополітики України в контексті євроінтеграційних проблем [Електронний ресурс] / Юрій Алексеев. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2643/74/>, вільний. – Назва з титул. екрану.
2. Євсєєва Г. Мова – необхідний чинник формування української національної ідеї (в контексті європейського історичного досвіду) / Г. Євсєєва // Ученые запис. Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2009. – С. 376-381.
3. Палєєва Н. Англійська мова [Електронний ресурс] / Н. Палєєва // Методичні рекомендації 2007–2008. – Вид-во «Плеяди». – Режим доступу : <http://pld.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=872>, вільний. – Назва з титул. екрану.
4. Статистичні дані щодо мовної компетенції українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>, вільний. – Назва з титул. екрану.

О. П. Григоренко,

*доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)*

РОЛЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КРАЇНИ

Народний Рух України дав істотний поштовх формуванню України як незалежної держави, яка успадкувала демократичні традиції Української Народної Республіки. НРУ є найстарішою політичною партією, що має усталені традиції партійного будівництва, власну ідеологію, досвідчених і відданих своїй справі активістів. Він виник наприкінці 1980 років як вияв прагнення українського народу до національного самовизначення. Незалежність була проголошена 24 серпня 1991 року, і це є найважливішим досягненням НРУ. Формально український народ отримав те, до чого прагнув століттями. Проте невдовзі виявилось, що саме лише проголошення

незалежності було суто юридичним кроком, а справжня самостійність повинна мати певні передумови. Україну охопила криза, яка значно погіршила рівень життя населення. Політична нестабільність стала на заваді вирішення соціальних проблем. Найголовнішою проблемою була криза самоідентичності українців: розбудова демократії, нових інститутів влади, громадянського суспільства, ринкової економіки, правової держави, і найголовніше – самосвідомості громадян як самостійних і відповідальних суб'єктів сучасного історичного процесу. Ці задачі були частково вирішені у 1990 роках. 2000 роки позначилися тенденцією до демократизації українського суспільства. У суспільній свідомості відбулися певні зрушення, що допомогло зробити певні кроки у напрямку розбудови демократії і громадянського суспільства. Стратегія і тактика НРУ визначається прозахідною позицією партії. Адже головні цінності і принципи Народного Руху України – народна демократія, право націй на самовизначення, права людини, особистості як найвища цінність, приватна власність, свобода підприємницької діяльності – є також і найголовнішими цінностями і принципами західної цивілізації. Тому однією з важливих сторін повсякденної діяльності НРУ є розбудова у державі відкритого громадянського суспільства.

Впродовж другої половини 1990-х – першої половини 2000-х років проводилася значна робота із подолання наслідків розколу НРУ. Однак в повній мірі відновити організаційну структуру і чисельність членів партії не вдалося. НРУ виступив у ранзі однієї із партій-засновників блоку «Наша Україна» і у складі блоку йшов на вибори [1, с. 88]. Незважаючи на запевнення, успіх Народного Руху в «Нашій Україні» був сумнівним. Відверте нехтування інтересами партії з боку В. Ющенко та його оточення не грало на імідж партії. Представники НРУ пройшли до парламенту, але в недостатній кількості, щоб реально впливати на політику. НРУ неодноразово стверджував, що «Наша Україна» повинна розбудовуватись на ідеологічних і програмових засадах Народного Руху. Тобто Рух претендував на лідерство у блоці, але це не відповідало інтересам керівництва «Нашої України».

В результаті виборів до Верховної Ради України IV скликання 2002 року по списку від «Нашої України» пройшло 11 членів НРУ, два представники Меджлісу кримськотатарського народу, по одномандатних округах пройшло шість депутатів-рухівців. У 2005 році у Верховній Раді була створена фракція Народного Руху України, до якої увійшли 14 депутатів. Незважаючи на те, що Народний Рух України представляли лише 19 народних депутатів, і те, що партія перебувала в опозиції, рухівці працювали плідно, сприяючи удосконаленню законодавчої бази і прийняттю прогресивних законів.

Робота у Верховній Раді IV скликання була логічним продовженням роботи у Верховній Раді попереднього, III скликання. Основними її

напрямами залишалися: підтримка і розвиток української культури і мови, відновлення історичної справедливості, функціонування економіки, захист прав громадян, підтримка Євроатлантичного напрямку зовнішньої політики України. Особливо варто відмітити прийняття Закону «Про фермерське господарство», який є прогресивним законотворчим актом. Головна ідея даного закону – створення в Україні потужних фермерських господарств, заснованих на принципі приватної власності. Робота комітету із захисту прав людини була плідною: прийняття Закону про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов та мов національних меншин, захист прав кримськотатарського народу. Але, як відзначав голова комітету Г. Удовенко, незважаючи на низку прийнятих законотворчих актів, реальних зрушень у сфері захисту прав людини в Україні не відбулося. Не вдалося повністю відновити історичну справедливість: депутати інших фракцій вперто не хотіли визнавати Голодомор 1932–1933 років актом геноциду українського народу [2, с. 349–350], а воїнів УПА – борцями за свободу України [3, с. 171–172].

Вибори 2006 року відбулися за пропорційною системою. НРУ цього разу також пішов на вибори у складі «Нашої України». До Верховної Ради V скликання пройшло 10 рухівців. 2007 року відбулися позачергові вибори. Народний Рух України йшов у складі блоку «Наша Україна - Народна Самооборона». До Верховної Ради України було обрано 6 рухівців. Отже, представництво НРУ у Верховній Раді дедалі зменшувалося. Причиною такого охолодження виборців до національно-демократичних сил є певна зневіра пересічного виборця.

НРУ з 2001 року працював у команді В. Ющенка, докладаючи багато зусиль задля його перемоги. Вибори Президента України 2004 року відзначилися драматизмом. Масові акції протесту, спричинені чисельними фальсифікаціями, привернули увагу всього світу до України. В результаті, Президентом було обрано В. Ющенка. Можна з впевненістю говорити не тільки про ідеологічний вплив НРУ, а й про організаційну підтримку «помаранчевої» революції. Адже інші політичні сили, що входили до коаліції, розгалужених партійних структур, подібних рухівським, готових мобілізувати людей для акцій протесту, не мали [4, с. 106–107].

Підтримуючи кандидатуру В. Ющенка як єдиного кандидата від опозиції, Народний Рух реалізував програму В. Чорновола, який за життя неодноразово наголошував на необхідності об'єднання опозиції. Проте, в результаті суперечок, що виникли всередині «помаранчевої» коаліції, НРУ розірвав відносини із В. Ющенком і ввійшов до БЮТ.

На виборах до Верховної Ради України та місцевих органів влади більшість голосів отримували партії, чия риторика сповнена соціально-економічною складовою, яка апелює до задоволення певних фізіологічних потреб «тут і зараз», в той час як рухівці в більшості випадків апелювали до національної, культурницької сфери, забезпечення основних прав і свобод

людини і громадянина, розбудови якогось незрозумілого для звичайного українця «громадянського суспільства», що потребує багато часу і зусиль. Пріоритетного значення НРУ надавав розвитку і відродженню української культури. Це, передусім, заходи, спрямовані на реставрацію історичної пам'яті, розвінчання міфів і стереотипів, насаджених за Радянського Союзу, з метою перетворення homo sovieticus на повноцінного, сповненого людської гідності, громадянина. Це: відзначення забутих дат української історії і боротьба за відмову від святкування штучно насаджених в українську свідомість свят, відкриття позабутих і замовчуваних фактів, імен, подій, сприяння публікації історичної, патріотичної, суспільно-політичної літератури.

Незважаючи на невелике представництво у Верховній Раді України, депутати від НРУ зробили свій внесок в удосконалення законодавчої бази України. Безперечним здобутком НРУ є визнання Голодомору 1932–1933 років актом геноциду українського народу, тому що це надзвичайно актуальне питання, адже він торкнувся кожної другої української сім'ї. Понад 70 років цю подію влада замовчувала. Саме Народний Рух ще наприкінці 1980 років доклав зусиль лише для того, щоб просто оприлюднити інформацію про таку «селянську політику» радянського уряду на Україні. Проте майже 20 років питання Голодомору не піднімалося на законодавчому рівні. Цим відновлено історичну справедливість, пошановано імена несправедливо вбитих режимом громадян [5].

Важливим елементом коригування історичної пам'яті українського народу НРУ вважав переосмислення подій Другої світової війни. Рух пропонував здійснити певну переоцінку ідеології і діяльності Організації Українських Націоналістів, бійців Української Повстанської Армії, визнавши їх борцями за незалежність України. Народний Рух України відстоював необхідність відмови від негативного образу ОУН-УПА в свідомості українців. Цьому була присвячена низка культурних заходів, політичних акцій, а також неодноразові ініціативи депутатів зрівняти ветеранів ОУН-УПА із ветеранами Червоної Армії. Але цього досягти не вдалося. Українське суспільство виявилось невідповідним до зміни парадигми мислення.

НРУ багато в чому сприяв удосконаленню законодавства із забезпечення прав і свобод громадян. Зокрема, Г. Удовенко - автор багатьох законопроектів, присвячених захистові прав і свобод громадян. Завдяки зусиллям очолюваного ним комітету прийнято низку законів - Закон «Про забезпечення рівності прав жінок та чоловіків», ратифіковано Європейську Хартію регіональних мов та мов національних меншин. Але, як відзначав Г. Удовенко, проблема українського законодавства не у відсутності законів, а у відсутності поваги до них. Закони України не виконувалися, тому що не було розроблено механізмів впровадження їх у життя. Особливо це стосувалося забезпечення прав і свобод громадян.

Розбудова громадянського суспільства неможлива без сильної, стабільної економіки, що виступає матеріальним підґрунтям будь-яких суспільно-політичних процесів. Пріоритетного значення у розвитку економіки Народний Рух надавав аграрному сектору. На підтримку аграріїв зусиллями рухівців прийнято Закон «Про фермерське господарство». Це дійсно прогресивний закон, що дозволяє покінути із застарілими, феодальними формами відносин на селі і установити ринкові, капіталістичні відносини.

Соціальна база НРУ є невизначеною і аморфною. В програмі вказується, що соціальною базою НРУ є весь український народ. В 2002 році, після виборів до Верховної Ради України Г. Удовенко, говорячи про розширення блоку «Наша Україна», вказував, що потрібно до блоку залучати інші партії, щоб охопити весь український народ в якості соціальної бази. В 2005 році Б. Тарасюк конкретизував питання, оголосивши, що соціальною базою має стати середній клас. Але реальних зрушень у цьому процесі не відбулося, і у своїх заявах і виступах НРУ закликав до всього українського народу, не поділяючи його на прошарки і групи інтересів.

Неодноразові спроби реформувати партію намагався здійснити Голова НРУ Б. Тарасюк. Він наголошував, що НРУ потрібно відійти від культурницького напрямку і свої зусилля направити на вирішення соціально-економічних проблем українців; визначити соціальною базою середній клас та представників малого і середнього бізнесу; організаційно структурувати і зміцнити партію.

Діяльність обласних (крайових) організацій НРУ на втілення в життя програмових засад і звичайна, і безкорислива. Народному Рухові немає рівних в ентузіазмові, але бракує системності і злагодженості дій, а також дисципліни. Значна частина проведених крайовими організаціями заходів присвячена українській культурі. Така діяльність притаманна більше громадським організаціям, аніж політичним партіям. Можна констатувати про певну обмеженість, культурницьке гетто, що, на жаль, є непривабливим і неактуальним для більшості українського населення.

Як зазначає у своїй кандидатській дисертації М. Кучерук, «якщо оцінювати діяльність Народного Руху України по п'ятибальній системі, то впевнено «п'ятірку» можна поставити за культурницьку діяльність і курс на трансатлантичну і європейську інтеграцію; «четвірку» за забезпечення прав людини і національних меншин; «трійку» за економічний напрям і «двійку» за організацію і фінансову базу» [6, с. 9].

На установчому з'їзді Народного Руху України за перебудову багато говорилося про громадянське суспільство, про необхідність його перебудови. Тоді здавалося, що громадянське суспільство можна будувати. Проте будувати його не можна. Воно повинне народитися в ході природних процесів, трансформації директивної економіки в ринкову і перетворення

тоталітарної політичної системи в демократичну. Сучасне українське суспільство вже не можна назвати тоталітарним, але ще рано називати громадянським. Будучи яскравим осередком громадянського суспільства у свої перші роки, НРУ перетворився з широкого руху на політичну партію, а потім остаточно згас [7, с. 20]. Треба пам'ятати, що політичні партії – явище історичне, яке має початок і кінець. Вони були започатковані в 1890 р., якщо мова йде про західноукраїнські землі, і в 1900 р., якщо взяти підросійську Україну. З якими явищами пов'язується їх відмирання? Мабуть, із розвитком громадянського суспільства.

У розвинутому громадянському суспільстві послаблюється потреба об'єднуватися в політичні партії, які існують завдяки членським внескам і представляють інтереси певних суспільних кіл у парламенті. Партії продовжують існувати, зберігаючи свої зовнішні форми (подібно демократичній і республіканській у США), але швидше як штаби під час чергових виборів. Фактично ж громадяни тепер перебувають в густій мережі різноманітних і економічно незалежних організацій, завдяки яким можуть втручатися в державне управління постійно, а не тільки під час виборів.

Усе це стосується високорозвинутих країн, в яких громадянське суспільство давно народилося. Але в Україні воно почало народжуватися тільки в останні роки горбачовської «перебудови», коли виникли перші «неформальні» організації. У радянську епоху у країні існувала колосальна кількість громадських організацій включно з 20-мільйонною партією, але всі вони мали вертикальну будову. Горизонтальні зв'язки між членами суспільства були практично відсутні, держава намагалася контролювати навіть зв'язки сімейного типу. У сучасній же Україні організації горизонтальної будови народжуються з великими труднощами, тому що суспільство ще не позбавилося економічної залежності від держави.

НРУ міг існувати як масовий лише в добу революційного піднесення. Коли воно вичерпало себе, він закономірно перетворився на політичну партію. НРУ давно випав із політичних баталій. За результатами виборів до Верховної Ради України в жовтні 2012 року депутатами від НРУ обрані тільки троє осіб: Б. Тарасюк, В. Корольок і О. Чорноволенко. На українській авансцені ще залишаються деякі діячі з рухівським “родоводом”, але її вже заповнили представники молодшого покоління. НРУ вписав себе в історію національно-визвольної боротьби на її останньому, переможному етапі. Він заслуговує на те, щоб увійти в історичну пам'ять громадян України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ухвала XII Всеукраїнських Зборів (З'їзду) про утворення виборчого блоку В. Ющенка “Наша Україна” // Народний Рух України: ухвали, заяви, звернення за 2001-2003 роки. – К., 2003. – С. 88.
2. Заява Центрального Проводу НРУ до 70-х роковин Голодомору 1932-1933 рр. в Україні // Провісники свободи, державності і демократії.

- Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України. – К., 2009. – С. 349–350.
3. Заява Центрального Проводу НРУ про визнання ОУН-УПА учасниками бойових дій у Другій світовій війні // Народний Рух України: ухвали, заяви, звернення за 2001–2003 роки. – К., 2003. – С. 171–172.
 4. Ухвала Центрального Проводу НРУ про участь Руху в підготовці та проведенні виборчої кампанії Президента України // Рішення керівних органів Народного Руху України (ухвали, заяви, звернення). – К., 2004. – С. 106–107.
 5. 28 листопада 2006 року Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про голодомор 1932–1933 років в Україні”, у статті 1 якого голодомор визнаний геноцидом українського народу.
 6. Кучерук М. С. Роль Народного Руху України в об’єднанні національно-демократичних сил у проведенні внутрішньої політики держави (2002–2009 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Одеса, 2013. – С. 9.
 7. Кульчицький С. В. Народження Народного Руху України // Український іст. журн. – 2010. - № 1. – С. 20.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ЯК ОБ’ЄКТ РЕПРЕСІЙ І ДИСКРИМІНАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ (1920–1980 рр.)

Заволодівши у 1920 р. силою зброї Україну більшовики негайно включили її в орбіту комуністичного проекту. Більшовицька тоталітарна система, що існувала в Україні, як і в усьому колишньому Радянському Союзі, жорстоко переслідувала будь-які відступи від єдиної марксистсько-ленінської ідеології, тим самим обстоюючи своє по-насилницькому встановлене панування над народом. Тоталітаризм є однією з форм існування авторитарної держави, що характеризується абсолютно повним контролем з боку влади над всіма сферами життя суспільства. Тоталітаризм у науковому осмисленні даної проблеми виявився невіддільним від природи соціалістичного способу виробництва. В ньому панував державнокапіталістичний спосіб матеріального виробництва, волюнтаризм в застосовуванні законів, ігнорування їх верхами чи використання в егоїстичних цілях, найжорстокіша заборона на інакомислення. Масові політичні репресії та різноманітні утиски прав і свобод, які торкнулися всіх без винятку верств населення, обірвали та скалічили життя мільйонів

громадян. Не обійшов стороною цей жаклиний смерч і долю сільських трудівників, нещадно ламаючи їх життя, практично з самого утворення радянської влади. Правда про більш як 70-літнє перебування комуністичного режиму при владі жахає цивілізований світ. Український народ у XX ст. тричі пережив страшні роки голодоморів 1921-1922, 1932-1933, 1946-1947 рр., однак другий був наймасовішим і найжорстокішим. Україна понесла неймовірні національні втрати, було знищено цілі пласти національної культури і духовності. Мета голодоморів була однозначною - знищити вільнодумство, прагнення до незалежності, встановити безмірну покірність і страх серед українців. Радянські голодомори були жаклиним нелюдським діянням компартійної верхівки, справжнім геноцидом проти селянства. На кістках мільйонів владоможці на чолі з «кормчим усіх мас» влаштували сатанинське діяство «соціалістичного будівництва» на селі.

Авторитетні українські і зарубіжні дослідники видали значну кількість праць, в яких переконливо доводять, що голодомор-геноцид 1932-1933 рр. був спеціально спланований і організований Москвою для винищення саме українського етносу, його кращого генофонду, збереженому на селі, шляхом цілковитого вилучення зерна, продуктів харчування, що позбавляло селянина будь-якої надії вижити на найродючішій території в світі. Однопартійна система функціонування органів радянської влади витворила специфічний інститут комуністичної деспотії. Номенклатура, прикриваючись принципом колегіальності, безжально і систематично тероризувала різні соціальні прошарки населення, що, на думку тодішніх владоможників, навіть своїм існуванням суперечили новій природі суспільства. Від імені диктатури пролетаріату, влада центру, а за нею слідом і владні структури на місцях застосовують диктатуру жорстокості і в абсолюті - позапprawове свавілля, що знаходилося поза законами і правом, поза межами цивілізованих форм суспільних відносин. З цією метою владою використовувалися соціальні кризи, голод, економічні деформації, антивладні вибухи різних категорій населення. Свавілья супроводжувалося жорстокістю і беззаконням, бо доступним вважалося все, що народжувалося у верхніх ешелонах влади. Протинародні акції тоталітарної держави в українському селі продовжувалися з більшою або меншою силою в усі роки радянської влади. Тоталітаризм спочатку освячувався лєнінізмом, а після смерті Лєніна - сталінським вченням, тобто сталінізмом. Після смерті Сталіна - марксизмом-лєнінізмом або, в іншій термінології, революційним вченням.

Ганєбна політика більшовицького керівництва тоталітарної держави щодо українського селянства переконливо простежується з початку 1920-х років, бо воно не вписувалося в проскрутове ложе уявлення про соціалістичне суспільство. З приходом до влади Сталіна партія фактично узурпує всю повноту влади. Він вважав своїм головним завданням

приборкання селянства як «основної сили національного руху» [1, с. 152]. З такого розуміння селянства логічно випливав взаємозв'язок національної та селянської політики радянської влади. Початком трагедії українського народу, що закінчилася штучним голодомором-геноцидом 1932-1933 рр., був так званий «рік великого перелому», як офіційно було названо в СРСР 1929-1930 господарський рік - рік примусової колективізації, ліквідації куркульства як класу, рік, коли колгоспи перестали бути кооперативними підприємствами, а їхня продукція перестала належати працюючим у них. Сталін добре розумів, що в українському селі внаслідок його авантюрної політики можливий соціальний вибух. «Повторюю, ми можемо втратити Україну» - писав він у конфіденційному листі до Л. Кагановича 11 серпня 1932 р. [2, с. 274].

Як насильницька колективізація так і голодомор 1932-1933 рр. були справжнім геноцидом проти українського селянства. Знищення мільйонів українських селян, свідомо здійснене владою Сталіна, мало вирішити кілька питань. Найважливіші з них такі: загнати всіх селян в колгоспи; отримати мільйони безкоштовних робочих рук селян для створення індустрії; примусити селян працювати за наймізернішу платню; зробити все населення покірним, щоб воно беззастережно виконувало всі розпорядження влади; налякати всіх українців так, щоб вони боялися навіть мріяти про свої національні проблеми. За цей період померло від 5 до 12 мільйонів, за різними джерелами, десь в середньому 10 мільйонів людей [3, с. 23-24]. Це означає, що було заморожено 10-25% населення. Щодня вмирало по 25 тисяч, щогодини по тисячі, щохвилини - по 17 чоловік. В роки голодомору жінки трималися до останнього, намагаючись вберегти життя своїх дітей. А коли не ставало матерів, гинули осиротілі діти. А першими вмирали чоловіки. Якби Україна не переживала голодоморів, на сьогодні нас могло б бути близько 100 мільйонів чоловік. Це, мабуть, єдиний в світі випадок штучного голодомору в мирний час. Особливо постраждали східні та південні степові райони, які згодом були заселені росіянами. Ця «міна уповільненої дії» відчувається в державі особливо тепер.

Сучасна Хмельниччина в роки другого радянського голодомору входила до складу Вінницької області. У травні 1932 р. у Вінницькій області, за неповними офіційними даними, лютий голод охопив 400 населених пунктів, де голодувало 13852 людини. А в травні 1933 р. голодомором було охоплено 38 районів, 431 сільрада, 26859 господарств, 120903 чоловік. Навіть у прикордонних районах, де були певні пільги і послаблення хлібозаготівель, зокрема у Проскурівському, голодувало населення 21 сільради з 57, в Новоушицькому - 11, Кам'янець-Подільському - 4 сільських рад [4, с. 78-84]. Вмирали цілі сім'ї, зростала дитяча безпритульність. Люди втрачали людську подобу. В період голодомору поширювалися такі аморальні явища, як масові крадіжки колективного та особистого майна громадян - худоби, зерна, по ночах з'являлись гурти

витагачів із землі картоплі, буряків, іншої рослинності. Серед них були жінки, діти, старі. У відповідь з'явилося ще ганебніше духовно-моральне явище, яке породжувало соціальну конфронтацію, міжсеме́йну та міжродову ненависть і ворожість - самосуди, які населення здійснювало над крадіями. Антилюдська політика народжувала антилюдську психологію і мораль та відповідну поведінку. Масові порушення людської психіки, доведення людей до крайніх меж, до стану дикості і повної духовно-моральної деградації ілюструються численними фактами людоджерства. До середини травня 1933 р. за досить заниженими офіційними даними було зафіксовано 71 випадок людоджерства та 9 випадків труподства переважно у східних та центральних районах Поділля, тобто на найродючіших українських землях [5,арк. 64-65].

Катастрофа штучного голодомору-геноциду 1932-1933 рр. в Україні була наслідком спеціального національно-політичного курсу Москви у відношенні України. Комуністична партія втратила моральне право керувати країною не в серпні 1991 р., а ще тоді, в 1932-1933 рр. Звичайно, вина не всіх комуністів за той злочин однакова. Організацією голодомору власного народу здійснювали задурманені компартійною ідеологією, безграмотні радянські і комсомольські активісти. Адже, згідно з переписом 1927 р., понад 90% комуністів були безграмотними, або мали тільки початкову освіту. Як справедливо зауважує сучасний український історик П. Слободянюк «чи не в цьому також криється національна трагедія геноциду, підтриманого і здійсненого невігласами власної нації, адже високоосвічена, висококультурна, високодуховна людина ніколи не підніме руку на іншу безневинну людину, не поставить себе на службу ворогові, колонізаторові, загарбникові, не буде зрадником власного народу» [6, с. 15].

Голодомор-геноцид був небачений раніше не тільки фізичний, а й духовно-релігійний, етнічний геноцид українського селянина. Знищувались не лише одноосібні господарства та заможні і середні селяни, а й руйнувались багатовікові гуманістичні традиції землеробів, знищувалися їх сім'ї, які позбавлялися будь-яких засобів до існування, насильно висилались з насиджених місць у інші регіони. Під лозунгами за колективізацію оголошувалась справжня війна релігії, яка захищала віковічні традиції та одвічний уклад селянського життя, засуджувала антилюдську політику колективізації. Були випадки, коли церква оголошувала анафему колгоспним та сільрадівським активістам. Зрозуміло, церква стояла на заваді антиукраїнізму, антинародним методам колективізації, економічному розоренню, морально-політичному цькуванню, фізичному знищенню селян, як основи економічного добробуту, духовно-культурної й етнонаціональної стабільності України. Партійне керівництво було переконане, що колективізація буксує завдяки агітації ксьондзів і куркулів. Селяни довіряли своїм духовним пастирям більше, ніж представникам владних структур, які намагалися довести їм переваги колективної праці, шкідливість релігії тощо.

Трагедія голодомору-геноциду для України мала сумні наслідки: порушено демографічний баланс української нації, бо від голоду вмирали переважно селяни-українці; голодомор-геноцид остаточно зламав опір українського селянства колгоспно-феодальній системі; ця трагедія остаточно підірвала сили українського народу в національно-визвольному русі. А якщо врахувати, що після вбивства С. Кірова в грудні 1934 р. почалися масові репресії проти інтелігенції та керівних кадрів, то стане зрозумілим, що генофонд української нації було пущено під ніж. Безпрецедентний етноцид 1932-1933 рр. зламав народ до такої міри, що будь-який спротив радянському тоталітарному режиму був унеможливлений.

Протинародні акції держави в українському селі продовжувалися і в наступні роки. Сталінська тоталітарна машина продовжувала набирати обертів. Третій «радянський голод» 1946-1947 рр., що виник внаслідок комплексу причин, зокрема, посухи, повоєнної розрухи, політики пограбування села посилив душогубний прес на селянство України. Надзвичайно важким для сільськогосподарського виробництва видався 1946 р. Неврожай у саме серце вразив більшість областей України. Критична ситуація, що склалася в сільському господарстві України, вимагала значного зменшення обов'язкових завдань щодо хлібозаготівель, які були доведені до колгоспів республіки ще навесні 1946 р. і були нереальними в обстановці, що склалася. Але сталінський уряд не хотів і слухати про це, хоча особисто М. Хрущов звертався до «батька всіх народів». План не був зменшений ні на центнер.

Хлібозаготівлі проводилися під надзвичайно жорстким контролем центральних властей. Фактично це була битва за вилучення з колгоспів та колгоспників усього вирощеного ними зерна, включаючи насіннєві фонди та зернофураж. До голів колгоспів, що намагалися утаїти хоча б невелику частку вирощеного врожаю, широко використовувалося судове переслідування. Кожний 16-й голова колгоспу України був ув'язнений. Їх дії розглядалися як саботаж, що кваліфікувалось як «зрада загальній справі колгоспу і допомога ворогу народу». Постановами партійних і державних органів секретарі райкомів партії і голови райвиконкомів прямо попереджувалися, що в разі зриву хлібозаготівель до них будуть вжиті заходи як до саботажників. В одній з обласних газет у редакційній статті суворо попереджувалося, що «партія оцінює кожного керівника, кожного комуніста по тому, як він бореться за виконання хлібозаготівель». Взимку 1947 р. голод поширився майже на всю Україну. Страшна кара 1933 р. огорнула республіку. Голодне лихо окошувалося у селах значною кількістю смертей. Непоодинокими були випадки канібалізму. Надзвичайно високим був рівень дитячої смертності, особливо серед немовлят. У 1946-1947 рр. в сільській місцевості України від голоду померли більш як 900 тисяч чоловік. А всього загинуло в повоєнний голодомор в Україні близько 1,2 мільйонів

осіб [7, с. 29]. Найбільше потерпіло від голодного лиха сільське населення південнестепових областей і частково навіть лісостепової частини України.

Надзвичайно трагічне становище села багатьох областей України державною допомогою ніяк не компенсувалося. Навпаки, владні структури робили все для того, щоб про голод не було ніякої інформації. Редакції газет і журналів мали сувору вказівку про голодуючі села і райони не повідомляти і про голод не писати взагалі. У жодній із політичних акцій - з'їздів партії, пленумів ЦК КПУ, сесій Верховної Ради - в документах даних інституцій про голод не йшлося. Звернення М. Хрущова пом'якшити становище в Україні Сталін назвав наклепницьким. Хліб з України, де люди гинули голодною смертю, експортували в сусідню Польщу. Ванда Василевська, що їздила на батьківщину, розповідала М. Хрущову, що варшав'яни незадоволені радянським урядом: він посилає їм не тільки білий, а й чорний хліб. Вони не знали, зітхала вона, що «українці, чий хліб посилають у Польщу, в цей час пухнуть з голоду і людодіють» [8, с. 3]. В цей час зерно з СРСР експортувалося також до Франції, Болгарії, Чехословаччини та інших країн в обсязі 2,5 мільйонів тонн. Хліб у країні був, голоду можна було запобігти, але політика Кремля стосовно України мала злочинний характер. Тільки навесні сорок сьомого, коли люди вже падали від вітру, було організовано громадське харчування на польових роботах. Із загального котла можна було посьорбати затірку - супу з дрібними кльощами.

На початку червня 1947 р. був прийнятий Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна». Згідно з цим указом за зрізання колосків можна було отримати від 8 до 20 років позбавлення волі. За жнивний період 1947 р. «за колоски» було засуджено 7119 чоловік. Це в основному були виснажені голодом трудівники-колгоспники та їх діти. Такими драконівськими засобами правлячий режим намагався вплинути на голодуюче селянство, яке масово виходило на поля, коли зернові викидали колоски. Наприкінці 1947 р. становище з продовольством дещо покращилось. Комуністичний тоталітарний режим став використовувати створений запас зерна, щоб раніше, ніж західні країни Європи скасувати карткову систему, продемонструвати світові переваги створеного й керованого ним «соціалізму», подати допомогу ряду європейських країн як майбутнім союзникам.

Наступ на сільських трудівників жорстокою державно-депортаційною машиною продовжувався і в подальший післявоєнний період. Нелегко жилося дітям репресованих, які також вважалися «ворогами народу». З боку радянських органів їх людська гідність принижувалась, за ними був встановлений постійний контроль. У більшості випадків дітей репресованих не приймали на навчання до середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, їх не висували на керівні посади, хоч багато з них володіли

організаторськими здібностями. В таких умовах вони змушені були залишати рідні місця і вирушити за межі України по оргнабору.

Селянство України було позбавлено права пересуватися в іншу місцевість, зокрема до міст, оскільки село було не паспортизоване, тоді як для міських жителів паспортна система була введена ще у 1932 р. Постійна прописка селян до села нагадувала закріпачення їх у колгоспи, з яких неможливо було вийти. Паспорти на селі вперше почали видавати на початку 1960-х років лише тим особам, хто поступав вчитися в середні спеціальні та вищі навчальні заклади. Фактично паспортизація села була завершена у другій половині 1960-х років. Колгоспники України, на відміну від робітників і службовців, до липня 1964 р. не забезпечувалися пенсією [9, с. 126-127].

Самовіддана праця українського селянства могла б бути ще значно ефективнішою, якби держава цю працю відповідно оцінювала. Хоч зовні держава ніби й піклувалася про людину праці. Наприклад, в 1971-1976 рр. понад 6 тисяч молодих трудівників села України були відзначені державними нагородами [10, с. 183]. Але це була лише одна сторона медалі. Протягом кількох десятиріч посилена тенденція до боротьби усього суспільства за піднесення продуктивності праці вела до зростання експлуатації трудящих. Все це призвело до того, що, наприклад, у 1980-ті роки в Україні фактично 70% заробленого трудівниками йшло в кишеню держави і тільки близько 30% - на оплату праці. Отже, соціалістична держава виявилася насправді експлуататором найширших мас трудящих. Автор повністю поділяє точку зору відомого історика-аграрника П. Панченка, що «селянство було насправді найексплуатованішою частиною населення з боку держави, перебувало у значній нерівності порівняно з іншими категоріями трудящих протягом тривалого періоду, включаючи і 80-ті роки». В 1960-1970 рр. в ланках і бригадах колгоспів і радгоспів широко застосовувалася практика оплати праці лише за загальними показниками, суцільними списками, де виводилися середні і загальні цифри. Наслідки ж індивідуальної праці кожного у такому разі не враховувалися. Цей негативний досвід іржею в'їдався в життя всього українського суспільства.

Характерною ознакою тоталітарної системи було те, що на всіх етапах свого розвитку радянське суспільство не зуміло піднятися до розуміння необхідності піклування про свого годувальника. Сільське господарство протягом багатьох десятиліть було інвестиційним донором для інших галузей народного господарства. Держава, наче липку, обдирала село, за рахунок якого здійснювалося більшість «соціалістичних перетворень». І при цьому нічого не давала взамін, крім недосконалих знарядь праці. Іншими словами, національний доход, створений працею селян, перерозподілявся на розвиток промисловості, будівництва, транспорту, хоча саме на селі найбільше відчувалося відставання у розвитку виробничої і особливо соціальної сфери. В багатьох керівників країни склався певний

стереотип мислення щодо селянина, мовляв, «він у нас загартований, невибагливий. Головне для нього - створити фронт роботи. Що ж стосується всього іншого - побуту, відпочинку, навчання, лікування, - то це не так вже й важливо, потерпить» [11, с. 14].

У радянському суспільстві на селянство дивилися по-споживацькому, як на об'єкт, який виробляв ту або іншу кількість продуктів. Усю увагу зосереджували на виробництві, а людина виявлялася на узбіччі. Вона розглядалася, як продуктивна сила особливого роду, що не вимагала турбот суспільства, навіть про її відтворення. Рівень життя і побуту українських селян значно відставав від міського, а також від ряду союзних республік колишнього Радянського Союзу. Капітальні вкладення на одного мешканця сільської місцевості були майже в 10 разів менші, ніж на одного міського жителя [12, с. 2]. В міру того, як погіршувалося економічне становище, держава дедалі активніше використовувала «ножиці цін», вистригаючи в централізовані фонди більшу частину доходів колгоспів і радгоспів. Це не давало можливості поліпшувати умови праці й культурно-побутове обслуговування трудівників села, підвищувати їх заробітки, нарощувати виробничий потенціал сільського господарства. Тому кількість бажаючих займатися сільськогосподарською працею зменшувалася. Якщо в 1960 р. сільські жителі України становили половину всього її населення, то в 1985 р. - тільки третину [13, с. 6]. За 1976-1990 рр. соціальна сфера міст України поглинула 270 мільярдів карбованців. В той же час на село направлено коштів учетверо менше.

Колгоспи і радгоспи будували на селі школи, лікарні, клуби, дороги, проводили газ. Все це робилося за рахунок коштів господарств, а значить - на гроші селянина. Колгоспи виступали своєрідними відділеннями райсоцзабезу на рівні села. Це знекровлювало колгоспну касу, стримувало подальший розвиток виробництва. В статті, надісланій з Ярмолинецького району Хмельницької області до редакції газети «Правда», говорилося: «Сьогодні сільський житель уже не той, яким був на початку вісімдесятих. Він справедливо каже: хіба я менше працюю, ніж робітник на заводі в місті? Чому ж він живе у квартирі з багатьма зручностями, має воду, газ? У нього під боком магазин, лікарня, Будинок культури, бібліотека, лазня. Він може викликати швидко медичну допомогу. А в наших селах не вулиці, а бездоріжжя. Немає водоводу, немає елементарних умов для праці та відпочинку» [14, с. 3].

Для більшості селян республіки такі елементарні зручності, як тепла вода, газова чи електроплита на кінець 1980-х років були недосяжними. Чим же були люди в селах гіршими від жителів міст? Хіба завинили селяни, які працюють по 365 днів на рік, що їх обминали міські блага? Якщо колгоспник вимушено переходив з якихось обставин працювати на промислове підприємство, колгоспний стаж для пенсії не зараховувався. Нижчим був і мінімальний розмір пенсії колгоспників. Як би тваринники не

виконували й перевиконували соціалістичні зобов'язання, а купити своїм дітям ковбаси, молока, сметани, сиру, масла не могли. А якщо вироблена їхніми руками продукція і продавалася в сільських магазинах, то в 4-5 разів дорожче, ніж в містах. До квітня 1991 р. для підтримки низьких цін на продукти харчування держава виділяла дотацію в сумі 60 мільйонів карбованців щорічно. Однак ця дотація обминала селянську кишеню. Це була політика державної дискримінації щодо цілого класу.

Близько третини населених пунктів республіки в 1989 р. не мали закладів охорони здоров'я, майже в половині з них не було шкіл, у 60% - відділків зв'язку, закладів побутового обслуговування та дошкільних, 70% - лазень. Більш як 1100 сільських населених пунктів користувалися привозною водою.

В країні, де історично склалося несправедливе ставлення до села, забезпечення належними умовами праці й побуту селян - політичне питання, яке стосується відновлення економічної і духовної рівноваги між містом і селом. За рахунок системи Держагропрому формувалося більше третини національного доходу республіки, а капітальних вкладень у галузь виділялося у 2,5 рази менше, причому питома вага державних коштів становила лише 45% проти 70% по Союзу. Більшість цих грошей використовувалася на придбання техніки, меліорацію, будівництво тваринницьких комплексів, а не на поліпшення соціальних умов життя селян. Крім того, колгоспам і радгоспам України, у порівнянні з іншими республіками, менше виділялося добрив, металопрокату, труб і будівельних матеріалів, оплата праці колгоспників і суспільні затрати на виробництво продукції були серед найнижчих. У 1980-і роки потреби колгоспів і радгоспів України в техніці і мінеральних добривах задовольнялися лише на третину [15, с. 19]. По суті, це був залишковий принцип фінансування і постачання, продрозверстковий підхід до села і сільського жителя.

Істотним механізмом збагачення держави за рахунок села було спотворення еквівалентного обміну між містом і селом. У 1960-1980 рр. відбувалося глобальне подорожчання виробництва. Промислові колективи досить успішно намагалися вирішувати питання свого добробуту за рахунок селян. Ціни на машини, добрива, будівельні матеріали, як справедливо говорили аграрники, зростали «немов на гідропоніці». Голова колгоспу «Нове життя» Славутського району Хмельницької області В. Депобре охарактеризував таке становище, як економічний рекет. «Користуючись соціальною незахищеністю селянина, - писав він, - промисловці диктують йому кабальні умови... Хіба не образливо для хлібороба, коли за кілограм молока держава платить півкарбованця, а пляшку фруктові газованої води продає тому ж селянинові за 60 копійок. Де ж тут здоровий глузд» [16, с. 2]. Для господарств придбання техніки за такими високими цінами стало розоренням. Голова колгоспу ім. Суворова Павлоградського району Дніпропетровської області Н. Писаренко заявив, що ціна на техніку «з'їдає

всі наші прибутки, які до цих пір одержували. І як не збільшуємо виробництво продукції, встигнути за зростанням цін на техніку, добрива, будівельні матеріали ніяк не можемо». В деяких господарствах підраховували, що за такі високі ціни комбайни «Ростсельмашу» не окуплять себе аж до списання. Ціни ж на сільськогосподарську продукцію в 1960-1980 рр. по суті, були символічними. Один голова колгоспу якось сумно пожартував: «Щоб купити підкову, треба продати корову».

До катастрофічного занепаду села призвело насильне укрупнення колгоспів. Якщо в 1959 р. в республіці їх налічувалося 10506, то на кінець 1979 р. вже 6963, або на 33,8% менше [17, с. 105]. Заражені гігантоманією керівні особи, приймаючи рішення про укрупнення колгоспів, людського фактору за машинами й фінансами не бачили і через те фактично відбулося не укрупнення, а роз'єднання сил. Якщо до того в селах були польові стани, ферми, кузня, стельмашня, інші виробничі підрозділи, то після укрупнення все життя в новоспечених колгоспах зосереджувалося в центральних садибах, а інші села, що стали називатися віддаленими, або бригадними, неминуче занепадали. Скажімо, у Бучацькому районі Тернопільської області, де було більше 100 сіл, в 1970-ті рр. залишилося тільки 9 колгоспів. 9 з 10 сіл були позбавлені господарського статусу. В окремих зонах України такі катаклізми потрясли цілі області, як, наприклад, Кіровоградську. Так створювали великі господарства. Вся увага приділялася тільки тому селу, де знаходилося правління колгоспу. Були такі села, де протягом 20-25 років в їх виробничий і соціальний розвиток не вкладалося жодної копійки.

Малі села потрапили до розряду неперспективних, які необхідно було ліквідувати. Це була надзвичайно шкідлива політика, за помилки в здійсненні якої ще довго буде розплачуватися наша країна. Теорія неперспективності малих сіл була злочином проти селянства. При підготовці і обґрунтуванні цього рішення виходили з того, що у віддалених поселеннях складно створити сучасні умови для життя людей, що їх важко забезпечити вчителями, лікарями, бібліотеками і клубними працівниками. Важливим аргументом було й прагнення скоротити транспортні витрати. З 32 тисяч населених пунктів України перспективними було визнано лише близько 20 тисяч.

В результаті цілі регіони обезлюдніли, немов після чуми. Як виробництву, так і повсякденному життю людей було завдано величезної шкоди. В 1960-1980 рр. з географічної карти України зникло понад 7 тисяч сіл.

Втративши можливість розпоряджатися своєю працею та її результатами, перетворившись у поденника, селянин почав уникати громадського виробництва, працювати як-небудь, найбільш підприємливі з них переселялися до міст. Молодь змушена була шукати свою «перспективу» подалі від села, з якого витікали останні краплини життя.

Трудовий потенціал села постійно зменшувався. Слід відзначити, що найбільше цей процес зачепив господарства приміських зон.

В 1960-1980 рр. сільське населення України неухильно скорочувалося. З 1959 р. по 1987 р. його чисельність знизилася на 5 мільйонів 483 тисячі чоловік [18, с. 23]. На початку 1979 р. в сільській місцевості України кількість померлих вперше перевищила кількість народжених. Депопуляція в українському селі на початок 1990 р. охопила 15 областей. Невиправдана урбанізація, нееквівалентний обмін та залишковий принцип розподілу коштів і ресурсів, тобто пряма і відверта дискримінація сільських трудівників спричинила, по суті, втечу їх мешканців до міст. Характерно, що мігрантами стали в основному люди до 40 років, тобто працездатне населення, і серед них 80% становила молодь до 29 років. У 1981-1985 рр. населення сіл України зменшувалося на 200 тисяч щороку, а в 1986-1990 рр. - на 186 тис. чол. [19, с. 2].

Саме тому, що село залишала переважно молодь, цей процес супроводжувався підвищенням частки осіб пенсійного віку, зростанням смертності сільського населення, скороченням народжуваності, зниженням питомої ваги дітей і підлітків. Зменшились абсолютні та відносні розміри населення працездатного віку, в його структурі відбулося зрушення на користь старших вікових груп. Наприклад, якщо на початок 1985 р. в республіці на 1000 чоловік сільського населення народжувалося 15,3, то на початок 1990 р. 13,3 дітей. Майже 10 тисяч сіл республіки відносилися до категорії малих, у 3 тисячах з них за 4 роки не народилося жодної дитини. Якщо міграція продовжуватиметься такими ж темпами, то до 2050 р. демографічна криза переросте в демографічну катастрофу: українське село фактично перестане існувати.

Українське селянство було також важливим резервом для освоєння сибірських просторів Росії. Наприклад, в квітні 1971 р. бюро ЦК ЛКСМУ постановило зобов'язати обкоми комсомолу республіки направити на будови країни 5 тисяч юнаків і дівчат, які працювали в колгоспах і радгоспах. На початку 1970-х років комсомол України здійснював шефство над 6 всесоюзними, 19 республіканськими, 69 обласними будовами. В першій половині 1980-х років в республіці ударними комсомольськими була оголошена 91 будова. Тоді на них було завербовано понад 100 тисяч чоловік. Посланці комсомолу України, серед яких значну частину становила сільська молодь, будували КАМАЗ, БАМ, працювали в Тюменській області, на Кансько-Ачинському паливно-енергетичному комплексі. Офіційна ідеологія подавала це як вияв патріотизму та інтернаціоналізму. А тим часом своя, рідна земля занепадала і перетворювалася в пустку. В Куликівському районі на Чернігівщині у 1970 р. з 290 випускників 10 класів залишилися працювати в колгоспах тільки 73, що в 2 рази менше ніж в 1968 р. В бригаді № 1 колгоспу ім. Калініна цього ж району в 1966-1970 рр. кількість колгоспників віком до 30 років скоротилася в 3 рази,

а їх питома вага 3 22% зменшилася до 7,7%. В 1990 р. в сільській місцевості республіки пустували 130 тисяч будинків.

Звичайно, відхід сільської молоді до міст, не тільки неминучий, але й необхідний. В цілому це об'єктивний і закономірний процес. Однак природним він був би тоді, коли б молодь «виштовхувалася» із села внаслідок широкої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, тобто, якщо б вона становила надлишки трудових ресурсів. Треба зазначити, що некерований відхід населення з села в місто - явище негативне, яке викликає нерідко руйнівні наслідки як для аграрного сектору економіки, так і для інших галузей господарства країни.

Репресії, депортації, голодомори, знищення церкви, тотальна русифікація вибили український етнос із нормального русла розвитку. Він досі не може від них оговтатися. Українське суспільство позбавлене національного хребта. Свідомі українці не становлять його основу. Пануюча культура й освіта - неукраїнська. Засоби масової інформації - неукраїнські. Найбільша Церква - неукраїнська. Вона молиться за чужий уряд, чужу державу, за перемогу чужого війська.

Верховна Рада України 28 листопада 2006 р. прийняла Закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», у якому голодомор визнано геноцидом українського народу. Сімнадцять парламентів держав світу на різних континентах вже визнали голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українського народу. Найкращою пам'яттю мільйонів невинних жертв радянських голодоморів є будівництво незалежної Української держави, яка спроможна гарантувати вільний розвиток українського народу. Найважливішим завданням для науковців-краєзнавців є глибоке дослідження проблеми радянських голодоморів у кожному населеному пункті: селі, селищі, містечку, районі, місті, вшанування пам'яті їх жертв, упорядкування могил убієнних лихоліттям, написання наукових та науково-популярних книг; створення на основі архівних документів та свідчень людей, які пережили самі чи були свідками народної трагедії експозицій в краєзнавчих музеях; використання матеріалів з історії радянських голодоморів в туристсько-екскурсійній роботі. Пам'ять про невинно убієнних хай завжди очищає й облагороджує наші душі, нашу думку, нашу свідомість.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сталин И. Марксизм и национально-колониальный вопрос. – М., 1935. – С. 152.
2. Сталин и Каганович. Переписка 1931-1936 гг. – М., 2001. – С. 274.
3. Щербак М. М. Україна в трансформаціях політики російського імпершовінізму // Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20-80-ті роки. Матер. міжнар. наук. конф. – К., 1998. – С. 23-24.

4. Завальнюк О. М. Голодомор 1932-1933 років – геноцид проти українського селянства (На матер. Поділля) // Фермерські господарства на Поділлі: історична ретроспектива і сучасний стан. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 78-84.
5. Державний архів Хмельницької області. - Ф.П - 401. - Оп. 1. - Спр. 80. - Арк. 64-65.
6. Слободянюк П. Я. Голодомор 1932-1933 років - геноцид українського народу // Голодомор 1932-1933 років в Україні: соціально - демографічні та економіко-правові аспекти. - Хмельницький, 2007. - С. 15.
7. Панченко П. П. Сторінки історії України ХХ століття. (Українське село: поступ, сподівання, тривоги). - К., 1995. - С. 29.
8. Стреляний А. Останній романтик // Радянська Україна. - 1988. - 6 жовт. – С. 3.
9. Кульчицький С. В. Спроби реформ (1956-1964) // Український іст. журн. – 1998. – № 3. – С. 126- 127.
10. Григоренко О. П. Молодь і соціально-економічні відносини на селі. - Хмельницький, 1998. - С. 183.
11. Строев Е. С. Возвращение к земле. – М., 1990. - С. 14.
12. Виступи на Пленумі ЦК Компартії України // Радянська Україна. – 1990. - 4 квіт. – С. 2.
13. Кульчицький С. В. Новітня історія України // Український іст. журн. – 1991. - № 12. - С. 6.
14. Тревога крест'янина: будет ли жить деревня? // Правда. - 1990. – 9 мая. – С. 3.
15. Панченко П. П. Деформації в розвитку українського села у 80-ті - на початку 90-х років // Український іст. журн. - 1992. - № 1. - С. 19.
16. Депобре В. Доки будемо прохачами // Радянське Поділля. - 1991. – 23 берез. – С. 2.
17. Панченко П. П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР. 1959-1980. - К., 1980. - С. 105.
18. Прибиткова І. М. Чи загрожує депопуляція українському селу? // Філософська і соціологічна думка. - 1989. - № 3. - С. 23.
19. Гринцов І. Альтернативи малим селам немає // Радянська Україна. - 1991. - 24 лип. – С. 2.

Ю. В. Гринькова,
викладач кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП

МОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.*

*Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну...
(В. Сосюра)*

Всього декілька рядків, але як глибоко вони беруть за душу, особливо у ті хвилини, коли пригадуєш, що відбувається з нашою мовою, такою мелодійною, квітуchoю, співучою, мовою, що оспівана в численних віршах та піснях. Як боляче стає, коли відчуваєш як її топчуть, знущаються над нею та викорінюють її будь-якими способами.

Щороку мовне питання постає перед нами все гостріше. Чистота української мови та її існування взагалі. Прийняття мовного закону ще більше поставило під загрозу існування нашої мови. За допомогою законів та впроваджені політики, влада прагне витіснити, а згодом знищити українську мову, а значить і український народ. Більше того, ми самі винні у тому, що літературна мова просто забувається. Учні та студенти, спілкуючись між собою, використовують російську мову, але частіше всього сленг, що утворює зовсім іншу мову – мову сучасної молоді.

Сленг – набір особливих слів або нових значень уже існуючих слів, що вживаються в різних людських об'єднаннях (професійних, громадських, вікових і інших груп). В англійській лексикографії термін «сленг» отримав масове поширення приблизно на початку XIX ст. Початкове значення цього слова залишається спірним. На вивчення сленгу вплинула англomовна культура.

Дж. Б. Гріноу і Дж. Л. Кіттрідж охарактеризували сленг наступним чином: «сленг – мова-жебрак, яка тиняється в околицях літературної мови і постійно намагається пробити собі дорогу у саме вишукане товариство». Поняття «сленг» змішується з такими поняттями як «діалектизм»,

«жаргонізм», «вульгаризм», «розмовна мова», «просторіччя». Багато слів і зворотів, що почали своє існування як сленгові, в даний час міцно увійшли в літературну мову. Прикладами в російській мові можуть бути слова «шпаргалка», «галас», «провалитися» (у значенні «азнатися невдачі»).

На відміну від просторічних виразів, сленг активно використовують у своїй мові і освічені люди, представники певної вікової чи професійної групи (наприклад, ЗІ в комп'ютерному сленгу). Часто цим і підкреслюється приналежність до певної групи людей [7].

За функціональним застосуванню до сленгу примикають контрольовані мови, зокрема спрощені технічні мови, проте, на відміну від них, сленг зазвичай не передбачає суворої формальної регламентації і відображає живий розвиток розмовної мови. Саме через активне використання сленгу як у віртуальному світі, так і в житті, учнівська та студентська молодь поступово забуває про красу нашої мови, про нашу культуру, не береже те, за що боролися наші предки, «забруднює» мову, проте, це не єдина мовна проблема сучасності.

Ще одна мовна проблема сучасності – це перехід великої частини населення на російську мову. Постійно перебуваючи під впливом російськомовних людей, ми забуваємо про те, що ми українці, про нашу неповторність, про те, як важко наші прабатьки добивались визнання української мови і підлаштовуємось під когось. Це підлаштування під росіян призвело до виникнення в Україні українсько-російського суржика – змішування двох мов. Та й це ще не найгірше. Найгірше те, що учні та студенти, навіть спілкуючись українською мовою, так її перекирують, що її просто неможливо розібрати. Їхні численні скорочення та сленг просто руйнують нормальне спілкування. Постійно проводячи час у соціальних мережах, вони створили не лише свій світ, але й мову, яку нам важко зрозуміти та сприйняти, причому цей сленг виходить за рамки віртуального життя і несвідомо переноситься на реальне життя. Спілкуючись між собою у такому форматі, вони і не згадують про справжню мову. Батьки учнів, які постійно спілкуються в інтернет-середовищі, почали розповідати про те, що словниковий запас їх дітей збіднюється при такій комунікації. Вони спілкуються так, як їм це зручно і як у них прийнято, не бажаючи відрізнятись від своїх однолітків, щоб не бути «білою вороною».

На вулицях нашого міста, дуже рідко можна зустріти дорослу людину, яка говорить чистою українською мовою, що вже говорити про учнівську та студентську молодь. А що буде з нашою мовою через десять або двадцять років? Чи почуємо ми її взагалі? Боляче дивитись, як те, за що боролися наші предки, просто руйнується на очах. Ми забуваємо нашу мову, втрачаємо її красу, через те, що з кожним роком усе більше використовуємо слів запозичених у інших народів, руйнуємо її за допомогою суржиків та сленгу.

Сучасна українська літературна мова не поступається своїми функціональними можливостями жодній із найбагатших і найрозвиненіших мов світу. У її лексичному запасі близько чотирьох мільйонів слів. То що ж нас стримує? Що змушує нас забувати про рідну мову? Основне наше завдання – зберегти мову, а найголовнішим завданням молодого покоління є дбайливе ставлення до рідної мови. Завдання для батьків ж постає у тому, щоб не допустити спілкування дитини за допомогою сленгу, пояснювати дитині, як потрібно спілкуватись. В школі можна провести декілька профілактичних занять з ігровими методиками, де можна яскраво показати вплив сленгу на мову їх однолітків, запропонувати створити тлумачний словник сленгової мови, дати спробувати кожному учню добрати слова синоніми до сленгових виразів, можна розіграти маленьку виставу з використанням сленгової мови старшими людьми, для того, щоб продемонструвати те, як це виглядає зі сторони та ін.. Діти і батьки не повинні байдуже відноситися до того, як висловлюють свої думки, бо ми українці і маємо почуття власної гідності. Бережіть мову! Не стане мови, не стане нас!

Список використаних джерел та літератури:

1. Пор. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку. // Другий Міжнар. конгрес українців (22–28 серп. 1993 р.). - Львів. – С. 7-12.
2. Тараненко О. Українська мова наприкінці XX століття: старі проблеми і нові перспективи // [Електронний ресурс] / Режим доступу : Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, - 35. SOW. – Warszawa, 1999. – S.274-290.
3. Яворська Г. М. Перспективна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О.Потебні. – К., 2000.
4. Сопоставительное исследование русского и украинского языков, лексика и фразеология. (Синхронический и диахронический аспект). – К. : Наукова думка, 1991.
5. Гнаткевич Ю. У генах рідне слово озоветься // Слово Просвіти, 1998. – С. 6.
6. Вакуленко М. Проблеми впровадження української латиниці // Урядовий кур'єр. – С. 18.
7. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/>

СПЕЦОПЕРАЦІЯ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Держави, які в різний час контролювали наші етнічні землі, намагалися зруйнувати мовно-культурну ідентичність українців, бо розглядали їхнє бажання послуговуватись власною мовою, зберігати свою культурну спадщину та національні традиції як вияв прагнення до національної окремішності й незалежного державного буття. Особливо масштабну війну проти української мови здійснювала Російська імперія в обох своїх іпостасях – самодержавній і комуністичній – під гаслами боротьби з «малоросійським сепаратизмом» та «буржуазним націоналізмом». У царській Росії наступ на українську мову сягнув апогею наприкінці XIX – на початку XX ст., коли очолюваний Петром Столипіним уряд цілеспрямовано реалізовував проект «великої/триєдиної російської нації в складі великоросів, малоросів і білорусів». Звідси тотальна заборона використання української в усіх найважливіших сферах суспільного життя й заперечення права українців на будь-яку національну автономію навіть у складі Російської імперії. Розпад останньої в 1917 р. пригальмував, але не зупинив зросійщення України. Після офіційного засудження більшовицькою Росією національного гноблення інших народів та короткочасного періоду «українізації» комуністичний режим Радянського Союзу на початку 1930-х років відновив імперську асиміляційну політику. Відтоді війну проти української мови й культури вели інтенсивніше, планомірніше, систематичніше й у незрівнянно ширших масштабах. У роки, що передували розпаду СРСР, вона відбувалась у межах проекту створення «великого/багатонаціонального радянського народу». Ідеологія цього задуму, що був не чим іншим як модифікованою версією проекту «великої/триєдиної російської нації», ґрунтувалась на волюнтаристській теорії злиття всіх народів СРСР у нову єдину російськомовну соціальну спільноту [1, с. 14].

Керований і примусово здійснюваний комуністичним режимом асиміляційний процес в історично короткий термін забезпечив тотальне домінування російської мови у національних республіках, українську було швидко витіснено з багатьох важливих сфер суспільного життя, насамперед освіти. Внаслідок цього наприкінці минулого століття наша нація опинилась перед реальною загрозою втрати ідентичності, а отже, зникнення з історичної арени. Відвернути загрозу могли тільки протидія русифікаторській політиці комуністичного режиму та створення незалежної української національної держави [2, с. 124].

Усвідомлення представниками провідної верстви нації та активною частиною суспільства згубних наслідків антиукраїнської мовної політики КПРС дало поштовх до згуртування наприкінці 1980-х років національно-патріотичних сил. Під потужним тиском громадськості Верховна Рада УРСР 28 жовтня 1989 року ухвалила Закон «Про мови в Українській РСР», відповідно до якого українській було надано статус державної. У преамбулі цього документа зазначено: «Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу. Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності».

Ухвалення закону, у виробленні та обговоренні якого брали участь не лише експерти, а й широкі верстви суспільства, стало надзвичайно важливим етапом у зупиненні процесу інтенсивної русифікації України, орієнтиром у боротьбі за відновлення незалежної державності, створення правових, політичних та ідеологічних умов для національного відродження.

Після проголошення Акту незалежності 24 серпня 1991 року позиція Москви щодо України порівняно з історичним минулим принципових змін не зазнала.

Більшість політичної еліти і звичайних громадян Російської Федерації свято переконані, що Україна є частиною Росії й винна в розпаді СРСР та інших її негараздах; незалежна державність України є геополітичною аномалією і становить стратегічну загрозу для Росії; возз'єднання росіян і українців в єдиній державі май завершитися створенням потужного надетносу з однією (звичайно ж, російською) мовою, церквою і культурою; Росія без України є геополітично незавершеною і не може відродитись як світова наддержавка.

У прагненні до імперського реваншу кремлівське керівництво намагається реалізувати проект під назвою «Русскій мір», який у концептуальному плані є пристосованою до сучасних реалій версією староімперського – «великої/триєдиної російської нації». У ньому немає місця ні українській нації, ні Україні як незалежній державі. Спільним для обох проектів є те, що головним засобом їх реалізації виступає війна проти української мови. А відмінність полягає в тому, що царський уряд вів цю війну відкрито заради збереження і зміцнення імперії, а нині влада РФ діє в режимі спецоперації заради створення й розбудови її новітнього аналога [3].

Проект «Русскій мір», складником якого є концепція «російської/російськомовної України», має слугувати легальним прикриттям цієї спецоперації. Її виконують, залучаючи представників вітчизняного владного істеблішменту й активістів проросійських громадських організацій в Україні. Мета її в нав'язуванні нашій країні такого мовного порядку, який консервував би результати тривалої політики примусової русифікації українців, забезпечував її відновлення, продовження та посилення і сприяв

поступовому перетворенню суверенної національної держави на тотально зросійшену губернію неоімперії. Ключовим гаслом цієї спецоперації є, систематично озвучувана офіційними та неофіційними речниками РФ іще від початку 1990-х років, вимога надання російській мові в Україні статусу другої державної, а головним об'єктом – система української освіти [4].

Із промовистою відвертістю суть проекту «Русській мір» озвучила в жовтні 2000 р. Людмила Путіна, на той час дружина президента РФ, у виступі на Всеросійській конференції «Російська мова на рубежі тисячоліть», закликаючи до розширення ареалу застосування цієї мови. Вона проголосила: «Межі російської мови – це межі Росії». Сформульована нею теза є не чим іншим, як відтворенням концепції природних мовних кордонів, яку в минулому сильні держави континентальної Європи, зокрема гітлерівська Німеччина, використовували для обґрунтування територіальної експансії проти сусідніх країн, посиляючись на наявність там мовно спорідненого населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Василенко В. Генеза і мета спецоперації // Український тиждень. – 2013. – № 23. – С. 14-15.
2. Березовенко А. Посттоталітарна динаміка і перспективи української мови // Про український правопис і проблеми мови. – Нью-Йорк-Львів, 1997. – С. 124.
3. Романів О. Мовне відродження чи прикінцеві стадії етноциду? // Урок української. – 2004. – № 7.
4. Ткаченко О. Чи можуть бути в Україні дві загальнодержавні мови? // Літературна Україна. – 1999. – 25 лют.

Любов СЕРДУНИЧ,

член НСКУ, НСЖУ,

(смт Стара Синява, Хмельниччина)

МАТИМЕМО ВЛАСНУ ГІДНІСТЬ – МАТИМЕМО РІДНУ МОВУ

Українська нація – самодостатня: у нас є все своє, ми маємо чим пишатися. Проте ще так часто ми бездумно поклоняємось перед чужим. Але воно, те заморське, не завжди краще і не потрібне нам, нації, народженій і витвореній в інших умовах. Причина, мабуть, у тому, що немає у нас одного: гідности (власної й національної). А тим часом інші народи мають у своїй основі культуру, яка прийшла саме від нашого народу. Ми дали початок багатьом мовам. Це тому, що українська мова – космічна, як зазначив П. Мовчан. Можна пишатися навіть словом, яким нас ображають: «хохол». Хай пініться чужа заздрість і ненависть, а ми – таки діти неба. Та й

московини самі так нас називають, вважаючи, що тим нас ображають. А насправді ж «хохол» – у перекладі «син неба» (етнонім *хохол* у тюрських мовах визначається як *небо* (*кок*) і *син* (*огул, оол*). Ось так!

Щодо Дня української писемности і мови, який відзначається 9 листопада, то сталося, як завжди: чули дзвін, а не знаємо, де він. Це я про часи кучмізму, коли цей день був оголошено як свято. Але не все так однозначно. Бо день українського письма прив'язали до чорноризника Нестора з плем'я Яфетового, неукраїнського, хоча давнє письмо (пракрит) насправді було винайдене нашими предками ще за 10 – 12 тисячоліть до Нестора. Про це дослідив у своїй книзі «Пантеон і слава України-Руси» наш краєнин Л. Нечипоренко. Однак і це, й усі інші наші свята вкрали (спотворивши) не без допомоги нашої письменницької братії [1, с. 186]. Хто шукає, той знайде не одне підтвердження цьому.

Але яка ж сумна хронологія заборон українського слова! Скільки наша мова зазнала утисків, принижень, указів і циркулярів! Як справедливо зауважила мовознавець Л. Масенко, «у нас склалася парадоксальна ситуація, коли державна мова і створена нею багата культура з давньою традицією загнана в меншинне гетто» [2, с. 9].

За кучкізму на українських продакшн-студіях існували неписані «таємні протоколи», в яких зазначено вимогу Москви, чого в сценаріях не повинно бути: «Ніколи не можуть звучати слова *Київ, Україна, українець* (а *хохол* – можна, навіть вітається), тобто жодних слів, які позначають українську державність». І під двоголовим орлом – не лише українське кіно. Проте, на щастя, українська мова, попри всі злигодні долі: перешкоди, цькування, заборони – зберегла і себе, і свого творця: український нарід. Про її красу, милозвучність, багатство чимало слів сказали й українці, й неукраїнці. Московинський дослідник Р. Подольний стверджує, що той, хто володіє українською, володіє ключем не лише до мов сучасного слов'янського погніздов'я, а й до мов давніх і забутих. Бо наша мова дала початок усім індо-європейським мовам, є однією з найстарших мов світу і однією з найкращих мов світу (зі французькою й італійською). Це визнали 1928 року і 1936 р. Міжнародні конкурси мов, коли українська посіла 2-е і 3-є місця серед 6-и тисяч мов. Тож пишаймося: наша мова – найбагатша, наймилозвучніша, найкрасивіша! Це доводить і твір, де всі слова (а їх – понад 1500) починаються лише однією буквою: «...*Зачекай, золота землице! Завесніс – зареве Запоріжжя. Зійде зоря-зоряниця! Засяє знову! Зникнуть зрештою заборони, забудуться. Зазнали збиткувань, зла, збитків, заснули, зате збудимося! Західні землі з запорізькими з'єднаються! Земле згорьована, зажди! Зоремо, засіємо зерном, закосичимо. Заврунеться зело. Загоїмо зранені землі зелом-запалоччю, заспіваємо заздравиці! Здатися – значить зникнути, забаритися – згинутися. Зберемося, зборемося зі злом засилля. Завесніс, заяріє знову земля запорізька, заспіває західноукраїнська. Збудеться злука! Засудимо земними – запорізькими! – законами заподіяні*

зайдами злочинства! Завадимо забуттю, зродимо заклади знань, золотом запишемо знатних земляків, знаних зодчих, знахарів, зелейників, злотників, звеличимо зухів, звитяжців – заборонених, загиблих, засибірених, зацькованих, забутих. Закінчиться зловісне змосковищення! Зазоріє! Заради завтрашнього – зарадимо! Зайдам – зась!!!» (уривок) [3, с. 50]. Мабуть, наша мова мала найбільше українських ознак наприкінці 1920-их років, позаяк саме тоді наша мова за свою красу виборола почесні місця. Тож і доречно повернутися до тих висот її милозвучності, якими милувався світ і Міжнародне мовне журі.

Про нашу першість є пребагато доведень. Дослідник Л. Шульман пише: *«Насправді кількість слів в українській мові набагато більша, ніж у російській»*. Цей несподіваний факт учений відкрив шляхом порівняння обсягів двох комп'ютерних словників. Об'єм російського словника – 669 тисяч байтів. Об'єм же українського словника – 2 млн 645 тис. байтів. Отже, українських слів у 4 рази більше. То чия мова багатша? А якщо врахувати, що українські слова в середньому коротші від московинських, то, зазначає Л. Шульман, *«українська мова має у 5 разів більше слів, ніж російська, так само синонімічний ряд української мови у 5 разів довший від російської»* [4, с. 3]. Тож маємо по праву чим пишатись і що шанувати! Цікаві його висновки і про те, чому кожен українець без жодних проблем може спілкуватись і українською, і московинською, а для москвина оволодіти українською мовою, яка в 5 разів складніша, є справжньою проблемою. Хтось каже, що українська мова важка для вивчення. Це, звісно, ті, хто не хоче або не тямить вивчити її. Однак він не відає, не прагне і вперто не хоче знати, що праукраїнська мова (пракрит) народила всі індоєвропейські мови. Вона – одна з найстарших мов світу. Але аж ніяк не важка, а цікава, багата і неповторна. Та хоч би як там було, рідна мова не буває ні важкою, ні складною. Вона – наймиліша, бо материнська; вона – найкраща, бо рідна. Чужу мову можна вивчити за рік, а рідну вивчають усе життя. Втім, за рік можна вивчити і рідну мову, проте лише поверхово, а все життя можна вивчати не лише українську. Крім того, наша мова – чи не найоригінальніша, позаяк має таку родзинку, якою не похвалиться жоден нарід. Україна – єдина у світі країна з Державним Гербом ув абетці! «На жаль, українська мова ще й досі ходить у свитині універсального пошиву, хоча є наступницею мови і писемності Київської Руси, – зазначає В. Чебаник, – наша мова володіє багатою традицією первозданного кириличного письма, яке існує тільки в пам'ятках культових канонічних творів православ'я. Розвиток кириличного шрифту був зупинений реформою Петра I у 1710 р. Нині для створення української абетки необхідно повернути кириличний шрифт разом із його давніми ознаками, надати йому форми сучасної європейської пластики з характерною для української мови мелодикою» [5]. Україна – суверенна держава, проте не має власної абетки. Ні, «не має» – не точно сказано, бо має-таки, проте досі

не послуговується нею. І це – незважаючи на те, що територіально і духовно вона є спадкоємицею Київської Русі, звідки і походить наш державний герб. У кириличному шрифті, який пропонує графік В. Чебанік, літера «Щ» нагадує наш Державний Герб – Триглав. Але, на жаль, поки що наша абетка є надто уподібненою, графічно ідентичною з т. зв. російською. А щоб побачити мову у всій її неповторності, несхожості на інші слов'янські мови, необхідно створити власний національний шрифт, бо щось-таки мусить стати образом мови і нашою силою – силою України у світі. Адже міцним нарід є тоді, коли все в нього у гармонії: економіка, військо і слово, яке теж є зброєю. Безперечно, кожний маленький українець, вивчаючи рідну абетку, змалку пишатиметься таким фактом, що в абетці його народу – зображення Державного Герба, Триглава. Це ще й виховання національної гідності і патріотизму, яких нам так бракує. Місію відродження української мови мусить узяти на себе патріотична інтелігенція, до якої повинне відносити себе і студентство, й журналісти, і педагоги, і культпрацівники. Ми повинні передусім самі добре знати історію, звичаї, уподобання свого народу, його стосунки з іншими народами світу. Знати і любити українську мову, говорити нею так, аби всім захотілося навчитися нашої мови й користуватися її скарбами. З рідною мовою залишимося неповторними українськими особистостями – і світ шануватиме й нашу мову, і нас.

Якщо українську вивчають у Канаді і США, в Австралії і Британії, Польщі й Угорщині, то кажемо ствердно: наш нарід є, квітує наша мова! Однак, шановні країни, різними бувають оті студіювання. Маю копію листа до моєї колишньої колеги від її доньки, яка стажувалась у США. В ньому вона пише про неймовірні речі:

Тут, у США, з нами був і російський доцент, який розповів американським студентам, що історія Київської Русі – це історія Росії, а всі Київські князі – це російські князі. Тож я вирішила розповісти про виникнення рос.-ї мови і російського етносу взагалі як такого. Почала від 7-го сторіччя, із князя В'ятка, який прийшов з Польщі на північ від Русі і змішався з угро-фінами. Розказала про нищення Новгородської республіки, про те, як монголо-татари, знищивши К. Русь, у Московії змішалися з тамтешніми мешканцями; розповіла про Геродотову Мельпомену, де йдеться, які племена жили на північний схід від Русі (самопожирачі); розказала про відсотки фінських слів у т. зв. рос. мові, про те, як Петро I украв у Русі назву для Московії та для її мови, а Заходу заплатив золотом, аби перейменовували Московію на Росію на всіх мапах і в документах, розповіла про Валувєвський циркуляр та інші заборони укр. мови, про експансію рос. мови і т.д.. Студенти слухали з відкритими ротами і тільки встигали записувати. Верх неймовірного був, коли один юнак сказав, що він любить російську л-ру 18-го ст., а саме – Г.Сковороду. Я в перші секунди аж роззубилась. А коли пояснила, що Сковорода не рос. письменник, а укр.-й поет і філософ, то він сказав, що щось таке чув. Один московин у лекції

заявив: *«Гоголь был русским писателем в крови, русская кровь писателя заставляла его писать так. Гоголь творил благодаря кровному родству с русским народом»*. Тільки тепер, в Америці, я зрозуміла, що проблема між українцями і росіянами справді є і дуже велика. Дивує одне – як за віки ми ще є...» [6].

Зберігаю цей лист як документ, читаючи який, щоразу жахаюся... Невже після цього хтось ще посміє твердити, що мовна проблема надумана, що українські націоналісти шукають гострих кутів у стосунках із Москвою?! Дбаймо про нашу мову – «диво калинове»! А кожен, хто любить українську мову, повинен пам'ятати слова Т.Шевченка, аби чужому навчатись і ніколи не цуратися свого, дбати про розвиток і чистоту рідної мови, примножувати її багатства. Думаймо, читаймо, міркуймо і свого не цураймось! Бо нам є чим пишатись, є що берегти від заздрісного й недремного ока, є що шанувати і передавати прийдешнім поколінням українців.

Наша дружба з москвинським народом повинна будуватися на рівноправності, для цього потрібен українсько-російський паритет, який включає і таке: 1) українська мова повинна панувати в Україні так само, як російська в Росії; 2) українці в Росії повинні мати такі ж мовні й інші національні права, як росіяни в Україні; 3) в інших країнах українська мова має бути поширеною не менше від російської. В реальності паритет страшенно порушений на шкоду Україні, тому всякі дії, спрямовані на збільшення української мови і зменшення російської, є дуже бажаними і не можуть засуджуватись, бо наближають наші народи до високої мети – українсько-російського паритету.

Ще 1836 р. М. Шашкевич видав полемічний трактат «Азбука і abecadlo (абецадло)», спрямований проти спроб австрійської влади перевести українську мову на латинський алфавіт. Зокрема, й цією «брошурою», як її назвала «Укр. Рад. Енцикл-я» [7, с. 374], вдалось-таки відстояти українську абетку і правопис. *«Велика його заслуга – у боротьбі за українську абетку: щоб була не абецинка (латинка)»*, – відзначив І. Калинець [8].

Все – від нашої гідності! Видатна українська художниця Ганна Собачко-Шостак, яка в Черкізовому під Москвою 30 років розмовляла лише українською! Маймо ж і ми таку гідність! Як сказав у моїй авторській радіопередачі письменник В. Матеуш, «не дозволяймо сміятися з нашого Гімну! Нарід, який поважає себе, не скаже: «ще не вмерла, напр., Польща чи Канада». А в нас дехто так співає, перекутивши слова в тексті Головної Пісні України. Але ж правильною є фраза «Ще не вмерла України ні слава, ні воля». Ну, а по-друге, навіть у помилковому варіанті нема приводу для сміху, бо це ж трагедія, коли вмирають народи і нації. Тим, хто над цим сміється, можна сказати, що той, хто сміється з трагедії, є не лише дурнем, а й непорядною людиною. А це – гірше» [9]. До речі, маємо власне українське слово на означення Головної Пісні України – *Славень*. Як греки нав'язали

світові своє слово *гiмн*, так і ми можемо популяризувати наше слово Славень, краще від чужого.

Дуже важливо захищати інтереси того народу, мовою якого пишеш. Закономірно писати своєю рідною мовою, а також мовою свого народу, тобто українською, якщо навіть ти поляк чи росіянин, а живеш в Україні. Буває, що поет пише мовою іншого народу. «Це дуже почесно: перейти від народу благополучного до народу страждаючого. А ось перехід протилежний, від страждаючого до благополучного, не є гідним. І такий перехід – це пристосуванство і користолюбство, шукання легких шляхів самовираження або легкого хліба і почестей» [10].

Утвердженню української мови перешкоджає і цитатний суржик. При цитуванні іншомовна фраза повинна супроводжуватися перекладом. Цитувати лише мовою оригіналу допустимо, якщо ця мова не загрозлива для нас. Напр., білоруська не загрожує нам нічим. Загрозливою є та мова, яка витісняє мову корінного населення. Такою буває мова метрополії, нинішньої чи колишньої, її називають окупаційною; мова великого світового хижака для нас теж загрозлива. Отже, цитатний суржик – це явище, при якому цитата загрозливою мовою вводиться в текст без перекладу. Тому для нас особливо небажані російськомовні цитати без перекладу, бо багато читачів і слухачів не встигають у думці перекласти їх і включити в систему українськомовного мислення. Тому їхнє мислення стає не чистим. Цитатний суржик – це джерело розмовного і письмового суржику. Ще більшим джерелом суржику для українців є стовідсоткові російськомовні тексти. І їх треба подавати разом із перекладом, як і тексти з будь-яких інших мов, саме задля уникнення суржику. «Моя вчителька Дарія Василівна викладала російську мову по-українському! Вона, будучи авторитетною, могла собі дозволити такий відступ від методики» [11].

П. Куліш був просвітитником ще задовго до створення Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Його стараннями було відкрито філію «Просвіти» в Тернополі, аби при підготовці роману «Чорна рада» до друку *«попереправляти усі глаголи на -ти, а не ть»*.

Байдужість влади до корінної мови – це також перешкода для розвитку цієї мови. Врешті-решт, виникає питання: у якій країні ми живемо?! І коли ж закінчиться наш безкінечний терпець, який так люблять випробовувати наші недруги і який так уміємо демонструвати ми самі? Не терпець потрібно демонструвати, а нетерпимість до різноманітних проявів неповаги до української мови. Давно потрібно змінити закони, які не сприяють доступу до влади патріотів, які б розбудовували власну українську державу, де ми зможемо вільно розмовляти рідною мовою, а всі інші нації, які бажають жити в Україні, хай пристосовуються до її законів і правил, хай вивчають мову корінного населення, аби жити тут повноцінно. А якщо не хочуть, то нехай не встановлюють на чужій землі своїх правил.

Досі достеменно не відомо, коли ж витворилась українська писемність. Науковці твердять, що українська виділилася безпосередньо з праслов'янської мови у період від 6-ого – 7-ого сторіччя до 11-ого. Велесова книга була написана на дерев'яних дощечках ще у 5 – 9-ому сторіччі волхвами Русколані і древнього Новгороду. Є багато аргументів на користь того, що писемність на Русі існувала задовго до прийняття християнства. У поселеннях черняхівської культури на Дніпрі (а це III – V вік н. е.) знаходять рунічні написи. У древній Хозарії користувалися «руським письмом». Знаменитий Кирило, брат Мефодія, у 860 р. в Криму бачив книги «роусьскими письмены писано». Тож наші давні предки створили свою грамоту. Древні слов'яноруси активно спілкувалися з германськими племенами, які користувалися рунікою, з тюрко-монгольськими народами з такою ж писемністю. Отже, маємо все більше і більше доказів того, що «Велесова книга» могла бути написана саме такою мовою і переписана пізніше на дерев'яні таблички. Тож можемо стверджувати, що писемність в Україні існувала ще до створення «ВК», себто ще до запровадження тут християнства. А тому версія, що, мовляв, найдавніша згадка про «руську» (тобто українську) мову на території сучасної України датована 858 роком, є уже застарілою.

Тож спочатку було Слово. *«І Слово було Богом»*. Ось як люди ставилися до Слова: як до Бога. Слово було о-бож-ню-ва-ним. Не оскверняли ні Слова, ні Словом. Ще 1654 р. сирійський мандрівник Павло Алеппський писав: «По всій Козацькій землі всі люди, навіть жінки, уміють читати» [12, с. 82]. З часом і з розвитком мови й писемности змінювалось і ставлення до Слова.

У нас досі немає закону про мову, а користуємося угодницько-половинчастим «Законом про мови в Українській РСР» зразка 1989 р., який захищає лише одну меншість, а не корінну більшість і не інші меншини. Українофоби різних мастей намагаються виправдати свою політику щодо української мови, посилаючись на Хартію європейських мов, яка гарантує вільний розвиток мов нацменшин. Але при цьому замовчують, що цим документом гарантується підтримка насамперед вимираючих мов, напр., мови курдів, басків, і то лише за умови, якщо це не шкодить мові державній. А що загрожує російській мові? Кожна країна, яка поважає себе, спрямовує зусилля на захист мови свого народу, бо чия мова – того й держава. Напр., французьку мову захищають 11 статей конституції. Українську мову – одна-єдина стаття, та й та – під знаком запитання. Натомість ВРода прийняла закон *«Про засади державної мовної політики»*, щодо якого Венеціанська комісія дала немало суттєвих зауважень про порушення у низці його статей конституційних прав державної мови. І твориться це не лише через імперські апетити, а й з мовчазної згоди наших громадян, які серед проблем першочергових мовні проблеми ставлять аж на 18-е місце. Що ж, для життя, мабуть, таки байдуже, якою мовою говориш – недолугим суржилом чи

мовою сусіда, якщо під «життям» розуміти дві потреби: їсти і плодитись. Але чи досить цього, аби претендувати на ім'я людини? Згадаймо: «поділяй і владаруй!»... Як тільки відшуміла велика футбольна феєрія, яка всьому світові показала не лише доброзичливість українців, але і єднання заходу й сходу України в єдиному патріотичному пориві, з єдиною національною символікою, буквально після цього торжества, 3 липня, ВР ухвалила в цілому (без розгляду поправок!) закон, який знову розвів українців по різні боки барикад. Хтось добре розуміє, що найлегше панувати в середовищі, де громадяни розсварені. Тому перед кожними виборами розмахують «мовною картою». Та цього разу на неї ще й зроблена велика ставка. І хоча, якщо вірити даним Центру соціологічних Розумкова, мовне питання хвилює всього 1,5% наших громадян, та збурення в суспільстві досягнуто. Адже питання мови – це не лише суспільна і лінгвістична проблема, а й глибоко інтимна сфера, бо стосується насамперед духовності, бо мова – це інтелектуальний і моральний портрет як нації, так і окремої людини. Не будьмо осторонь, коли відбуваються події, які уможливають нищення мови титульної нації і тим несуть пряму загрозу існуванню України.

Якщо хтось іще сумнівається у важливості мовного питання, нагадую, що розумні політики саме з відродження мови починали відродження своїх держав. Створення Ізраїлю почалося насамперед з реанімації давно забутого івриту – мови, якою вже не говорив ніхто понад 2 тис. років. Невже в єврейських громадах компактно не проживало 10% російськомовних чи англійськомовних євреїв? Мабуть, набиралось і більше 50%. Однак, прагнучи створити власну державу, вони наполегливо відродили і власну мову. Подібну ситуацію пережили й чехи після визволення з-під 300-річного німецького гніту. І ніхто не нарікав, що, мовляв, «так склалось історично». Коли так мовлять, то хочеться запитати: «Якщо в незрячих батьків народилися зрячі діти, то їм теж треба виколоти очі, бо «так склалось»?». У сучасному глобалізованому світі немає країн, де б не було національних меншин. Але саме єдина державна мова є цементуючим стрижнем багатонаціональних держав (як Великобританія, США, Франція). Та й сама Росія, яка має у своєму складі понад сотню іншомовних націй і народностей, давно ухвалила Закон «О государственном языке РФ». Щодо України сусід веде політику подвійних стандартів, висловлюючи «беспокойство» станом російської мови в Україні, а намагання українців утвердити українську сприймає як образу. Згадаймо хоча б таку органічну спробу кол. міністра закордонних справ В. Огризка говорити мовою держави, яку представляє, і яке обурення це викликало в російських високопоставлених чиновників. Не кажучи вже про право на рідну мову 8-мільйонної громади українців у Росії, хоча б у місцях компактного їх проживання по сургутях, уренгоях, на Далекому Сході, де немало таких, які не хочуть, аби повністю зросійшувалися їхні діти, але під шаленим тиском відмовилися від задуми організувати недільну школу за власні кошти. Ми ж за власні кошти (кошти

держави, платниками податків якої ми є) навчаємо мільйони українців у російських школах, бо, як дехто каже, «так склалось історично». Та ще й додають, що двомовність – у наших генах. Хоча кожна освічена людина добре знає, звідки ця двомовність узялася: після Переяславської з«ради» 1654 р., коли українська мова втратила умови для свого розвитку. Мало того, вона була дискримінованою і забороненою циркуляром Валувєва й Емським указом, який діяв до 1905 р. Адже, за словами царських чиновників, *«ничто так не соединяет побежденные народы с победителями, как язык»*. А ще ж у радянські часи виморений голодом південь і схід України заселили курськими, брянськими, рязанськими людьми, які перемішалися з поріділим корінним населенням – українцями. Отак і з'явилися джерела двомовності в Україні.

Послуговуюсь інтерв'ю з Л. Ярохно, учителькою української мови зі Старокостянтинова, для радіопередачі, яка так і не прозвучала в етері 12 липня 2012 р., саме на тлі подій, які відбувалися торік в Україні з приводу закону «Про засади державної мовної політики». І цей факт теж засвідчує стан і ставлення до української мови, якщо її, передачу з такою темою, м'яко заборонили до етеру. «Дехто дурить нас казками про те, що народ добровільно відмовляється від своєї державної мови, що люд охоче виїздить, бо, мовляв, некомфортно тут живеться через проблеми мовні. Так, некомфортно багатьом, але через безробіття, корупцію, безправ'я. Саме тому молодь хоче виїхати, бо не бажає жити у бандитській державі, а не через мовні проблеми. Нас намагаються дурити, що прийнятий на догоду Москві закон дасть нам дешевий газ і благо. Невже вас не навчили Харківські угоди і ви не бачите, що скільки не годитимете Москві, ви ніколи їй не догодите, бо вона хоче, щоб нас просто не було?! І пам'ятаймо: *«Нарід, який не має честі, не матиме і хліба»*. Це вислів всесвітньовідомого економіста Джона Рікардо» [13]. Але натхненні творці вищезгаданого закону, намагаючись ввести нас в оману, прикриваються положеннями Європейської Хартії регіональних і міноритарних мов, яку самі довільно інтерпретують. Адже Хартія жодним чином не зобов'язує і не уповноважує державу запроваджувати офіційний правовий статус для тієї чи іншої мови, тим паче, коли це шкодить мові державній. Отож ситуацію, яка склалася, важко назвати здоровою. Тому для оздоровлення українського державного організму потрібна денонсація (відмова) цього ганебного закону і серйозна підтримка мови титульної нації самою нацією, зокрема, проявом своєї національної гідності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нечипоренко Л. «Пантеон і слава України-Руси». – Тернопіль : Вид-во «Підручники і посібники», 2006.
2. «Слово Просвіти». – № 6, 12. – 18 лют. 2009.

3. Сердунич Л. «Зайдам – зась!», «Розмай» (Альманах) / Ред.-упоряд. Л. Сердунич. – Хмельницький : Вид-во ПП Цюпак А. А., 2010.
4. Букет Є. Перша перемога громадянської акції // СП. – № 40. – 7 жовт. 2010.
5. Багряна А. «Україна єдина у світі – з гербом в абетці!» // Г-та «Народне слово».
6. Федорова О. Приватний лист до матері, наданий Г. В. Куцоконь для Л. С.
7. Кирчів Р., М. Шашкевич / Укр. рад. енци-я. – вид. 2. – [гол. ред.-я УРЕ]. – К., 1985. – Т. 12.
8. Калинець І. / Телепередача «Поле Маркіяна Шашкевича». – 30 черв. 2011 р., УТР.
9. Матеуш В., «Роздуми про мову», цикл авт. радіопередач Любови Сердунич «Криниця. Культура мовлення». – ХОДТРК «Поділля. Центр». – 20.11.2011.
10. Матеуш В. Там само.
11. Матеуш В. Там само.
12. Січинський В. «Чужинці про Україну». Перевидання. – Київ : Фірма «Довіра», 1992.
13. З власного архіву радіопередач Л. Сердунич «Криниця. Культура мовлення», для запису на 12 липня 2012, ХОДТРК «Поділля. Центр».

М. А. Тернецька,
вчитель-методист
(м. Хмельницький)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА І ПРОЦЕС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мова – явище соціальне. Без мови не можливе існування суспільства, поза самим суспільством не існує й самої мови. Суспільство організовано в таку політичну форму існування, як держава. Конкретний вияв державності залежить від багатьох чинників (етнічних, економічних, історичних), серед яких ваговиту роль відіграє менталітет народу. Вчені підтвердили геніальний здогад відомого мовознавця Вільгельма Гумбольдта, висловлений у XVIII ст., що мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Навчання мови дитиною йде як розшифрування коду. Мало того, мозок людини має ділянки, функціональне призначення яких запрограмоване на майбутнє. Мовознавець стверджував, що мова є духом, тобто свідомістю народу.

Мова найважливіший та найбільш універсальний засіб людського спілкування та вираження думок. Головне призначення мови – бути засобом комунікації. Мовець, звертаючись до іншої людини, неминуче повинен висловити власні думки або виявити й звуках мовлення свої бажання чи

емоції. Панас Мирний писав: «Найбільше і найдорожче добро народу – це його мова, бо вона не що інше, як жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» [1].

У центрі оволодіння мовою – національна мовна особистість, яка володіє своєю специфічною картиною світу, що відображається в національній мові і склалася впродовж століть. Вільгельм фон Гумбольдт визначав національну мовну особистість як носія єдності мови та мислення, головною функцією якої є збереження та передача духовного багатства нації [2]. Національна мова виступає цементуючою ланкою, що закріплює мінливе й постійне у словах, які символізують основоположну систему. Мова – загальнонародне явище. Народ її творець і носій. Розвиток мови відбувається за об'єктивними законами, незалежними від волі людей. Саме певний етнос. Є відомий вислів: «Мови вмирають не тоді, коли їх не вчать інші, а тоді, коли ними перестають говорити ті, хто їх знає».

У сучасному світі держави демократичним способом визнають існування однієї (рідко – більше) мови як державної, загальнообов'язкової до використання у певних сферах суспільного життя. Державність мови є ознакою й символом державності народу. Без мови неможливе адекватне функціонування державного національного організму, оскільки всі види діяльності людини як члена суспільства так чи інакше пов'язані з її комунікативною (мовленнєвою) діяльністю.

С. Вовканич зауважує, що «передавання чи непередавання інформації... рідною мовою як від предків до нащадків, так і всередині поколінь має доленосне значення для розвитку кожної нації, її суспільного інтелекту, для можливостей рівної партнерської інтеграції тієї чи іншої країни в систему світового інформаційного, освітнього, наукового, мислячого простору [3]. Зв'язок поколінь – та основа, на якій ґрунтується вивчення рідної мови. Знати, берегти, примножувати здобує – це обов'язок кожної людини. Народ, який не усвідомлює значення рідної мови, її ролі в розвитку особистості, не плаче її, не може розраховувати на гідне місце у суцвітті народів.

Світовий інформаційний простір набуває все більшого розмаху. Учені стверджують, що він є позитивним наслідком процесу глобалізації, що спостерігається у світі з кінця ХХ століття. Новий термін узагальнює явища планетарного масштабу, пов'язані із розширення транснаціональних обліків в умовах переходу, від індустріального до інформаційного суспільства.

Інформація відігравала, відіграє і відіграватиме в житті кожної людини винятково важливу роль. У другій половині ХХ ст. сталися зміни у темпах, обсягах, формі подачі інформації: ускладнилася система прийняття рішень, полегшився доступ до альтернативних інформаційних джерел, швидкості їх надходження, якісно змінилися умови соціалізації в соціумі. Глобалізації інформаційного простору – це характерна риса сучасної доби,

тому що жодна держава технічно не в змозі ізолювати свій інформаційний простір від надходження інформації ззовні. Широкий доступ усіх верств населення до засобів поширення інформації здатний також якісно змінити відносини у самому суспільстві, бо інформаційні конфлікти та маніпуляція колективною свідомістю – явище більш небезпечне, ніж пряма військова агресія на суверенну територію.

Світова спільнота ще не створила системи норм, що визначають інформаційні маніпуляції фактами агресії або провокування конфліктів і не виробила санкцій проти цього явища. Нині поряд із традиційними питаннями безпеки держава має вирішувати й проблеми охорони інформаційного простору (національний інформаційний простір, сформований національною мовою, не включає гарантування державою вільного доступу своїх громадян до іншомовних джерел інформації).

Глобалізація враховує вартісну шкалу переоцінки цінностей, спонукає громадян мислити планетарно, масштабно, працювати на пришвидшення науково-технічного прогресу. Це позитивна сторона. Та спостерігається і негативна тенденція: глобалізація підштовхує народи до протиріччя на основі національних і релігійних інтересів. Слава Богу, це не стосується поки що України в цілому (згадаємо нещодавні події економічного бойкоту ісламськими країнами данських товарів через некоректне подання інформації журналістами). Тому саме держава має подбати про охорону інформаційного простору, бо питання взаємодії таких глобальних суспільних явищ, як держава і мова, набуває нового звучання в наш час. Головний спеціаліст Департаменту комунікації влади та громадськості Секретаріату Кабінету Міністрів України Оксана Герасимова вважає, що тісний зв'язок питань взаємодії держави і мови» вимагає від держави на сучасному етапі не тільки вироблення та реалізації нових механізмів мовної політики, спрямованої на захист демократичних цінностей, а й ґрунтового системного підходу до питання розвитку державної мови єднання та збереження унікальних рис народу, основи усвідомлення народом своєї незалежності й суверенітету, засобу протистояти втраті менталітету народу під тиском наддержавних інтеграційних процесів. Такий підхід має базуватися на визначенні функцій державної мови та забезпечення їх реалізації [4]. Справді, нехтування державною мовою здатне призвести до втрати державності через втрату само ідентифікації народу.

Українська мова – це мова корінного населення України та українців, що живуть за її межами. Українська входить до 20 найпоширеніших мов світу – нею розмовляє близько 45мільйонів людей у світі...

Люди розмовляли та розмовляють різними мовами. І йдеться тут про щось набагато глибше, ніж просто засіб комунікації. У період інформаційної революції особливо зростає роль слова. Сьогодні у світі існує близько шести тисяч мов, а це означає що людство живе у 6000 мово-світі. Кількість цих

світів на наших очах катастрофічно зменшується (вчені вважають, що щороку зникає близько десяти мов). Інформаційний вибух неймовірно прискорив процеси народження нових мовних норм. Раніше продукувалось, що слово «Інтернет» пишеться з великої літери та без ланок, а зараз можна спостерігати зовсім інше написання – інтернет. Із цим словом активно сполучаються слова української мови: інтернет-видання, інтернет-газета, інтернет-преса, інтернет-агенство, інтернет-сторінка тощо. Близько тридцяти сполучень слів можемо знайти із цим словом.

Глобалізаційні процеси супроводжуються змінами і в українській мові. Нещодавно мені доводилось переконувати учня у правильності запису «В Контакті», а не (Вконтактах), як це він побачив в Інтернеті.

А якого роду і числа слово «мас-медіа?» На мою думку, це без відмінковий новотвір, тому ЗМІ пишуть: «українські мас-медіа», рідше – «мас-медії». Мовна мішанина, одноманітне панування чоловічого роду в іменникових запозиченнях притлумлюють категорію роду, тож ми дедалі частіше не розуміємо, чуючи, що у когось у родині «люблять один одного» (а не одне одного), «на моє день народження» (замість правильно побудованого «на мій день народження»). «Суржикізація» особливо «впливає на вживання слів, правильне використання граматичних форм.

Хочеться повірити у те, що лексичні запозичення, що останніми роками з'явилися у сфері економіки: маржа – додаткова знижка, – допоможуть поповнити словниковий запас, правильного використовувати слова іншомовного походження. Це стосується і запозичення термінів, що позначають нові професії.

Також існують і змішані запозичення – це такі слова, один або декілька компонентів, яких є словами англійської і української мов, наприклад: бізнес – пропозиція, конференц – зал, зірка шоу – бізнесу. У цій групі запозичень одна мова сприймає лексичні явища іншої мови, не порушуючи своєї структури. Від запозичених іменників можна утворити похідні слова: мерчандайзинг – мерчандайзинговий; маркетинг – маркетинговий; рекрутинг – рекрутинговий. Наприклад: мерчандайзингові заходи, маркетингові заходи, маркетингові дослідження, рекрутингові агентства. Іменники змінюються за відмінками і мають множину. Наприклад: управління маркетингом, робота маркетолога, менеджери, аттачменти (додатковий матеріал - тести, фото, музичні файли, відеокліпи). Коли у журналі на сотню коротких рядків слова байк, байкер і байкерський вживаються 25 разів, а мотоцикл і мотоцикліст – жодного [8, с. 49], то зрозуміло, що ці заклинання, від яких аж рябіє в очах, є гіпнопедичним навіюванням. На одній шпальті “України молоді” – газети, яка тонко реагує на лексичні тенденції і більше за інших їх скеровує – на позначення зв'язківця з громадськістю зустрічаються піарник і піарщик. З того ж видання дізнаємося, що є Київський PR-клуб і кафедра PR у Могилянці, є у столиці України директор фірми “Юкрейніан соціолоджі сервіс” (слід

гадати, Української соціологічної служби), а для нього, мабуть, чи на думку експертів, як тут сказано, – бігборди (рекламні панно, стенди), що їх встановив директор з розвитку бізнесу холдингу “Відео Інтернешнл Київ”.

Інформаційний простір надзвичайно глобальний: облік інформацією відбувається в соціокультурному, технологічному просторі, між державою і цивільними суспільством – тому ігнорувати ці процеси неможливо. І хоча запозичення з інших мов є неминучі, ми повинні пам’ятати про принцип абсолютної самоцінності кожної мови і кожної культури відповідно до абсолютної самоцінності кожної людини і кожного народу. Майже сто років тому Михайло Грушевський сказав: Якщо ми, українці», хочемо, щоб нас поважали інші народи, то треба нарешті почати з поваги до самих себе».

Список використаних джерел та літератури:

1. Bartelson J. Three Concept of Globalization // *International Sociology*. – June 2000. – Vol. 15(2). – P. 180-196.
2. Bourdieu, P. Wacquant L. On the Cunning of imperialist reason / *Theory, Culture&Society*. – 1999. – 16(1). – P. 41-58.
3. Вімонен П. Мережа для демократії: Інтернет та вільний потік інформації // *Deutschland/Німеччина*. – 2000. – [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.deutschland.de.
4. Возняк Т. Семантичний простір мови. Тексти та переклади. – Харків : Фоліо. – 1998. – [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.ji-magazine.lviv.ua.
5. Кузнецов В. “Золотой миллиард” и остальное человечество // *Pro et Contra*. – Москва. – № 4. – 1999. – [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.pubs.carnegie.ru/P&C.
6. Meyer J.W. Globalization. Sources and Effects on National States and Societies // *International Sociology*. – June. – 2000. – Vol.15 (2). – P. 233-248.
7. Михеев В. Логика глобализации и интересы России // *Pro et Contra*. – Москва. – № 4. – 1999. – [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.pubs.carnegie.ru/P&C.
8. Політика і культура. – 2001. – № 18. – 22-28 трав. – С. 48-50.
9. Робуль О. М. Синергетика – глобальна інтегральна загальнонаукова методологія // *Глобалізм глазами современника: блеск и нищета феномена: Матер. доклад. и выступ. участ. Междунар. науч.-теорет. конф.* (26–27 сент. 2002 г.). – Сумы, 2002. – С. 74-76.

МОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Відомо, що мова народу – не лише засіб спілкування, а й спосіб сприймання світу, буття народу. Беззаперечною істиною є те, що мова є однією з найважливіших ознак існування держання, запорукою її процвітання. Зникнення мови неминуче призводить до зникнення народу. Так трапилось свого часу із полабськими слов'янами [3, с. 34].

Як свідчить досвід людства, мова об'єднує народи у нації й зміцнює державу. Коли ж мова стає авторитетною, перспективною, необхідною і вживається, насамперед, національною елітою, сильною і високорозвиненою стає як нація, так і держава. Мова без підтримки своєї держави беззахисна і згасає. Держава без своєї мови втрачає істотні ознаки суверенітету – культурного та інформаційного, ідеологічного [7, с. 13].

Сьогодні навіть потужні держави дбають про свій мовний суверенітет. Українська мова – невід'ємний державницький атрибут, що зберігає свою історичну спадкоємність. Як мова найчисленнішого, найстаршого етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні [1, с. 92].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 про офіційне тлумачення статті 10 Конституції України, державний статус української мови означає її обов'язкове застосування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших визначених законом сферах публічного життя, зокрема у роботі навчальних закладів, сфері обслуговування, культурі, засобах масової інформації [5, с. 68].

Вільне володіння державною мовою – юридичний обов'язок кожного громадянина України. Українська мова – не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У вивчених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витoki її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції та узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті. Ці форми буття мови стали могутньою платформою формування духовності [10, с. 45-52].

У незалежній Україні мова повинна посісти належне їй місце. На жаль, питання культури мови не втратило драматичності. Не припиняються спроби витіснити українську мову з багатьох сфер життя. Це зумовлюється впливом багатьох факторів, зокрема історичних.

Бути українцем, думати і жити як українець, реалізувати свою потребу в спілкуванні рідною мовою було і є складною справою і вимагає від громадянина неабиякої мужності. Зросійщення, англо-український суржик, калькування не єдині чинники, що впливають на мовлення та й мислення сучасної молоді. Інформаційне суспільство створює практично необмежені можливості для спілкування і пізнання. Це має позитивні та негативні наслідки [2, с. 12, с. 17, с. 20].

Престижу будь-якої мови сприяє її державність і патріотичне ставлення до неї її носіїв, тому громадяни України, як і всякої іншої держави, мають мовні обов'язки, що полягають у захисті та збереженні рідної мови. Захист рідної мови – найприродніший і найпростіший, найлегший і найнеобхідніший спосіб національного відродження і самоутвердження. Володіння рідною мовою – не заслуга, а обов'язок справжніх патріотів. Знання рідної (державної) мови не обмежує можливості вивчати інші мови – споріднені і не споріднені. Вислів «скільки ти знаєш мов – стільки разів ти людина» ніколи не втратить своєї актуальності [7, с. 78-90].

В Україні двомовність чи багатомовність – звичне явище, особливо серед молоді. Але володіння кількома мовами вимагає правильного користування ними. На жаль, молодь послуговується так званою мішаною мовою, яку в побуті називають суржи́ком. Тому серед мовних обов'язків наших громадян слід виділити ще один – дотримуватись культури українського мовлення. Належний рівень мовної культури є свідченням розвинутого інтелекту людини, її вихованості, толерантності, вміння адаптуватись до умов полікультурності.

Молоді люди досить швидко реагують на зміни життя і задовольняють свої комунікативні потреби, часто наслідуючи при цьому чужомовні мовні моделі, частіше англійські. Ситуація ускладнюється тим, що ті люди, мовлення яких має бути взірцем і тим самим формувати відповідне мовне середовище, допускають мовні огріхи, вживають надмірну кількість іншомовних слів, неправильно наголошують слова, неправильно творять граматичні форм. Це призводить до того, що, не бажаючи багато часу витратити на мовне оформлення власних висловлювань, молоді люди послуговуються штучними новотворами [9, с. 23, с. 27, с. 35].

Йдеться про комп'ютерний жаргон. Це досить своєрідне явище, що потребує серйозних досліджень. Проте деякі його ознаки чітко окреслені. Жаргоном послуговується в основному молодь, що робить його дуже популярним. А лаконічність, стислість, емоційність, яка передається за допомогою символів і знаків, дає можливість обходитись значно меншою

кількістю слів. Мовна норма перестає бути беззаперечною істиною, тому молодь із притаманним їй максималізмом сміливо розширює межі цієї норми. До прикладу, лексичне значення багатьох слів змінилось. Слово «зависнути» означає» перестати відповідати на команди», а перекачати, злити – переписати інформацію тощо. Велику популярність мають усічені слова: комп, проги, контра [1, с. 76, с. 77, с. 78].

У комп'ютерному жаргоні переважають слова іншомовного, зокрема англійського походження. Користування цим ним не тільки економить час, але й слугує засобом ідентифікації. З іншого боку, цей жаргон досить негативно впливає на людей, призводить до спрощення мислення, обмеження словникового запасу, національної дезорієнтації.

Досі не з'ясованим є вплив сучасного інформаційного суспільства на мислення і мовлення молоді. Комп'ютерні технології долають звичні межі та впливають на реальне життя. Під час цієї взаємодії відбувається творення химерних неологізмів, граматичних, фонетичних та інших інновацій, що неминуче впливає на свідомість людини [6, с. 34-39].

Дуже серйозною проблемою є існуюча стратифікація суспільства. Кожна соціальна група має свої інтереси, які часто не збігаються з інтересами інших груп. За допомогою монітора молоді люди прагнуть відгородитися від життя, а зміни в мовленні лише сприяють. Знайти рівнодіючу цих інтересів, вивести з них загальнонародний інтерес й оформити його привабливу ідею, в реалізації якої були б зацікавлені всі або більшість членів суспільства – завдання не лише політиків, а й свідомої молоді [10, с. 56-65].

Гострота мовного питання визначається не тільки філологічним аспектом, а тим, що саме з мовного середовища починається конструктивна та деструктивна дія різних чинників у спільноті. Протягом останніх десятиріч мова настільки засмітилась іншомовними виразами, фразами, що в ній почали руйнуватись мовні форми, характер, мислення. Наслідки цього важко передбачити. Нищаться архетипи сприйняття, змінюється менталітет. Безумовно, життя не спинити. Але політики, науковці, церковні діячі повинні бути готові глобально вирішувати цю проблему на рівні спільноти, її громадських структур та держави [6, с. 112, с. 167, с. 188].

Українська мова сьогодні і в перспективі є вагомим чинником у будівництві держави та консолідації українського суспільства у націю; механізм впливу мовного чинника на процес згуртування нації стає рухомим під впливом авторитету мови, але авторитет корінної мови в Україні на сьогодні недостатній для виконання нею повною мірою процесу державотворення. Вирішальним на цьому шляху є формування національно свідомого громадянина [1, с. 92-144].

Українська мова в її літературній формі набула високого рівня розвитку. Нею створено багату оригінальну літературу, перекладено найвидатніші твори світового письменства. Вона має досконало

опрацьовану граматику, сформовану науково-технічну термінологію, розвинену стилістичну систему, здатну забезпечити спілкування і порозуміння в усіх сферах суспільного життя. Потреба цілеспрямованих зусиль і заходів держави та громадськості для підвищення авторитету мови очевидна і нагальна [4, с. 23, с. 55, с. 87].

Список використаних джерел та літератури:

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К. : Либідь, 1991.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів : Світ, 1990.
3. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стиль української мови. – К. : Артек, 1999.
4. Волощак М. Неправильно – правильно : довідник з укр. слововживання ; [за матер. ЗМІ]. – К., 2000.
5. Глущик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери. – К. : А. С. К., 2000.
6. Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові. – К. : Видавн. центр «Просвіта», 2000.
7. Головач А. С. Зразки оформлення документів : для підприємств і громадян. – Донецьк : Сталкер, 1997.
8. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К. : Рідна мова, 2000.
9. Гринчишин Д. Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К. : Рад. шк., 1986.
10. Ділова українська мова : навч. посіб. – К. : Т-во «Знання»; КОО, 2000.

А. І. Хрущ,

*вчитель НВО № 5 ім. Сергія Єфремова
(м. Хмельницький)*

УКРАЇНЬСЬКА МОВА У ХОДІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наприкінці ХХ ст. до лексику стрімко ввійшов новий термін «глобалізація» (від англ. globalization), яким стали активно послуговуватися політики, вчені, журналісти, науковці на різних континентах планети. Це поняття узагальнює явища планетарного масштабу, пов'язані з розширенням транснаціональних обмінів в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства. Інформаційний продукт як основний продукт суспільства третього тисячоліття відіграє вирішальну роль у тому, що прийнято називати глобалізацією.

У демократичному суспільстві інформація як духовно-інтелектуальна національна вартість має вільно пульсувати по вертикалі – від покоління до покоління і по горизонталі – на рівні одного покоління. Проте характерна

риса інформаційної доби – це глобалізація інформаційного середовища. Технічно жодна держава ізольовати свій інформаційний простір не в змозі, так само як і убезпечитися від надходження інформації ззовні. Людина, оточена електронними носіями інформації, може задовольнити найрізноманітніші потреби в нових знаннях і спілкуванні у віртуальному просторі. Текстовий носій інформації здебільшого залишається поза увагою. Все це значно обмежує можливості розвитку як мислення, так і мовлення.

Глобалізований світ над усе цінує миттєве переміщення інформації, тому, природно, тяжіє до мовного універсалізму, сама мова швидко набуває технологічного статусу. На першому місці за вживаністю в Інтернеті – англійська мова. Слідом ідуть китайська та іспанська, також популярні в Інтернеті японська, французька і португальська мови. Російську мову використовують 45 млн. користувачів, за нею в рейтингу корейська мова. Лінгвісти прогнозують, що через 25 років від сучасних мов залишиться заледве десята їх частина. Мовою міжнародного спілкування стане китайська, на друге місце за популярністю вийде мова хінді.

Частка присутності в Інтернеті автоматично визначає імідж держави у світовому інформаційному і культурному просторі. Оскільки мова є одним із основних атрибутів державності, то місія репрезентувати національну спільноту світові лягає передовсім на неї. Необхідно усіма силами виховувати в собі повагу й любов до мови, якою спілкуємося, і передусім шанувати себе, виявляти повагу до народу, його історії, культури. Адже мова – своєрідний генетичний код нації, а не лише засіб спілкування.

Серед позитивних наслідків глобалізації є посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань. Важливою передумовою транскордонної комунікації є вибір мови, якою вона здійснюється. Двомовність завжди супроводжується прилученням до вторинної культури, до її норм і традицій. Власне, без такого прилучення двомовність взагалі неможлива.

Історичний досвід свідчить, що навіть за дуже несприятливих зовнішніх умов, коли вживання першої мови всіляко обмежується колоніальною владою, відмова від неї на рівні цілого колективу мовців спостерігається досить рідко, оскільки саме перша (рідна) мова виконує функцію об'єднання мовців у національній спільноті, вирізняючи її з-поміж інших спільнот. Важливим чинником збереження рідної мови є здатність забезпечити комунікативні потреби мовців у всіх сферах діяльності. Якщо комунікативна потужність мови є слабкою, а сфера уживання обмеженою, виникає перспектива її поступового витіснення другою, більш уживаною, мовою міжнародного спілкування (наприклад: російська мова в Білорусі, англійська мова в Ірландії). Однак внутрідержавні комунікації, особливо на офіційному рівні, залишаються сферою виключного вживання національної державної мови. Мовна політика абсолютної більшості країн, де державна мова не є мовою міжнародного спілкування (зокрема українська),

спрямована на всіляку підтримку національної мови і культури, забезпечення їх домінування в суспільному житті, у сферах освіти, управління, масової інформації.

Глобалізація зумовлює появу інтернаціональних слів і словосполучень у кожній окремій мові, але серед запозичень є й такі, які жодним чином не збагачують мови, а, навпаки, руйнують її специфіку, працюючи на витіснення власних мовних одиниць. Подібні запозичення, мігруючи від тексту до тексту, так і не знаходять собі місця в загальнолітературному вжитку. Залишаючись за межами літературної норми, вони можуть оглядово вживатися у писемному мовленні як елементи певного соціального чи професійного жаргону. Очевидно, що вживання цих одиниць не тільки спотворює фонетичну і морфологічну будову мови, а й руйнує її семантичну мережу, якій, таким чином, приписується неспроможність фіксувати звичайні поняття. Водночас невиправдане вживання іншомовних слів для вираження звичайних понять і власних реалій нічого, крім здивування, викликати не може.

Проблема дотримання літературної норми мови в офіційному спілкуванні сьогодні гостро стоїть перед багатьма спільнотами, які так само, як і українська спільнота, зазнають тиску глобальних мов. Її розв'язання неможливе без чіткого усвідомлення власної національної і культурної своєрідності, без зусиль, спрямованих на захист національної мови. Глобалізація посилила тиск на українську мову і культуру як з боку російської мови, так і з боку англійської, особливо її американського варіанта. Є чимало незаслуженно забутих питомих українських слів на позначення того, що ми звикли позначати іншомовними термінами. Вони мають право на вживання і паралельне функціонування поряд із запозиченими словами (пор. лєтовище – аеропорт, крамниця – магазин, кав'ярня – кафе тощо). Збереження таких слів, які часто мають прозору внутрішню форму, відбиваючи специфічні образні асоціації, є запорукою збереження національної мовної ментальності.

Що ж до українського Інтернету, то тут переважна більшість інформаційних сайтів – двомовні (російсько-українські, українсько-англійські) або тримовні (російсько-українсько-англійські). Що робити в цих умовах учителю? Те, що робив завжди: пояснювати, переконувати, заохочувати власним прикладом. Відповідальність за збереження українського слова на цей раз у глобалізованому інформаційному суспільстві передовсім лягає на плечі українського словесника. Ключове слово – відповідальність. Українську мову врятують українська воля до життя, вміння працювати, національна гідність українського вчителя і гідність тих, у кого він її виплекає.

Список використаних джерел та літератури:

1. Чередниченко О. І. Об'єднувача функція мови // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2003. – С. 3-7.

2. Боровський О. Вибір між китайською та англійською // Україна молода. – 2001. – 9 серп.
3. Нечепоренко Л. Підручник з української мови для чужоземців // Дивослово. – 1995. – № 3.
4. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua>;
5. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.wikipedia.com.ua>.

УДК 94 (477.43/44) «1906–1907»

Г. Г. Кучеров,
кандидат історичних наук
(м. Кам'янець-Подільський)
В. Д. Коцюк,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ПРОСВІТНИЦЬКИХ ОСЕРЕДКІВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1906–1907 РР.)

У статті аналізується діяльність сільських просвітницьких осередків Подільської губернії у 1906-1907 рр.

Ключові слова: *Подільська «Просвіта», діяльність, товариство, сільська «Просвіта», осередок, бібліотека, література.*

На початку ХХ ст. на території України активізувався культурно-просвітницький рух. Безпосереднім його проявом стало виникнення товариств «Просвіта». Їх становлення та діяльність викликали неоднозначні й суперечливі оцінки з боку діячів національного відродження. Що ж стосується радянської офіційної історичної науки, то вона або взагалі замовчувала факт існування просвітницьких осередків, або характеризувала їх лише з негативного боку, як буржуазно-націоналістичні організації.

У сучасній вітчизняній історіографії існує необхідність об'єктивного дослідження історії «Просвіт». Сьогодні ми маємо низку праць із зазначеної теми. Насамперед варто відзначити роботи О. Лисенка, Л. Євселевського, С. Фарини, О. Германа, В. Лозового, О. Цапка [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Переважна більшість з них стосуються діяльності великих міських, здебільшого губернських просвітницьких осередків. Історія ж сільського просвітницького руху представлена фрагментарно. Таким чином, виникає нагальна потреба науково відтворити діяльність просвітян на селі. Відтак, метою даної статті є з'ясування специфіки умов становлення й особливостей діяльності сільських просвітницьких осередків Подільської губернії, їх зв'язок із Кам'янець-Подільською «Просвітою» у 1906–1907 рр.

Початок Першої російської революції 1905 р. підштовхнув царський режим до перегляду своєї політики щодо українського національного руху. Внаслідок цього 4 березня 1906 р. були видані тимчасові правила для самодіяльних товариств і спілок. На їх основі в Кам'янці-Подільському постало культурно-освітнє товариство «Просвіта», яке юридично почало діяти з 21 квітня того ж року. Відповідно до §1 статуту «товариство має на меті допомогу культурно-просвітньому розвитку українського народу на Поділлі» [7]. На відміну від інших губернських «Просвіт», подільське товариство звернуло головну увагу на роботу серед сільського населення краю. Як зазначав відомий просвітній діяч, член Кам'янець-Подільської «Просвіти» В. Приходько: «... в тому було її культурно-національне і громадсько-політичне ... і історичне значення для цілого краю» [8].

Подільська «Просвіта» перш за все ставила собі завдання відкривати по селах свої бібліотеки-читальні [9]. Одразу по губернії було розіслано кілька тисяч статутів товариства надрукованих українською мовою із закликом ставати до праці на користь народу. Переважно їх отримували вчителі, священики, селяни, які почали проводити роботу серед місцевого населення з метою підвищення культурно-освітнього рівня подільців. З багатьох місць надходили прохання до кам'янецьких просвітян допомогти заснувати бібліотеки-читальні, надіслати літературу, поради щодо вибору пісень та п'єс, які можна було б виконувати тощо.

Відкриття бібліотек-читальень на той час можна було здійснювати двома шляхами: по-перше, за рахунок внесків сільських активістів просвітницького руху; по-друге, за підтримки губернської «Просвіти». Як показав досвід, реалізація першого передбачала розв'язання багатьох юридичних перешкод, подолати які селянам було вкрай важко, зокрема, необхідно було мати хоча б десять політично-благонадійних людей, які стали б організаторами осередку. В умовах сільської місцевості знайти таку кількість осіб було проблематично. Тому найбільш оптимальним вважався другий спосіб, за якого основну підготовчу роботу здійснювало Кам'янець-Подільське товариство, а бібліотеки-читальні підпорядковувались йому. Таким чином, знаходити політично-благонадійних людей було не потрібно. Сільські просвітяни підбирали кандидатуру завідуючого майбутньої бібліотеки-читальні та відповідне приміщення, яке вони мали утримувати на свої кошти. Після цього надходили звертання до Подільської «Просвіти» з проханням заснувати в селі просвітній осередок [10]. Активісти, знайшовши помешкання, забезпечували його меблями, паливом та іншими необхідними речами. Проте знайти завідуючого було вкрай важко, адже потрібна була особа як відповідальна, так і благонадійна. У зв'язку з цим великі надії покладалися на священиків. Щодо конкретної допомоги губернського товариства новоствореним сільським осередкам, то вона полягала в тому, що в кожную бібліотеку-читальню надсилались книжки щонайменше на 25 крб. і передплачувались кілька газет та журналів.

Заснування бібліотек-читалень було нелегкою справою. Суть проблеми полягала в тому, що влада надто прискіпливо, обережно, навіть з відкритою підозрою ставилася до будь-яких прохань Кам'янець-Подільської «Просвіти» щодо відкриття в селах просвітницьких осередків. Губернатор давав повітовим справникам таємне розпорядження з'ясувати благонадійність осіб, які пропонувалися товариством на посаду завідуючих бібліотек-читалень. Таке доручення через станового пристава доводилось до урядників чи стражників, які на місці збирали необхідну інформацію. Листування між цими поліцейськими чинами могло тривати кілька місяців. У своїх повідомленнях останні вказували вік, місце проживання, професію, віросповідання, образ життя та інші дані людини, яка перевірялась. У висновку, як правило, зазначалось про небажаність відкриття просвітницьких закладів, «так як вони можуть служити місцем нелегальних мітингів та поширенням нелегальної літератури» [11]. Маючи на руках такий висновок, влада свідомо затягувала час і не давала просвітянам відповідь. Так було у 1906 р., коли центральне товариство звернулося до губернатора із проханням дозволити відкриття бібліотек-читалень у більш як 25 селах. Після 4-х місяців чекання відповіді Рада «Просвіти» нагадала адміністрації про цю справу. Товариству почали надходити «откази» [12].

Щоб не задовольнити прохання просвітян влада вигадувала найбезглуздіші причини. По-перше, відмовляли через буцімто «неблагонадійність» осіб, по-друге, через те, що майбутньому завідуючому не виповнилось 21 рік, по-третє, 12-ти селянам було відмовлено через те, що вони «малограмотні» і нібито не погоджуються бути бібліотекарями. Остання причина особливо необ'єктивна, «бо Рада «Просвіти» має від кожного з цих селян «прошення» про відкриття в них бібліотеки» [13]. Справжньою ж причиною відмов було те, що в цей період український національний рух набирав розмаху в провінції, де жила основна маса населення. Тому влада вважала, що з утворенням бібліотек-читалень суспільно-політична ситуація стане ще більш загрозливою. Наприклад, на прохання Подільської «Просвіти» від 12 липня 1906 р. відкрити бібліотеки-читальні в м. Жванці, с. Криничанах, с. Великому Карабчієві Кам'янецького повіту та с. Яланцях Ольгопольського повіту відповідь одержано тільки 26 березня 1907 р. У ній містився дозвіл відкрити бібліотеку-читальню лише у м. Жванці. Відкриття ж бібліотек-читалень у с. Криничанах, с. Великому Карабчієві та с. Яланці заборонялося [14]. Наступного дня у Жванці під керівництвом колезького регістратора К. Степури було створено бібліотеку-читальню. Працювати вона почала під ретельним наглядом поліції. За спостереженням поліцейського наглядача у бібліотеці збиралось місцеве населення, переважно молодь. Проте така увага влади не заважала людям масово, а інколи і цілими родинами відвідувати просвітницький осередок і брати участь у його роботі. Так, наприклад, син завідуючого, студент Харківського ветеринарного інституту Григорій Степура під час канікул

часто ходив у бібліотеку, де проводив бесіди з односельцями, в яких торкався злободенних проблем селянства. Врешті-решт в червні 1907 р. після доносу бібліотеку було закрито [15]. У К. Степури був відібраний дозвіл губернатора. В цьому ж році була спроба відновити діяльність просвітницького осередку мешканцем м. Жванця Ш. Алтманом, але йому відмовили.

Ціною неймовірних зусиль 17 червня 1906 р. Подільська «Просвіта» заснувала свою філію у м. Могилів-Подільському, яка практично була самостійним товариством. Значні зусилля у своїй роботі просвітяни спрямовували на відкриття бібліотек-читалень у сільській місцевості. Завдяки їх турботам адміністрація дозволила товариству відкрити вісім просвітницьких осередків у селах Могилівського повіту [16].

Подільські просвітяни використовували будь-яку нагоду, щоб активізувати культурно-освітню роботу. Так, священник с. Щуровець Брацлавського повіту К. Лазовський звернувся до ради Кам'янець-Подільського товариства «Просвіта» із проханням відкрити бібліотеку-читальню. Свою ініціативу він мотивував тим, що у селі закрилась державна винна лавка, після якої залишилось відповідне для бібліотеки приміщення [17].

Становленню сільських просвітницьких осередків суттєво сприяла допомога видатних діячів губернської «Просвіти». В цьому плані варто відзначити голову Кам'янець-Подільського товариства, лікаря губернської земської лікарні К. Солуху. В. Приходько відзначав його велику роль як представника «Просвіти» [18]. Костянтин Григорович надсилав листи-прохання [19] до губернатора О. Ейлера або особисто їздив до нього «вибивати» дозволу на відкриття в селах бібліотек-читалень. Навіть якщо згоди не вдавалось отримати видатний просвітянин, ризикуючи своєю кар'єрою намагався з'ясувати причини відмови. Активна просвітницька діяльність К. Солухи та центрального товариства викликала занепокоєння губернатора. О. Ейлер, закликавши до себе частину правління «Просвіти» разом з головою, робив їм «рознос»: «Вы мне революцию в губернии разводите. Я вас всех разгоню».

Зважаючи на ріст українського національного руху, влада обмежувала діяльність просвітян. Так, на прохання подільської «Просвіти» від 18 вересня 1906 р. відкрити бібліотеки-читальні в селах Жерді, Бабинцях, Боришківцях та Драганівці Кам'янецького повіту, а також в с. Ялтушкові-Подільському Могилівського повіту під завідуванням селян – Іллі Дудки, Івана Гащука, Карпа Миронюка, Феодора Єдинака та Євфимія Нечипорука губернатор не дав згоди [21]. Адміністрація мотивувала свою відмову тим, що названі особи «малограмотні» і не виявили бажання бути завідувачами. Проте К. Солуха з'ясував, що причини ці були надуманими.

У 1906–1907 рр. губернська «Просвіта» значну увагу приділяла створенню у селах невеликих бібліотек у членів товариства. Планувалося

зробити їх просвітницькими центрами, через які можна було б проводити культурно-освітню діяльність. Ця робота полегшувалася тим, що більшість просвітян жила у сільській місцевості. За даними газети Рада в березні 1907 р. з 205 членів товариства лише 45 жили в самому місті, решта 160 – по селах Поділля [22]. За таких обставин були відправлені українські книжки майже у 100 населених пунктів. Через фінансові проблеми в один осередок висилались книжки вартістю до 3–5 карбованців. Доволі часто завідуючі бібліотек власноручно займалися продажем літератури. Протягом року діяльності Кам'янець-Подільської «Просвіти» вони реалізували книг на 300–400 карбованців [23]. Разом з тим існувала практика розсилки літератури на комісію, в розстрочку, через кооперативні крамниці а також на пільгових умовах.

Література у сільські бібліотеки-читальні надходила через книгарню Кам'янець-Подільської «Просвіти». Переважно її доставляли за допомогою популярного на той час у Подільській губернії земського лікаря П. Блонського. Про характер літератури можна дізнатись із проведеного 23 жовтня 1906 р. поліцейського обшуку в с. Боришківцях Кам'янецького повіту у селянина Л. Повержука. Як зазначає О. Лисенко, в нього було знайдено: прокламацію під назвою «Кто устраивает еврейские погромы и что сделать крестьянам», газети – «Государственная Дума» № 2, три номери газети «Рідний край», два номери «Хлібороба», шість номерів «Ради», «Світову зірницю» – № 24, «Волна» – № 3, 15, брошури різного змісту, каталог кам'янець-подільської «Просвіти» та письмовий зошит з вказівками книг «Просвіти», яких усього виявилось у Л. Повержука 184 [24].

Одночасно з поширенням літератури в селах Поділля, в Кам'янці-Подільському на базарному майдані був організований рундук для продажу книжок. Він почав діяти з 10 травня 1906 р. у святкові, базарні дні та у неділю. «Селяни хоч і не «топчуться» у рундука, але з цікавістю роздивляються книжки, зупиняючи свою увагу та купуючи «Катерину», «Покритку», «Про життя Шевченка» та інші, переважно белетристичного змісту, книжки» [25].

Як свідчать дані, робота просвітян мала непогані наслідки. В цілому при Кам'янець-Подільській «Просвіті» існувало 24 бібліотеки-читальні, в яких знаходилося 22 тис. екземплярів книг загальною вартістю 2,5 тис крб. [26].

У червні 1907 р. становище Подільського товариства значно погіршилося. За доносом С. Тижова супроти завідуючої кам'янець-подільською бібліотекою Є. Неселовської була розпочата справа. Адміністрація вимагала виключити її з числа членів товариства як неблагонадійну. У кількох просвітян були проведені обшуки. Врешті-решт після наради «особеного присутствия» влітку того ж року «Просвіту» було заборонено «как общество, явно преследующее политическия, опасния для государственнаго спокойствия, цели» [27].

Проявляючи постійно свою лояльність до місцевої влади, товариство змушене було припинити свою копітку працю. Становище, яке виникло після закриття «Просвіти» характеризує газета «Рада»: «Тутешнє громадянство так залякане, що тільки нишком балакає про крамольну «Просвіту», і деякі діячі-патріоти то так наполохані, що десь певно бажають бути на цей час краще німцями, аніж українцями. Однак може знайдуться й такі, що спробують воскресити бідолашну «Просвіту» [28]. Як показали наступні події чекати довелося недовго: історичні документи свідчать про те, що це вдалося зробити у лютому 1908 р. завдяки турботам К. Солухи та інших просвітницьких діячів Поділля.

Таким чином, головними центрами просвітницької діяльності у сільській місцевості були нечисленні бібліотеки-читальні. За умов постійних утисків їх діяльність систематично контролювалася та обмежувалася місцевою владою. Разом із тим, своєю роботою просвітяни не давали забути подолянам рідну мову, рідну віру, свою націю, давали людям надію на краще майбутнє. Ця публікація не може повною мірою задовольнити читацький інтерес до зазначеної теми. В зв'язку з цим у плані продовження дослідження варто зробити порівняльний аналіз становлення просвітницьких осередків Поділля у 1906–1907 рр. та у 1908–1914 рр., коли «Просвіта» вдруге відродилась.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лисенко О. В. «Просвіти» у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.). : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Лисенко Олександр Васильович. – К., – 1998. – 169 с.; Лисенко О. В. Боротьба українських «Просвіт» і кооперативів проти експансії російського капіталу в Україну / О. В. Лисенко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К. : Ін-т історії України, 2004. – Вип. VIII. – С. 109-123.
2. Євселевський Л. І. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / Л. І. Євселевський, С. Я. Фарина. – К. : Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.; Євселевський Л. «Совєстизація» та занепад товариств «Просвіта» / Л. Євселевський, С. Фарина // Розбудова держави. – К., 1994. – № 5. – С. 46-57.
3. Фарина С. Я. Роль «Просвіт» в українському національно-культурному русі на початку XX століття. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Фарина Сергій Якович. – Кременчук, 1993. – 233 с.
4. Герман О. М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с.
5. Лозовий В.С. Діяльність подільської «Просвіти» / В. С. Лозовий // Культура Поділля: історія і сучасність : Матер. другої наук.-практ. конф., присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. – Хмельницький. – 1993. –

- С. 281-283; Лозовий В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти». – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільське міське т-во «Просвіта»; Історико-культурологічне Подільське брат-во, 1996. – С. 28-40; Лозовий В. С. Кость Солуха – незмінний голова подільської «Просвіти» / В. С. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 63-69.
6. Цапко О. М. Діяльність товариства «Просвіта» в Україні (1891–1914). : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олег Михайлович Цапко. – К., 1998. – 173 с.
 7. Статут Подільського Українського товариства «Просвіта» // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 101.
 8. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади / В. Приходько. – 3-тє вид. – Мюнхен : «Українська трибуна», 1948. – С. 180.
 9. У подільській «Просвіті» // Рада. – 1906. – № 16. – 3 жовт.
 10. Приходько В. Зазначена праця. – С. 117.
 11. Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі – КПМДА), ф. 228, оп. 2, спр. 149, арк. 75.
 12. У подільській «Просвіті» // Рада. – 1906. – № 16. – 3 жовт.
 13. Там само.
 14. КПМДА, ф. 228, оп. 2, спр. 149, арк. 71-72.
 15. Лозовий В. С. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906–1914 рр. / В. С. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 10.
 16. Лисенко Олександр Васильович «Просвіти» Наддніпрянської України у дожовтневий період / Олександр Васильович Лисенко. – К. : Ін-т історії АН УРСР, 1990. – С. 15.
 17. КПМДА, ф. 228, оп. 2, спр. 149, арк. 32.
 18. Приходько В. Зазначена праця. – С. 93.
 19. КПМДА, ф. 228, оп. 2, спр. 149, арк. 32, 35, 103.
 20. Приходько В. Зазначена праця. – С. 92.
 21. КПМДА, ф. 228, оп. 2, спр. 149, арк. 35.
 22. З життя «Просвіт» // Рада. – 1907. – № 77. – 2 квіт.
 23. Звідомлення подільської «Просвіти» // Рада. – 1907. – № 174. – 31 лип.
 24. Лисенко О. В. «Просвіти» у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.). : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Лисенко Олександр Васильович. – К., 1998. – С. 47-48.
 25. Подольський край. – 1906. – № 63. – 2 черв.
 26. Цапко О.М. Зазначена праця. – С. 101.
 27. Приходько В. Зазначена праця. – С. 111.
 28. З життя «Просвіт» // Рада. – 1907. – № 152.

Аннотация

В статье анализируется деятельность сельских просветительских ячеек Подольской губернии в 1906-1907 гг.

Ключевые слова: *Подольская «Просвита», деятельность, общество, сельская «Просвита», ячейка, библиотека, литература.*

К. І. Матвіюк,

*голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини
(м. Хмельницький)*

ДАВНЯ МОВНА ВІЙНА ПІД НОВИМИ ГАСЛАМИ

Незважаючи на фантастичний поступ людства у виробничій сфері, з моральної сторони людство не змінилось. Вчення і вірування лише окреслили моральні проблеми і дали людям певні приписи (моральні імперативи). Однак революції в поведінці і мотивації дій не сталося. Мотивацією до дій залишилося (передане чи не з часу зародження людини) прагнення захопити чиюсь їжу чи територію, витіснивши звідти тих, хто там живе. Вчення та вірування благословляли і виправдовували цей розбій, всупереч своїм же приписам.

Маскування розбою вченнями і віруваннями. Показовими в цьому плані є середньовічні походи рицарів-хрестоносців, які йшли визволити від невірних гроб Господній. По дорозі захопивши декілька багатих міст і розграбувавши їх, хрестоносці зупинилися і втратили охоту визволяти святі місця.

Царські завойовники перед розбоєм били «неутомленные поклоны» і просили заступництва у Бога:

Щоб братню кров пролити, просять,
А потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!

Т. Шевченко «Кавказ»

Денаціоналізація народів, що поселяли Російську імперію, і заселення їх територій російським етносом – давня прозаїчна мета як російських царів, так і Генеральних секретарів. А яка величезна кількість написаних і опублікованих наукових праць про розквіт народів (їх національних культур і мов) «под сенью двуглавого орла» і під сонцем «Союзу республик свободных» І що ж в кінцевому результаті (на виході цих наукових праць): національна культура, в т. числі і мова, розвивається, досягає небачених висот і відмирає. Її заміняє російська мова, а сам народ зливається в «единую общность».

Російські більшовики не мали у вжитку термін «глобалізація», але т. зв. глобалізаційні процеси у свою користь здійснювали самим жорстоким чином. Мовну ситуацію вони пояснювали «добровольным тяготением народов» до російської мови, бо «им разговаривал Ленин» та месіанською роллю класичної російської літератури. Незаперечним підтвердженням цього було широке вивчення російської мови в країнах західної Європи. Та тільки розпався СРСР, як кількість вчителів і учнів російської мови катастрофічно понизилась [10, с. 160]. Російська мова стала непотрібною. Виявилося, що російську вчили до тих пір, поки радянську Росію чекали як окупанта і готовились, щоб знати мову ворога.

Місце мови в житті (існування) народу і мовна інтервенція. Якби функція мови зводилась до порозуміння між покупцями і продавцями на міжнародних базарах, то запровадження однієї мови було б доречне. Навіщо вивчати мову Конго, щоб запитати скільки коштують цитрусові, і мову Бразилії, щоб запитати ціну кави?

Але якщо мова, окрім засобу передачі інформації, ще і засіб передачі нащадкам багатовікового досвіду народу, форма існування даного народу, форма співжиття («поговори со мною мама, о чем-нибудь поговори...»), то, звужуючи вживання мови, чи витісняючи її і замінюючи чужою, ми забираємо багато: відсікаємо багатовіковий досвід предків, який на генетичному рівні передається через рідну мову; позбавляємо емоційного відчуття родини і рідного дому.

Все це притлумлює особистість, блокує розкриття творчих можливостей. Коли ж постає питання про місце цієї особистості в суспільстві, то вона вже цілком вмотивовано відсовується на другий план, на обочину.

«Рідна мова дає більше хисту, а навчання чужою мовою лише затуркує голову», – зауважував у свій час Б. Грінченко.

Оскільки мова ще є і атрибутом державного суверенітету (нарівні з економікою, територією, збройними силами), то зрозуміло, що країни-агресори в боротьбі за територію не залишають її в спокої і не припиняють спроб відібрати і знищити в того народу, який взятий на приціл для загарбання.

Російська імперія, для якої знищення української мови було пріоритетним завданням, відносила до своєї мови, як до основної національної вартості. Ось як пише А. Ахматова в 1942 р. у своєму вірші «Мужество»:

Мы знаем, что ныне лежит на весах,
И что совершается ныне.
Час мужества пробил на наших часах,
И мужество нас не покинет.

Не страшно под пулями мертвыми лечь,

Не горько остаться без крова, –
И мы сохраним тебя, русская речь,
Великое русское слово.

Свободным и чистым тебя пронесем,
И внукам дадим, и от плена спасем
Навеки!

Імперські кола сучасної Росії, заявляючи, що «русские обречены на величие» велику надію на «русский язык». Так, сучасний політик Жириновський, який мріє мити чоботи в Індійському океані, заявив в листопаді 2011 р.: «русский язык – наше оружие в XXI веке».

Сьогодні ця російська зброя ХХІ ст. широкомасштабно запущена по всій Україні, де ведеться вже давно мовна війна.

«Війна проти української мови, яка триває століття, значно активізувалася за часів незалежності. Ця війна є спецоперацією Росії проти України, мета якої – «остаточне вирішення українського питання». Тож війна проти української мови є війною проти кожного українця [11, с. 14].

Відомий російський монархіст В. Шульгін свого часу висловився так щодо русифікації України: «Незалежна, але вкрай зросійщена Україна є кращим для нас варіантом, аніж Україна у складі Російської імперії з пануванням на її теренах української мови та культури: це ті чинники, що спроможні призвести до повного її сходження з орбіти наших інтересів» [11, с. 14].

У прагненні «зшити» імперію, кремлівське керівництво намагається реалізувати проект під назвою «Русский мир». Головним завданням цього проекту є надання російській мові в Україні статусу другої державної, про що систематично говорять офіційні особи РФ. Суть цього проекту сформулювала в жовтні 2000 р. Людмила Путіна (тодішня дружина Президента РФ) у своєму виступі на Всеросійській конференції: «Межі російської мови – це межі Росії» [11, с. 14].

Подібні висловлювання були у Гітлера, то і створений «Русский мир» один до одного нагадував подібне утворення за Гітлера: та ж сама мета, те ж саме фінансування (із фонду А. Гітлера). Гроші з Фонду йшли, зокрема, на фінансування націоналістичних організацій за кордоном, які влаштовували протести проти «тяжкого становища німців» і вимагали возз'єднання з Рейхом.

Ми мусимо протидіяти мовній окупації і належно оцінити застереження В. Новодворської: «Мовою вас доб'ють. Разом з нею прибуде Росія. Остаточні і безповоротні» [11, с. 32].

Маскування мовної інтервенції сьогодні. Якщо мовна окупація в минулі часи одягала на себе маску носія «светлого будущего», чи «нового порядку», то сьогодні вона носить маску «історичного процесу – глобалізації». Зупинимось на явищі і терміні.

Глобалізація (за визначенням Р. Робертсона) – історичний процес зміцнення контактів між різними частинами світу, який призводить до посилення одноманітності у житті народів планети [7, с. 128].

Не будемо заглиблюватись у суть цього визначення і згадувати закони термодинаміки (ентропію), за якими «посилення одноманітності» є фізичне відмирання. Візьмемо зовнішню сторону.

Чи мав місце цей історичний процес раніше? Мав, і впродовж всієї історії. Ще Тур Хейердал на «Кон-тікі» довів, що європейці на плотах перепливали океан і налагоджували контакти.

Сьогодні ми можемо говорити лише про кількісну сторону цього явища у зв'язку з технічними досягненнями.

Гвалт про глобалізацію роблять економічно сильні країни. Оскільки незмінним в світі залишається боротьба за їжу і територію, то ці країни хочуть контролювати слабші країни і диктувати їм свою волю, що призведе до дальшого послаблення цих країн.

Використання терміну «глобалізація» нагадує термін «боротьба з тероризмом». Робиться багато галасу про «еру тероризму» і голосно оголошується війна терористам. А вже тихенько Росія, Ізраїль і США прихоплюють право визначати хто терорист. Відповідно це чеченці, араби і уряди тих країн, де багато нафти.

Маніпуляція цим терміном простежується в тому, що глобальні виклики були сформульовані в 60-х роках. Це екологія, нестача їжі, питної води і ряд інших факторів. Економічні сильні держави не тільки не усунули ці фактори, а посилили їх пагубну дію. Так, кандидат економічних наук О. Резнікова стверджує: «Наприкінці 60-х років минулого сторіччя було визначено основні глобальні проблеми розвитку людства... За останні 40 років світ не наблизився до їх вирішення. Навпаки ...» [5, с. 174].

А розмови про спільні дії, зміцнення контактів – це лише спосіб втягти держави у сфери свого впливу. Інший автор – співробітник НАН України к.е.н. М. Дмитренко – робить висновок: «Більшість теорій глобалізації виходить з того, що світ поступово, але невідворотно рухається в напрямі утворення єдиної світової економічної системи. З єдиним ринком товарів, послуг, фінансів, робочої сили» [7, с. 128].

Аналогічні вислови у глобалістів щодо мови. Висловлюється думка (А. Мейє) про абсурдність багатомовності (про відмирання мов і заміна їх російською невпинно говорили російські комуністи). Цікава позиція розвитку економічних країн щодо мови: китайські, англійські, російські, японські (і ряд інших) глобалісти рахують за одну мову. Їхня позиція точно збігається з «Канівською четвіркою», де кожний із кандидатів у Президенти був за одного узгодженого кандидата, але ним має бути лише він.

Реальні мовні процеси в сучасному світі. Яка ж насправді прослідковується динаміка в розвитку мов, якщо відкинути ці глобалістичні теорії, які є облудними?

«Ніхто з поважних мовознавців не ставить питання про зникнення національних мов і культур», – стверджує О. Ткаченко (Інститут мовознавства НАН України) [10, с. 146]. А поширену думку про уніфікацію мовлення пояснює так: «Причин виникнення подібного погляду саме наприкінці XIX – на початку XX ст. декілька. Однією з них, напевно було те, що на цей час європейський імперіалізм мало не всю решту земної кулі перетворив на свої колонії і напівколонії» [10, с. 146].

Як тільки народи звільнялися від колоніальної залежності, то відразу з'являлися нові національні держави, а з ними і утверджувалися національні, державні і офіційні мови.

Багатомовність людства – явище не хвилеве, не тимчасове, не минуле, а таке, що весь час супроводжуватиме людство.

Незважаючи на велику кількість немовби наукової літератури та інтенсивне підштовхування до одномовності з боку економічно сильних держав, реальне життя не йде в сторону одноманітності. Фахівець мовознавства, співробітник Інституту мовознавства НАН України О. Ткаченко робить такий висновок: «Процес мовної диференціації – це процес цілком закономірний. Цей процес навряд чи можна зупинити, тим більше надати йому протилежне спрямування. Це було б схоже на волюнтаристичний акт [10, с. 152].

Не волюнтаристичним актом (запровадження однієї мови), а спробою покращити комунікативні зв'язки, є думка про запровадження спільної допоміжної мови, яка не чіпатиме (не обмежуватиме і не витіснятиме) національних мов.

Однак великі держави (ті, які найголосніше пропагують як світле майбутнє людства, коли воно перейде на їх мову) розцінюють найменшу присутність іншої мови у своїх країнах як пряму загрозу їх суверенітетам.

Шляхи української мови. Отже, коротко ми проглянули динаміку мовних течій у світі, те що кажуть з цього приводу чужі (як у Т. Шевченка: «Нехай скаже німець. Ми не знаєм»). Щоб там не говорив «німець» про глобалістичні тенденції в мовних питаннях, та як би нас «не пригинали» до цих тенденцій, «сини сердешної Вкраїни». Гальчевський пише: «Нині глобалізація – це об'єктивна реальність... Україна, як і інші країни, є також складовою глобалізаційного простору [7, с. 128].

Ми будемо притримуватись формули: «в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля». Чужі нам твердять про глобалізацію: «Більшість теорій глобалізації виходять з того, що світ поступово, але невідворотно рухається в напрямі утворення єдиної світової економічної системи – з єдиним ринком товарів, послуг, робочої сили [7, с. 128]. Ми це чуємо. Але є інша, відмінна думка, яка нам більше підходить: «Як свідчить досвід світового розвитку, в умовах шаленої конкуренції виживають лише держави, які всупереч декларованій апологетами неоліберальної глобалізації відкритості світовим

ринкам, здійснюють активну внутрішню та зовнішню політику, спрямовану на збереження та підвищення власного потенціалу» [7, с. 106].

Отже, мова піде про «політику, спрямовану на збереження та підвищення власного потенціалу». 22 роки незалежності пройшли не зовсім марно. Незважаючи на наступ антиукраїнських сил, що розпочався вже в 1992 році, національне відродження не зупинилось. Українці, хоч і повільно, однак повертаються до свого. З перших років відновлення державності життєво необхідно було проявити рішучість і переломити мовну політику на користь корінного народу. Ми мали на те моральне право. Врешті-решт, народ, який століттями піддавався етноциду, міг видати хоча б один законодавчий акт (в протигагу сотням Валуєвських та Емських указів і постанов ЦК КППС «Про вдосконалення вивчення російської мови»), який би захистив рідну мову та допоміг їй піднятися. Наші ж законодавці, надіючись, що «згинуть наші вороженьки», не зробили цього. Мало того, ВР України приймає неправильно перекладену Хартію про мови національних меншин, яку проросійські сили успішно використовують як інструмент для подальшого витіснення в Україні української мови.

Ці упущення мусимо усувати вже тепер. Отже, вирішальними чинниками, які забезпечать мовне самоствердження українців мають бути такі: українська національна ідея, український національний закон, українська національна економіка.

Якщо українці не змінять дещо своїх орієнтирів, пріоритетів, не проявлять більшої активності до життя, не навчатися задовольнятися малим (при потребі), то нас будуть витіснити навіть цигани. Одним із засобів втриматися і не розчинитися у цьому світі є живання в усіх сферах суспільного життя української мови та активно протидіяти її витісненню.

Щодо т. зв. глобалізації у мовному питанні, то це псевдонаукова, облудна суспільна течія, апологетами якої є країни, що прагнуть до світового панування. Всередині України пропагують глобалізацію в мовному питанні національні меншини, які мають свої метрополії, в яких забезпечені преференції своїй нації державною політикою, а їхня діаспора використовує ідеї глобалізації, як засіб витіснення корінних народів.

Волення проросійських громадських організацій до світової громадськості і міжнародних організацій про утиски російської мови в Україні накликали свого часу різні міжнародні комісії та привернули увагу вчених інших країн. І ось рекомендації вчених із Австрії і Англії: в Україні має бути одна державна мова – українська; державні службовці мають здавати іспит з української мови та отримувати відповідний сертифікат; особа, яка не має цього сертифікату має бути звільнена з державної служби; мова Збройних сил України – українська; у всіх навчальних закладах вступні іспити з української мови [9, с. 332].

Шевченкове «Борітеся – поборете!» стосується не тільки народів Кавказу, а насамперед нас. Наш обов'язок – боротися з усіма проявами

зросійщення і не піддаватися на антинаукові твердження про «спільну колиску», «братерство» тощо. «На москалів не вважати: нехай вони пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У них народ і слово, і у нас народ і слово», – радив свого часу Т. Шевченко. Щодо родинних зв'язків з росіянами, то він їх визначав так: «Як наш батько горів, то їх батько руки грів» [3, с. 314].

Ми маємо домогтися від держави: забезпечення функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя; необхідного фінансування процесу відродження української мови; прийняття закону про титульну націю, де на розвиток української національної культури виділяти кошти, пропорційно кількості українського населення; українського і україномовного інформаційного простору; видавати друковану продукцію в кількості пропорційно до кількості українського населення.

Кожний українець повинен відстоювати мову на побутовому рівні, щонайменше говорити нею, а не заподадливо переходити на російську.

Держава, як і кожний з нас, має скористатися з досвіду інших країн в справі охорони мови. Так, французи відібрали дві сотні іноземних слів і державним правовим актом заборонили їх вживання. Я мрію, що наш народ, на території якого винайдене колесо, віз, плуг, приручено коня, згадає і пустить у вжиток свої технічні терміни. У словнику Б. Грінченка лише в описі ткацького верстата є сотня технічних термінів. Якщо чехи силоміць запустили у вжиток слово «писальний прилад», бо не захотіли унормовувати у своїй мові російське слово «авторучка», то і наша «кульова вальниця» не гірше «шариковый подшипник».

Разом з тим, на закінчення, хотів би висловити свою окрему, контроверсійну думку. Так, мова – це душа народу, це форма існування українського етносу. Мова – це атрибут держави як економіка, як територія.

Мова важко хвора. Їй потрібна увага, піклування і лікування. Але бувають і такі моменти, коли на передній план, хай тимчасово, але виступають інші проблеми. Спробуємо інтерполювати ситуацію: ви лікуєте хворого. Надходить час приймати ліки. Але вам гукають: Кидайте шприци і тікайте разом із хворим, бо завалюється стіна! Щось трохи подібне відбувається сьогодні. Я маю на увазі дистанціювання від Москви і наближення до Європи. Використання кремлівською владою Колісниченка, Табачника, Костусєва, Левченка, Ківалова та інших для підризу позиції української мови, а отже, і руйнації української державності, не може бути підставою для зарахування до «п'ятої колонії» всіх представників російської етнічної меншини. Абсолютна більшість етнічних росіян не поділяє антиукраїнської ідеології та демонструє лояльність до української держави [11, с. 32].

Значна частина їх підтримує європейський вибір України. Це наші співгромадяни. Ми маємо бути з ними. Однак українська мова не є об'єднуючим фактором. Ми, як коріння, як титульна нація, маємо гарантувати їм право на рідну мову і терпеливо роз'яснювати, що за словами

В. Новодворської «їх мовою нас доб'ють». Об'єднуючим гаслом є географічний патріотизм, і тут акценти мають бути зміщені в сторону цього спільного. Іншими словами: «Свобода» 14 жовтня цього року в Києві виголосила гасла «Зека геть!» Я б не гукав цього гасла саме сьогодні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жук Ю. Державна мова – категорія економічна й виховна.
2. Безотосний М. Г. Інформаційний бюлетень Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 7.
3. Шевченко Т. ПЗТ : в 6-ти т. – Т. 6.
4. Грінченко Б. Словник української мови.
5. Незалежність України в глобалізованому світі. Вектори ХХІ століття / Матер. міжнар. конф. Нац. ін-ту стратегічних досліджень. К., 2011.
6. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля / Л. Лук'яненко. К., 2006.
7. Україна в глобалізованому світі // Зб. наук. пр. НАН України. К., 2007.
8. Мова – наш останній рубіж. Публіцистика ; [ред. Ю. Буряк]. – К. : Укр. письменник, 2012.
9. Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації : 2-ге вид. – К. : Видавн. дім Києво-Могилянської академії, 2010.
10. Ткаченко О. Українська мова і мовне життя світу. – К. : «Спалах», 2004.
11. Василенко В. Війна проти української мови // Український тиждень. – 2013. – № 23. – С. 14-33.
12. Шевченко Т. Кобзар. Вид-во «Крим» Сімферополь, 1969.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)
О. І. Трембіцька,
учитель
(м. Хмельницький)

СТЕПАН РИНДИК ПРО УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРНУ МОВУ

Про відомого українського письменника, поет-сатирика, вченого-механіка, знаного педагога, професора, подолянина Степана Риндика написано не багато, хоча його своєрідна творчість, що заслуговує на значну увагу літературознавців, істориків, краєзнавців, ще й досі чекає своїх дослідників. На жаль, досі відсутнє і ґрунтовне монографічне дослідження про його життя, діяльність і творчі здобутки.

Його діяльність як письменника і поета-сатирика, педагога і людини частково висвітлили в своїх розвідках відомі дослідники української діаспори Л. Полтава (Нью-Йорк, 1962) [1], Г. Костюк (Нью-Йорк, 1971, 2008) [2; 3], І. Вергун (Лондон, 1978) [4], І. Качуровський (Мюнхен, 1992) [5], Г. Черінь (Флорида, 2000) [6]. Частково відомості про його життєві шляхи, науково-педагогічну і творчу діяльність подані в часописах «Свобода» (Нью-Йорк, 1924, 1927, 1952, 1971, 1972) [7–12] та «Українська думка» (Лондон, 1976) [13]. Короткі біографічні статті-гасла також подано в «Енциклопедії Українознавства-II» [14], «Вікіпедії» [15] та інших виданнях (Мюнхен, 1975) [16]. У незалежній Україні цінні, але фрагментарні, історично-красназавчі біографічні розвідки опублікували знані історики та подільські красназавці В. Мацько (2001, 2009, 2010, 2011) [17–21], О. Завальнюк (2006) [22], С. Феодосьєв (2008, 2010, 2011) [23–27], М. Вакуленко (2009) [28], О. Будзей (2010) [29], В. Горбатюк (2010, 2011) [30; 31] та інші.

Знаний письменник, поет-сатирик, педагог і професор Степан Титович Риндик народився 1 вересня 1887 р. у передмісті Заставля містечка Дунаївці (*районний центр Хмельницької обл.*). Закінчив двокласну міську школу в Новій Ушиці (1902), Кам'янець-Подільську чоловічу гімназію – класичну російську гімназію (1906) зі срібною медаллю, один курс фізико-математичного факультету Київського університету (1906–1907) і механічний відділі Київського політехнічного інституту (1908–1914), одержав диплом інженера-технолога. В 1914–1919 рр. – машиніст паровоза, начальник дільниці на станціях Бірзула (*нині місто Котовськ Одеської області*) та Сарни (*нині село Монастирищенського району Черкаської області*) Південно-Західної залізниці. В 1919 р. переїхав до Кам'янця-Подільського, де працював у видавництві «Дністер», старшим асистентом при кафедрі фізики Кам'янець-Подільського державного українського університету (1 серпня – 15 вересня) [12; 14; 15; 21, с. 81; 22; 23].

Після поразки української революції Степан Риндик 20 листопада 1920 р. разом із українським військом емігрував до Польщі, де працював на фабриці рільничих машин. У 1923 р. переїхав до Чехословаччини, де впродовж 1923–1945 рр. читав лекції з геометрії, математики, механіки і фізики в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі [7; 12; 21, с. 82; 23] та в українській гімназії в Празі-Ржевніцах-Модржанах [12; 16, с. 220]. Брав участь у діяльності Українського громадського комітету, як член його ревізійної комісії [3], а також належав до «Празької школи української поезії» [23]. С. Риндик був «високовальбною людиною: віруючою, правдомовною і справедливою. Релігійні та пластові принципи, хоч вони ними не афішувався, вважав незаступною базою морального виховання» [4, с. 953], регулярно відвідував Богослужіння, які час від часу, відправляв у Ржевніцях греко-католицький священник о. В. Гопко із Праги. С. Риндик дуже болісно сприйняв розкол і

занепад Пласту в гімназії, а «простудіювавши причини його занепаду, старався своїми порадами запобігти лихові». До «справи підходив об'єктивно, залишаючи на боці персональні ресантименти», був «суворим в осудах» щодо інших і себе самого [4, с. 954].

Після закінчення Другої світової війни переїхав до Німеччини, де читав лекції в українських гімназіях у таборах для переміщених осіб (Ді-Пі) [12]. З 1945 р. належав до організації «Мистецький український рух» (Фюрт, Німеччина) і друкував свої твори в його літературно-мистецькому альманасі [23].

Восени 1950 р. (за іншими даними на початку 1951 р. [12; 23]) разом із родиною переїхав у Чикаго (США) [12; 21, с. 82], де й мешкав до самої смерті.

Як інженер-механік був автором підручників «Міцність матеріалів» (1924), «Елементи машин» (1943, 2-ге вид. 1963) [12; 14; 21, с. 82; 22], «Збірник алгебраїчних задач» і ряду наукових праць з української технічної термінології [15].

Видав поетичну збірку сатиричних віршів «Логос» (Прага, 1942, перевидані 1961, 1971), оповідання «Терентій Трохимович Тарадайка» (Прага, 1943), збірки оповідань «Смілянська хроніка» (Прага, 1944) і сатирично-гумористичних оповідань «Пригоди і люди» (1960), віршовану збірку оповідань для молоді «Пригоди Сірка Клаповухого» (1961) [12; 14; 21, с. 82; 22]. Був активним співробітником україномовного часопису «Свобода», на сторінках якого друкував свої сатири, фейлетони та рецензії [12]. Як літературний критик публікував свої рецензії в часопису «Український Прометей» [23].

Знаний український письменник, поет-сатирик, учений-механік, знаний педагог, професор Степан Риндик помер 27 вересня 1972 р. у Чикаго (США) і похований 30 вересня на цвинтарі Елмвуд у Чикаго [12; 21, с. 83; 23].

Характеризуючи творчі здобутки С. Риндика, знаний український діяч, учений-літературознавець і критик, довголітній голова Об'єднання українських письменників «Слово», дійсний член УВАН та НТШ, член НСПУ, подолянин Г. Костюк у доповіді на 4 з'їзді Об'єднання українських письменників «Слово» 28–29 листопада 1970 р. у Нью-Йорку, вказує, що Степан Риндик «дуже своєрідний і свіжий» поет. Основним засобом його поетичного думання є «наскрізно політична інвектива, памфлет і сатира, з використанням форми байки, притчі, а часто й анекдоти». Мова С. Риндика, що «позначена багатющою лексикою, барвистими подільськими льокалізмами, а часто цікавими і мовно виправданими новотворами, заховала той поетичний чар слова, що надавав виразній памфлетній тенденції його поезій справжнього хвилюючого поетичного звучання» [2, с. 67].

Відомий славіст-мовознавець, історик української літератури, літературний і театральний критик, професор Гарвардського і Колумбійського університетів, іноземний член НАН України, президент УВАН, член Американського лінгвістичного товариства, Польського інституту мистецтв і науки в США, почесний доктор Альбертського, Люндського, Харківського університетів та Києво-Могилянської академії Ю. Шевельов відгукуючись про творчість С. Риндика, зокрема про його збірку «Смілянська хроніка», пише: «Щира людяність, український національний гумор, приперчений дуже сильно, але не перетворений усе таки на мащення всього світу дьогтем, уміння показати, як людське обличчя в умовах дрібної і чужої дійсності перетворюється раптом на свиняче рило – все це в Риндика щиро українське і все це веде до Гоголевих традицій». Увесь цикл оповідань С. Риндика «пронизаний глибокою ідеєю – мертвотного духу повітової Росії, – але все таки складники циклу ще надто пройняті анекдотизмом, надто епізодичні, випадкові». Водночас, його «національна, органічна проза» ще більше в сподіванні, ніж у здійсненні» [15].

Знаний український педагог, перекладач, поет, прозаїк і радіожурналіст, авторитетний діаспорний літературознавець, член ОУП «Слово», Спілки аргентинських письменників SADE, НСПУ І. Качуровський в статті «Гумор української еміграції» (Мюнхен, 1992) пише, що одним із тих хто в міжвоєнний період репрезентував український гумор в еміграції був С. Риндик, – «чи не єдиний гуморист з уенерівської еміграції, який продовжував свою літературну діяльність і після Другої світової війни» і який «висміював те прагнення спрямувати течію нашого письменства в русло загальноосвітньої культури, що розпочали колись «хатяни», підхопили Зеров і Хвильовий, продовжували В. Державин і Михайло Орест» в своїх сатиричних віршах. Зокрема, він писав:

«Ой, покину я, друзі, покину,
Солов'їв і червону калину,
І про ту чорноброву Оксану
Гомоніти пісні перестану,
А свій хист і снагу молоду
У велике письменство вкладу...
Хай живе Беатріче безброва –
Джерело ірреального слова
І моїх вогнекрилих стремлінь.
А Оксані сердешній – амінь...»

«Але ці формально досконалі рядки, – пише І. Качуровський, – «щасливий виняток: решта віршів Риндика стоїть на рівні колгоспної самодіяльності»:

«Зашуміла ліщинонька,
Плаче-стогне дівчинонька,

Плаче вона та й ридає,
Свиноматка не рождає...»

«Це, очевидно, – зазначає дослідник, – мала б бути та літературна продукція, котру ми можемо протиставити «Божественній комедії» і цілому Заходу» [5, с. 159]. Проте сучасний літературознавець І. Качуровський «не до кінця зрозумів і не вловив тонкої іронії цієї поезії» С. Риндика, як автора «сатиричних віршів та оповідань про большевицьку дійсність», про «ту дійсність про яку, справді, без сатири і без іронії писати було важко» в ті часи [27].

Доктор філологічних наук В. Мацько, характеризуючи творчу спадщину письменника і поета-сатирика, пише, що «неоромантичність творів С. Риндика характеризується природними компонентами, пригодницьким змістом, внутрішнім настроєм», його проза «насичена сентиментальністю», а «фразеологізми, фольклорні мотиви, повторення висловленого, нагромадження речень із складними синтаксичними конструкціями, широкі побутові сцени й водночас вмонтування в текст ліричних відступів із описами природи, пригод спостерігаємо» в багатьох його творах. Але, його праці не можна зводити лише до «описів природи і різноманітних пригод», що, на думку В. Мацька, «характеризують стиль неоромантичного письма С. Риндика» [20, с. 2]. Так, відомий український письменник, поет, публіцист, культуролог-енциклопедист, літературний критик Є. Маланюк, стверджує, що в більшості праць С. Риндика (*копії майже півсотні його праць зберігаються в родинному архіві А. М. Трембіцького*) гармонійно поєднується лірика і сатирика, а його «жива й соковита» народна мова, «вражає влучністю і майже математичною точністю вислову». Автор безпомилково, «місцями блискуче», «оперував тією мовою і просодичними засобами». І, на думку Є. Маланюка, С. Риндика варто назвати «віртуозом і (коли вже треба історично-літературного визначення) щасливим спадкоємцем, продовжувачем і збагачувачем школи досі самотнього і досі вповні неоціненого Самійленка» [21, с. 82].

Колишній студент Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі І. Жегуц щодо «перфектного знання української мови» С. Риндиком пише, що він як учитель математики і дескриптивної геометрії, як талановитий сатирик «володів бездоганно мистецтвом віршованого слова» [16, с. 208].

Знана письменниця української діаспори Г. Черінь у своїх спогадах «Степан Риндик, як я його знаю» згадує, що С. Риндик «писав чудові гуморески. Читаючи їх, зі сміху може і не тріснеш – але чи неодмінно треба тріснути? Вони дотепні, цікаві – і такі особливі, «риндиківські» [6, с. 386].

І. Вергун у своїх маловідомих спогадах про життєві шляхи, діяльності і творчі здобутки С. Риндика (Лондон, 1978) [4] вказує, що доцент Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі і

професор Української гімназії у Празі-Ржевниціях-Модржанах С. Риндик [16, с. 220] «є передовсім знаний як науковець та поет-сатирик, але майже невідомий як педагог і людина» [13]. Хоча педагогічній ниві присвятив понад 20 літ свого трудолюбивого життя [16, с. 220]. Його «лекції були ясними і зрозумілими, які пояснював добірною літературною мовою» [16, с. 148].

Директор Модржанської гімназії в 1940–1945 рр. А. Штефан підкреслює, що «серед добрих фахівців, які вміли передати своє знання учням», був математик С. Риндик [16, с. 157]. І. Вергун згадує, що С. Риндик, який «володів бездоганно українською мовою, не міг стерпіти коли учні зверталися до нього через «пане професор», або говорили «пану професору». «Пане професоре, пану професорові, Степанові, а не Степану» – поправляв нас інж. Риндик. А відтак, іронізуючи, додавав: «Не знаєте відмінків, але це не моя справа вас їх учити» [4, с. 953]. Крім того, в «гімназії було прийнято вживати в писанню «придніпрянське я», але С. Риндик, «як це личило знавцеві української мови, писав «я» за галицьким правописом». І розповідав учням, що «галицьке я» давно перед тим вживали у своїх грамотах наші гетьмани, відтак Шевченко у своїх віршах, і таким чином воно убереглося донині в тих частинах України, де не було московських впливів». Гімназисти, далі пише І. Вергун, «дивувались лінгвістичним тонкощам» С. Риндика, адже добре знали, що він за фахом інженер-механік. Лише пізніше, згадує колишній гімназист, ми довідалися, що він був «незрівняним майстром нарисів і поезій-сатир» [4, с. 953], які друкував під власним іменем, або під псевдонімами С. Киднир (прізвище, прочитане справа наліво) [4, с. 953; 14; 15; 23] чи Сігмаро (грецькі назви початкових букв його імені та прізвища) [4, с. 953].

Своє відношення до нарікань на мову книжок, часописів, публічних виступів, загалом до гвалтування української мови, а також до тих хто не дотримувався правил правопису, С. Риндик висловив у працях «Чистки в мові» (Нью-Йорк, 1965), «Дещо з нашої мовної практики» (Нью-Йорк, 1965) та інших. Він зокрема пише, що в «багатьох наших пресових публікаціях зустрічаємо слова і звороти, які цілком відбігають від норм нашої літературної мови, – і то в такій мірі, що дають картину повної неписьменности друкованого тексту».

Так, у сатиричній праці «Літературні вечериці» С. Риндик, пише, що «літературними вечорами», або «вечерицями», «де одні читають свої твори, другі хвалять чи гудять їх, треті плещуть у долоні, а четверті сидять тихо», густо переплетені його «парубоцькі літа, і від цього плетива залишились чудові спогади». Далі він згадує, що на цих вечорах часто виступав якийсь «модерний візіонер» доктор Шум, що проповідував «наскрізь оригінальний погляд на мистецтво», зауважуючи при цьому, що мистецтво, – це «процес суґубо суб'єктивний і заразом абсолютно об'єктивний». «Досить часто так буває», – пише С. Риндик, – що «якийсь

майстер дуже добре знає як треба писати, але сам того ніяк не втне, а другий знов пише вам, аж дух радується, але теорії ані в зуб», серед яких і «отой нетерплюх гуцул, що перший заспівав»:

«Попутаю сиві коні
На пута короткі,
А сам піду до дівчини
На слова солодкі!»

Або той прашівський лемко, що перший виспівав велику правду кохання:

«Кращі наші два позори,
Як да-чийштири воли!» [32].

Основним критиком всіх цих «писань» виступав доктор Шум, який поєднавши в «своїй особі два таланти: письменника великого формату і ще більшого формату есеїста», сам «поки що не оприлюднив ані одного рядка своїх творів», хоча розповідав, що «пише велику епопею» і це «має бути трилогія», або «тетралогія або навіть пенталогія». Всім цікавим казав, що це має бути «широке полотно», адже його покликання як автора – «монументальна творчість, не клаптики слова» [32].

Таким чином, доктор Шум здобувши «славу правдивого парнасця» сидить на літературних вечерницях у першому ряді, викликаючи «трему в тілі і в душі кожного автора, що відважується виступати прилюдно з виплодами своєї ліри чи кобзи. Навіть автори-модерністи, дарма що такі сміливі, лякаються». Проте даремно, адже Шум «ще ніколи не дозволив собі сказати якесь прикре слово на адресу автора вечерниць, свого колеги і страждальника, бо доля українського письменника – це найбільший біль його серця. Навіть у випадках очевидного безглуздя він знаходить для автора слова потіхи і співчуття» [32].

Одного вечора, – пише С. Риндик, – уперше із своїми творами виступив молодий поет Трембіта. З прочитаних ним жмуту поезій, «можна було побачити, що характером своєї творчості він зайняв якусь проміжну між реалістами і модерністами постать. З першими лучили його старосвітські, традиційні мотиви кохання, а з другими – спосіб віршування. Кожний вірш був скомпонований так хитро, що його з однаковим успіхом можна було читати вперед і назад і будь-як мішати строфи». Вірші Трембіти сподобались слухачам, і вони привітали талановитого поета гучними оплесками, а особливу «бурю захоплення» викликав вірш «Гімн кохання»:

Не ходи! Не дивися в той бік і
Не напружуй очей ані трохи.
Це не вчора було, не торік,
А за дуже давньої епохи.
Ще як прудко летів альбатрос,
Птеродактиль летів понад морем
І в переблисках сонця і рос

«Перебором!» співав: «Перебором!»
Під коромислом гнеться плече
І розгойдані хлюпають відра.
Ти подумав, що гідра риче,
А то лев зголоднілий, не гідра.
Ой ти музо! Ти, туга моя!
За тобою тужитимуть роси,
А тим часом не знатиму я,
Що над морем летять альбатроси! [32].

Однак, така «глибока містика цієї поезії не сподобалась одному з присутніх на вечорницях прихильників чистого реалізму, і він, виждавши аж ущухли оплески», попросив, щоб шановний автор пояснив «чому він цю поезію назвав «Гимном кохання», коли тут нема ані натяку на якесь кохання?» Адже при цьому, зауважував «раціоналіст», автор міг би із «однаковим успіхом назвати свою поезію не «Гимном кохання», а «Печеною бараболею» або якимось ще чудніше» [33].

Слово взяв доктор Шум, який дав свою відповідь: «Оце маємо типовий підхід раціоналіста до поезії, як такої... Ці люди заріли собі в голову, що поезія – це друге видання геометрії Евкліда! І в кожному вірші шукають насамперед логіки». Але поезія – «не логіка, а поетичний твір – не науковий трактат, побудований на аксіомах, теоремах чи лемах. Це навіть не інтуїція. Це щось вище. Це якийсь транс тіла і душі, це сомнамбулізм ... готичний сон, шалених мрій аеродром, це містика космогонії, мряковиння далеких галактик людського духа, талісман незреченого й незбагненого, це ... нірвана, солодке блаженство в раю краси. Тож раціоналістам і реалістам можемо сказати: Капітулянти! Якщо хочете логіки, то купіть собі підручник алгебри, читайте його і насолоджуйтесь, але не заглядайте туди, де бринить поезія, «двері райскія нам отверзающая» [33].

Новоявлений поет Трембіта, сильно підбадьорений доктором Шумом і оплесками присутніх, зголосився з новою поезією «Серенада динозавра»:

«Я бачив тінь її... На гори,
Де бились білі завірюхи,
З долин, яруг неслись потвори
Тіла без тіл, без руху рухи.
А тінь її, велично-горда:
«О сурсум корда! Сурсум корда!»
Я бачив тінь її... На луки,
Де цвіт і пах, де падь медова.
Упали арфи многозвукі –
Слова без слів, без мови мова.
А тінь її, велично-горда:
«О сурсум корда! Сурсум корда!»
Я бачив тінь її... На плеса.

Де зорі-космоси двозримі,
Спустилась ночі тиха меса –
Без херувимів херувими.

А тінь її, велично-горда:

«О сурсум корда! Сурсум корда!» [33].

Після цього, – пише С. Риндик, – встав доктор Шум і захоплено сказав: «Екце поезія! А які метафори! Які метонімії! Які синекдохи!». Але до слова попросився раціоналіст: «Чи не міг би шановний автор пояснити нам, чому сам він назвав цю поезію серенадою динозавра, а не лантозавра чи бронтозавра? Або навіть мастодонта? Бо це співав якраз динозавр, скромно усміхаючись, пояснив Трембіта», і присутні зайшлися веселим сміхом [34].

Серед присутніх запанувала тиша, всі чекали, що скаже доктор Шум, який помалу встав і звернувся до слухачів: «Дозвольте сказати кілька слів про тільки що зачитані поезії, як такі. Буду говорити по суті речі. Я, звичайно, не міг би на сто відсотків погодитися з деякими концепціями автора. Але в основному, коли йдеться про самі твори, як такі, і коли взяти на увагу чисто формальні моменти, то мушу з приємністю зазначити, що нашому авторові пощастило уникнути певних колізій і завдяки цьому показати, що процес наростання психологічного напруження в поетичному творі повною мірою залежить від творчої наснаги письменника, як такого. Бо не треба ані на мент забувати, що ми, письменники, насамперед і переважно творці психологічних вартостей». Адже «досягнення мистецького ефекту повинно пройти крізь призму внутрішнього спостереження ідеального світу і я б дозволив собі додати, крізь індивідуальне міріло авторової душі – його власного світовідчуження, його автопсії». Проте, від «авторової психоаналізи, від його творчого потенціалу, а найбільше таки від своєрідного світу його власних психологічних законів, мотивів та стимулів залежить, які саме шляхи найбільше відповідають виявові його творчих задумів» [34].

Слухаючи «нашого шановного прелегента», – сказав доктор Шум, – мушу «з приємністю зазначити одно відрядне явище: слухаючи такі твори, наша література показує, що вона виразно виходить із давно вже стухлих рамок провінціалізму й твердими кроками ступає до широко – поля світового мистецтва. А це в першу голову і найбільше радує нас, українських письменників». Підсумовуючи свій виступ доктор Шум зауважує, що люди, які «ходять на тутешні літературні вечірники, розуміються між собою, як лисі коні». Вони в своїй більшості «ходять на літературні вечірники для «фасону» або ради своїх чоловіків, щоб не скакали там у гречку, чи ради своїх жінок, щоб не робили того самого» [34].

Щасливий Трембіта «підбіг до промовця, вхопив його за руку і довго тряс нею», а його «очі опромінилися брильєнтами сліз». «Пане докторе! Переживаю якусь трансмутацію. Відчуваю, що мене не існує, як такого! Настала дуже мила атмосфера мистецької консолідації душ», яка трохи

згодом перейшла у скромний бенкет [34]. На бенкеті знову виступив доктор Шум, який сказав: «Стоїмо перед лицем майбутнього. Безперечно! Сьогодні можемо вже сміливо сказати це. Тож відкиньмо важкі пута формалізму і поговорім собі широко. Не мікрофільми, а великі формати, експерименталізм на тлі мистецьких полотен, аналізи і оформлення позицій на складнім візерунку світла і тіней, прищиплення динамічним лініям якості поетичного жанру, тону, півтони, нюанси та підтексти – ось ті аспекти, що мають миготати перед внутрішнім модерного візійнера. У світлі сказаного, поставивши точки над усіма можливими «і», ми творці мистецьких вартостей, відкидаємо всякі формальні зміни і неухильним кроком простуємо до нашого майбутнього» [35].

Все було добре, проте вороги модерної літератури пустили поголоску, що молодий поет Трембіта не ночував після бенкету вдома, а втрапив до поліції. При цьому він «борюкався з поліційними голятиками», але, «уступаючи перевазі фізичної сили цих бардадимів», поет сказав: «Я безумовно п'яний, але я маю розум і попрошу прийняти до відома, що я рішуче протестую проти такого брутального погвалтовання законів конституції і застерігаю за собою право зайняти супроти цього акту належне становище, що станеться у відповідному місці, у відповідний час і у відповідній формі. Окей! – відповіли безоглядні верзила і відтранспортували Трембіту в поліцію». Пізніше в одній із поезій Трембіти появились такі два рядки:

«Обхопив мене за плечі,
Говорив мерзенні речі...» [35].

Якщо ці слова написано на адресу когось із тих нічандників, – пише С. Риндик, – то «почуття справедливості примушує нас сказати, що тут поет Трембіта допустився певної гіперболізації, бо тутешні поліцаї дуже чемні і з п'яними обходяться досить культурно» [35].

Таким чином, – пише І. Вергун і ми з ним повністю солідарні, – «з перспективи пройдених років постать проф. Риндика зарисовується чіткіше й величніше. Не тільки він був науковцем і поетом-сатириком широкого діапазону, але теж оригінальним педагогом і шляхетною людиною». 250 його учнів після закінчення гімназії вибрали «йому споріднені фахи, бо вмів, викладаючи ясно, вщепити любов до своїх предметів». Нехай цих декілька згадок-споминів «являтимуться китицею живих квітів» [4, с. 954] від вдячних йому подолян на його могилу в Чикаго.

Список використаних джерел та літератури:

1. Полтава Л. С. Риндик – для дітей / Л. Полтава // Свобода (Нью-Йорк). – 1962. – Ч. 93. – 17 трав. – С. 4.
2. Костюк Г. З літопису літературного життя. До 15-річчя діяльності Об'єднання українських письменників «Слово»: 1954–1969 / Григорій Костюк // Сучасність (Мюнхен). – 1971. – № 10. – С. 63-82.

3. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади у 2-х кн. – Кн. 2. / Г. Костюк. – К. : Смолоскип, 2008. – С. 328-329.
4. Вергун І. Степан Риндик – педагог і людина (1887–1972) / Іван Вергун // Визвольний шлях (Лондон). – 1978. – Кн. 7–8. – лип.-серп. – С. 952-954.
5. Качуровський І. Гумор української еміграції / Ігор Качуровський // Сучасність (Мюнхен). – 1992. – № 10. – С. 152–162.
6. Черінь Г. Степан Риндик, як я його знаю / В кн. Черінь Г. Перо жар-птиці / Ганна Черінь. – Тернопіль : Горлиця, 2000. – С. 384-389.
7. Річні збори Українського громадського комітету в ЧСР // Свобода (Нью-Йорк). – 1924. – Ч. 97. – 25 квіт. – С. 4.
8. Повернення С. Риндика // Свобода (Нью-Йорк). – 1927. – Ч. 28. – 4 лют. – С. 1.
9. Дня 17 лютого 1951 року помер Мирослав Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 60. – 14 берез. – С. 4.
10. Посмертні згадки // Свобода (Нью-Йорк). – 1952. – 9 серп. – С. 4.
11. Збірка Степана Риндика «Логос» вийшла третім виданням // Свобода (Нью-Йорк). – 1971. – Ч. 171. – 16 верес. – С. 1.
12. Помер проф. інж. Степан Риндик, учений-механік і поет-сатирик // Свобода (Нью-Йорк). – 1972. – Ч. 181. – 30 верес. – С. 1.
13. Степан Риндик – поет і сатирик // Українська думка (Лондон). – 1976. – 12 лют.
14. Риндик Степан // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 1998. – Т. 7. – С. 2513.
15. Риндик Степан Титович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (30.04.2013). – Назва з екрану.
16. Українська гімназія в Чехії, 1925-1945 [Текст] : альманах Української гімназії в Празі-Ржевничах-Модржанах / Ред. В. Маруняк. – Мюнхен : Вид. кол. учнів УРРГ-УРГ, 1975. – 293 с. : іл. – Рез. парал. нім., франц.
17. Мацько В. Риндик Степан // Мацько В. Білий цвіт на камені / В. Мацько. – Хмельницький : [б. в.], 2001. – С. 73.
18. Мацько В. Риндик Степан Титович (псевдонім С. Киднир) / Віталій Мацько // Хмельничани в діаспорі. Вип. 1.: Довід.-інформ. вид. / Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький : [б. в.], 2009. – С. 72.
19. Мацько В. П. Українська еміграційна проза ХХ століття [монографія]. – Хмельницький: ПП Дерепи І. Ж. – 2009. – 388 с: Бібліогр.: 358-384 с.
20. Мацько В. П. Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Київ, 2010. – 36 с.

21. Мацько В. Усміхнений співець Поділля. 125 років з дня народження Степана Титовича Риндика / Віталій Мацько // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2012 рік: реком. бібліогр. довід. / упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського; уклад. В. Мельник. – Хмельницький, 2011. – С. 81-83.
22. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 419.
23. Феодосьєв С. Степан Риндик – письменник і інженер родом з Дунаєвець / С. Феодосьєв // Дунаєвецький вісн. – 2008. – 10 лип. – № 51-52. – С. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (30.04.2013). – Назва з екрану.
24. Феодосьєв С. Остап Вишня української еміграції (Нові штрихи до портрета письменника-дунаївчанина Степана Риндика) / С. Феодосьєв // Дунаєвецький вісн. – 2008. – 27 листоп. – № 91–92. – С. 6.
25. Феодосьєв С. «Логос» Степана Риндика / С. Феодосьєв // Дунаєвецький вісн. – 2010. – 24 черв. – № 49–50. – С. 7.
26. Феодосьєв С. Степан Риндик – письменник й інженер родом з Дунаєвець / Сергій Феодосьєв // «Є» Поділля. – 2010. – №12 (1383). – 25 берез.
27. Феодосьєв С. Риндик – перекладач Бокля / С. Феодосьєв // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2011. – 14 жовт. – С. 8.
28. Вакуленко М. О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії / Максим Олегович Вакуленко. – К. : [б. в.], 2009. – С. 11-12.
29. Будзей О. Дунаєвецький дударик / О. Будзей // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2010. – 13 серп.
30. Горбатюк В. І. Степан Риндик – вчений, публіцист, поет / В. І. Горбатюк. // Матер. XIII Подільської іст.-краєзн. конф. (18–19 листоп. 2010 р.). – Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2010. – С. 648-653.
31. Горбатюк В. Слово повертається на Батьківщину / В. Горбатюк // Подільські вісті. – 2011. – 16 серп. – С. 6.
32. Риндик С. Літературні вечорниці / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 134. – 19 лип. – С. 2.
33. Риндик С. Літературні вечорниці / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 135. – 20 лип. – С. 2.
34. Риндик С. Літературні вечорниці / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 136. – 21 лип. – С. 2.
35. Риндик С. Літературні вечорниці / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 137. – 22 лип. – С. 2.

РІДНУ МОВУ ТРЕБА ВІДЧУВАТИ

«Та не говорили так мої бабуся!..»

Василь Остапов

Не за словником звіряю Слово:
Їх не завжди творять мудраки.
Не зріднить праматеринська мова
Наголос чужий. Бо ж не з руки
 Нам «випáдок» мовити чи «нóві»...
 Нашою – лиш *вiпáдок, нoвi*.
 Наголос у слові – то основа,
 То душа його, природний квіт.
Нація – перепустка у Вічність,
Мова рідна – віза у віки.
З рідним словом житимемо вічно,
З суржилом ми – покруч, будяки!
 Ну не говорили так бабуся!
 Давня мова – пісня, вишиття!
 Словом рідним живлюсь, боронюся.
 Витворилась мова із життя.
І тому Селом звіряю мову:
Як ще мовить інколи село.
Є потвори-покручі – і мовби
Нас тисячоліття й не було.
 Говори ж, як говорила мати,
 Як пульсує слово з власних вен.
 Рідну мову треба відчувати!
 Ти ж бо нею дихаєш, живеш!
А вона ж – світ визнає! – друге місце
Серед всіх народів і країн!
З Оріяни – наших слів намисто,
З праРуси, з Ор-Дани, з УкРАЇв!

(©Любов СЕРДУНИЧ)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – директор Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент.

Бабій Наталія Володимирівна – викладач кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту МАУП.

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Гундерук Людмила Миколаївна – завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП, кандидат психологічних наук, доцент.

Гринькова Юлія Валеріївна – викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Добровольська Оксана Василівна – вчитель НВО № 5 ім. Сергія Єфремова (м. Хмельницький).

Дубина Людмила Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Костенко Дмитро Вікторович – в.о. завідувача кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП, доктор філософії в галузі державного управління.

Коцюк Володимир Дмитрович – декан факультету денної форми навчання Хмельницького інституту МАУП, кандидат історичних наук.

Кучеров Геннадій Геннадійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський).

Матвіюк Кузьма Іванович – голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини (м. Хмельницький).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Парандій Валентина Олександрівна – директор Хмельницького економіко-правового коледжу МАУП, кандидат історичних наук.

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту МАУП.

Прус Оксана Вікторівна – завідувач бібліотечно-інформаційним відділом Хмельницького інституту МАУП.

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (м. Київ).

Сердуніч Любов Андріївна – член Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України (смт Стара Синява, Хмельниччина).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника «Межибіж», завідувач Хмельницького міського відділу Центру дослідження Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член НТШ і НСКУ.

Трембіцька Олександра Ігорівна – філолог-перекладач, магістр, учитель Скаржинецької ЗОШ I-III ступенів Ярмолинецького району.

Тернецька Майя Ананіївна – вчитель-методист НВО № 5 імені Сергія Єфремова (м. Хмельницький).

Хрущ Алла Іванівна – вчитель української мови і літератури НВО № 5 імені Сергія Єфремова (м. Хмельницький).

Яцюк Ольга Миколаївна – викладач кафедр загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Збірник наукових праць

Випуск 4

Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – Вип. 4. – 176 с.

За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

**Здано в набір 25 жовтня 2013 р. Підписано до друку 29 жовтня 2013 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.**